T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE SİBER ZORBALIKLA BAŞ ETME BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİNDE VİDEOYLA MODEL OLMANIN ETKİLİLİĞİ

UMUT GÜLTEKİN

İzmir
2023

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE SİBER ZORBALIKLA BAŞ ETME BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİNDE VİDEOYLA MODEL OLMANIN ETKİLİLİĞİ

UMUT GÜLTEKİN

DANIŞMAN
Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL

İzmir
2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "*Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Siber Zorbalıkla Baş Etme Becerilerinin Öğretiminde Videoyla Model Olmanın Etkililiği*" adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

14/08/2023

Umut GÜLTEKİN

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 11/09/2023

Tez Başlığı:

"Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Siber Zorbalıkla Baş Etme Becerilerinin Öğretiminde Videoyla Model Olmanın Etkililiği"

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **90** sayfalık kısmına ilişkin, **11/09/2023** tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 14' dür.**

- http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/ adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum **X**

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) x

□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça hariç, □ Alıntılar dâhil, □ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) □

□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça dâhil, □ Alıntılar dâhil.

EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. x
EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. □

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Umut GÜLTEKİN
Öğrenci No : [redacted]
Anabilim Dalı : Özel Eğitim
Programı : Özel Eğitim Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans x Doktora □

ÖĞRENCİ	**DANIŞMAN**
(Adı Soyadı, İmza, Tarih) Umut GÜLTEKİN 11/09/2023	(Unvan, Adı Soyadı, İmza, Tarih) Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL 11/09/2023

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: **Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Canım oğluma.

To my beloved son.

Bu tez çalışması, Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından SYL-2022-2679 numaralı Yüksek Lisans Tez Projesi olarak desteklenmiştir.

12/09/2023

Umut GÜLTEKİN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ii
TABLOLAR LİSTESİ vi
ŞEKİLLER LİSTESİ vii
ÖZET viii
ABSTRACT ix
BÖLÜM I 1
GİRİŞ 1
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Amaç ve Önem 2
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri 3
1.4. Sınırlılıklar 3
1.5. Varsayımlar 3
1.6. Tanımlar 4
1.7. Kısaltmalar 4
BÖLÜM II 5
KURAMSAL ÇERÇEVE 5
2.1. Siber Zorbalık 5
2.1.1. Siber Zorbalık ile Geleneksel Zorbalık Arasındaki Farklar 6
2.1.2. Siber Zorbalık Araçları 6
2.1.3. Siber Zorbalık Türleri 7
2.1.4. Siber Zorbalık Aktörleri 7
2.1.5. Siber Zorbalığın Nedenleri 8
2.1.6. Siber Zorbalığın Etkileri 9
2.2. OSB ve Siber Zorbalık 9
2.3. OSB ve Siber Zorbalık ile İlgili Araştırmalar 11

2.4. Videoyla Model Olma 22
2.4.1. Videoyla Model Olmanın Yararları/Avantajları 25
2.5. OSB ve Videoyla Model Olma ile İlgili Araştırmalar 25
BÖLÜM III 39
YÖNTEM 39
3.1. Katılımcılar 39
3.1.1. Katılımcılarda Aranan Ön Koşul Beceriler 39
3.1.2. Katılımcıların Özellikleri 40
3.1.3. Araştırmacı 43
3.1.4. Gözlemci 43
3.1.5. Ebeveyn Rolündeki Yetişkinler 43
3.2. Ortam 44
3.3. Araç-Gereçler 44
3.3.1. Animasyonların Hazırlanması 44
3.3.2. Başlama Düzeyi Oturumlarında ve Günlük Yoklama Oturumlarında Kullanılan Programın Hazırlanması 45
3.4. Araştırma Modeli 45
3.4.1. İç Geçerlik, Dış Geçerlik ve Deneysel Kontrolün Sağlanması 47
3.5. Bağımlı Değişken 47
3.6. Bağımsız Değişken 48
3.7. Genel Süreç 48
3.7.1. Pilot Uygulama 48
3.7.2. Deney Süreci 55
3.7.2.1. Başlama Düzeyi Oturumları 56
3.7.2.2. Günlük Yoklama Oturumları 62
3.7.2.3. Öğretim Oturumları 62

3.7.2.4. İzleme Oturumları 67
3.7.2.5. Genelleme Oturumları 67
3.8. Verilerin Toplanma Süreci 68
3.8.1. Etkililik Verilerinin Toplanması 69
3.8.2. Güvenirlik Verilerinin Toplanması 69
3.8.3. Gözlemciler Arası Güvenirlik Verilerinin Toplanması 69
3.8.4. Uygulama Güvenirliği Verilerinin Toplanması 69
3.8.5. Sosyal Geçerlik Verilerinin Toplanması 70
3.9. Verilerin Analizi 70
3.9.1. Etkililik Verilerinin Analizi 70
3.9.2. Sosyal Geçerlik Verilerinin Analizi 71
3.9.3. Güvenirlik Verilerinin Analizi 71
3.9.3.1. Gözlemciler Arası Güvenirlik Verilerinin Analizi 71
3.9.3.2. Uygulama Güvenirliği Verilerinin Analizi 71
BÖLÜM IV 73
BULGULAR 73
4.1. Katılımcılara Ait Etkililik Bulguları 73
4.1.1. Videoyla Model Olmanın Sabri'nin Hedeflenen Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkililiğine İlişkin Bulgular 73
4.1.2. Videoyla Model Olmanın Ömer'in Hedeflenen Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkililiğine İlişkin Bulgular 74
4.1.3. Videoyla Model Olmanın Emre'nin Hedeflenen Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkililiğine İlişkin Bulgular 75
4.2. Sosyal Geçerlik Bulguları 75
4.2.1. Katılımcıların Öğretmenlerinden Elde Edilen Sosyal Geçerlik Bulguları 78
4.2.2. Katılımcıların Ebeveynlerinden Elde Edilen Sosyal Geçerlik Bulguları . 79

BÖLÜM V 81
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 81
5.1. Tartışma 81
5.2. Sonuç ve Öneriler 83
5.2.1. Sonuç 83
5.2.2. Öneriler 84
5.2.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler 84
5.2.2.2. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler 84
KAYNAKÇA 85
EKLER 97

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 *OSB ve siber zorbalık ile ilgili araştırmalar* ……..……...18
Tablo 2 *OSB ve videoyla model olma ile ilgili araştırmalar* ……..……...34
Tablo 3 *Katılımcıların genel özellikleri* ……43
Tablo 4 *Siber zorbalıkla baş etme becerisine ait beceri analizi* ……48
Tablo 5 *Pilot uygulamanın katılımcısına ait hedef davranışlarına ilişkin bilgiler* …50
Tablo 6 *İzzet isimli katılımcıya ait oturum süreleri* ……...55
Tablo 7 *Katılımcıların hedef davranışlarına ilişkin bilgiler* …….……....57
Tablo 8 *Katılımcılara ait oturum süreleri* …….……..…..……...68
Tablo 9 *Gözlemciler arası güvenirlik verileri* …….....72
Tablo 10 *Uygulama güvenirliği verileri* ……...…….72

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. OSB'nin yaygınlığını gösteren grafik. 10
Şekil 2. Genel sürece ait işlem basamakları 49
Şekil 3. Pilot uygulama sürecinde başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri. 51
Şekil 4. Pilot uygulama sürecinde öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri. 53
Şekil 5. Sabri isimli kullanıcı için hazırlanan başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri. 59
Şekil 6. Ömer isimli kullanıcı için hazırlanan başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri. 60
Şekil 7. Emre isimli kullanıcı için hazırlanan başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri. 61
Şekil 8. Sabri isimli katılımcının öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri. 64
Şekil 9. Ömer isimli katılımcının öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri. 65
Şekil 10. Emre isimli katılımcının öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri. 66
Şekil 11. Sabri, Ömer ve Emre isimli katılımcıların hedef siber zorbalıkla baş etme becerilerindeki başlama düzeyi (BD), uygulama, genelleme ve izleme oturumlarına ilişkin doğru davranış yüzdeleri. 76
Şekil 12. Katılımcıların kişiler arası genelleme ön-test ve son-test oturumlarındaki doğru tepki puanları 77
Şekil 13. Katılımcıların araç-gereçler arası genelleme ön-test ve son-test oturumlarındaki doğru tepki puanları..... 77

ÖZET

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE SİBER ZORBALIKLA BAŞ ETME BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİNDE VİDEOYLA MODEL OLMANIN ETKİLİLİĞİ

Bu araştırmada, otizm spektrum bozukluğu olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiğini sınamak amaçlanmıştır. Ayrıca öğretim oturumları sonrası birinci, üçüncü ve beşinci haftalarda kalıcılık etkisi ile hedef becerilerin farklı araç-gereç ve kişilere genelleme etkisi araştırılmıştır. Araştırmada biri pilot uygulamada yer almak üzere yaşları 14 ile 16 arasında değişen otizm spektrum bozukluğuna sahip dört erkek öğrenci yer almıştır. Araştırma katılımcılar arası yoklama denemeli çoklu yoklama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmanın bulguları, siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmada katılımcıların edindikleri hedef becerileri izleme oturumlarında korudukları ve farklı araç-gereç ile farklı kişilere genelleyebildikleri görülmüştür.

Bu araştırmada katılımcıların hem ebeveynlerinden hem de sınıf öğretmenlerinden sosyal geçerlik formları aracılığıyla sosyal geçerlik verileri toplanmıştır. Sosyal geçerlik bulguları hem ebeveynlerin hem de sınıf öğretmenlerinin araştırma hakkında olumlu görüş belirttiklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, siber zorbalık, videoyla model olma.

ABSTRACT

THE EFFECTIVENESS OF VIDEO MODELLING IN TEACHING COPING WITH CYBERBULLYING TO INDIVIDUALS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

The present study aimed to test the efficacy of the video modeling in the instruction of coping with cyberbullying skills to individuals with autism spectrum disorder. Furthermore, the maintained and generalization of the target skills to different material and individuals were investigated one, three, and five weeks after the instruction. Four 14-16 years old male students with autism spectrum disorder participated in the study, one of whom only participated in the pilot study. The study was conducted with multiple probe across participants model.

The present study findings demonstrated that the video modeling was effective in the instruction of coping with cyberbullying skills. In the study, it was determined that the participants maintained the target skills in the follow-up sessions and could generalize them to different individuals and different tools and materials.

In the study, social validity data were collected from both the parents and classroom teachers of the participants via the social validity forms. Social validity findings demonstrated that both parents and classroom teachers had positive views on the study.

Keywords: Autism spectrum disorder, cyberbullying, video modeling.

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Çevrimiçi dünyada zaman geçirme yani internet kullanım oranları tüm dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de hızla artmaktadır (Güler, Şahinkayası ve Şahinkayası, 2017; Livingstone, Haddon, Görzig ve Ólafsson, 2010). Yaşadığımız çağda internetin eğlence, eğitim, iş, iletişim ve alışveriş gibi birden fazla alanda bireylere hizmet sunması, yaşamın ne kadar içinde olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir Arslan, Bütün, Doğan, Dağ, Serdarzade ve Arıca, 2014). İnternete erişim ve internet kullanımı günümüzde birçok konuda yaşamı kolaylaştırmaktadır. Ancak internetin bu kolaylaştırıcı özelliğinin yanında özellikle güvenli internet kullanımı konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan bireylere yönelik zarar verici yanları da bulunmaktadır (Çelen, Çelik ve Seferoğlu, 2011). Bu zararlardan biri gerçek dünyada meydana gelen zorbalığın internet ortamında görülen türü olan siber zorbalığa maruz kalma durumudur (Aksaray, 2011; Burnukara ve Uçanok, 2012; Calvete, Orue, Estévez, Villardón ve Padilla, 2010; Koç ve diğerleri, 2016; Türk ve Şenyuva, 2021; Zinicola, 2021). Siber zorbalık, iletişim ve bilgi teknolojileri kullanılarak bir birey veya grup tarafından diğer birey veya gruba zarar vermek için kasıtlı, tekrarlanan ve düşmanca davranışlar sergilemek olarak tanımlanmaktadır (Belsey, 2006). Yapılan araştırmalar çocukların büyük bir kısmının internet kullanım becerilerinin yeterli düzeyde olmadığını, çevrimiçi dünyada kandırıldığını ve istismara uğradığını göstermektedir (Çelen ve diğerleri, 2011; Karakuş, Çağıltay, Kaşıkcı, Kurşun ve Ogan, 2014; Valcke, De Wever, Van Keer ve Schellens, 2011). İletişim ve bilgi edinmek amacıyla kullanılan günümüz teknolojileri, amacına uygun olmayan şekilde karşı tarafa zarar vermek amacıyla kullanıldığı zaman ortaya çıkan siber zorbalık olayları artık çağımızda ciddi ve dikkate alınması gereken bir sorun olmuştur. İnternete erişim imkânlarının yaygınlaşması ve bununla birlikte artan internet kullanımı ile beraber siber zorbalık olaylarının ve bu olaylar karşısında mağduriyetlerin arttığı görülmektedir (Horzum ve Ayas, 2013).

Tipik gelişim gösteren bireylerde olduğu gibi özel gereksinimi olan bireylerde de internet ve teknoloji kullanımı görülmektedir. Kuo, Orsmond, Coster ve Cohn tarafından (2014) yapılan bir araştırmada otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan ergen bireylerin bilgisayar kullanımları araştırılmıştır. Bu araştırmaya göre katılımcıların %98'inin ev ortamında günlük olarak yaklaşık beş saat bilgisayar kullandıkları görülmüştür. Beer, Hallet, Hawkins ve Hewitson tarafından (2017) yılında yapılan bir araştırmada ise, siber zorbalığın

tüm çocuklar için, özellikle de özel gereksinimli bireyler için bir risk oluşturduğu belirtilmiştir. Macmillan, Berg, Just ve Stewart tarafından (2020) yapılan bir araştırmada ise, OSB olan bireylerin tipik gelişim gösteren bireylere göre daha fazla çevrimiçi güvenlik riski yaşadıkları belirtilmiştir. Bununla birlikte video oyunlarının OSB olan gençler tarafından sıklıkla oynandığı bilinmektedir. Çevrimiçi olarak oynanabilen bu oyunlarda, OSB olan bireyler sosyal becerilerde yetersizlik yaşamalarından dolayı güvenlik riskleri ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Zinicola, 2021).

OSB olan bireylerde var olan empati ve sosyal beceri eksikliği, bu bireylerin gerçek dünyada olduğu gibi çevrimiçi dünyada da sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır (Kowalski ve Fedina, 2011). Bu bireyler kendileri için gerekli olan iletişim ve güvenlik becerilerine yeteri kadar sahip olamamaları nedeniyle siber zorbalık karşısında savunmasız bir hale gelebilmektedirler. OSB olan bireyler arasında görülen yüksek internet ve sosyal medya kullanım oranları, siber zorbalığa maruz kalma olasılığını ve bunun neticesinde bu bireylerin davranışsal, zihinsel sağlık sorunları ile karşılaşma riskini arttırmaktadır (Didden ve diğerleri, 2009; Holfeld, Stoesz ve Montgomery, 2019; Triantafyllopoulou, Clark-Hughes ve Langdon, 2021).

Hızlı bir artış ile küresel ve toplumsal bir problem haline gelmiş olan siber zorbalık, OSB olan bireyler için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Beer ve diğerleri, 2017; Didden ve diğerleri, 2009; Gültekin ve Ünal, 2021; Holfeld ve diğerleri, 2019; Kowalski ve Fedina, 2011; Kowalski ve Toth 2018; Macmillan 2022). Bu tehdide karşı özel gereksinimi olan bireylerin korunması ve bu bireylere siber zorbalıktan korunma yollarının öğretilmesi gerekmektedir.

1.2. Amaç ve Önem

OSB olan bireylerin gelişimlerinin desteklenebilmesi ve bu bireylere yeni bilgi ve becerilerin öğretilmesi için yapılandırılmış özel eğitim yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu bireylerin eğitiminde bilimsel temelli uygulamaların kullanılması daha iyi eğitsel sonuçlar alınması için gereklidir. Bunun yanında OSB olan bireyler görsel destekler veya görsel öğretim yöntemleri kullanıldığında daha iyi öğrenebilmektedirler (Volltrath, Cook ve Ganz, 2015, s.1). Bu araştırmada, OSB olan bireylere siber zorbalık ile baş etme becerilerinin öğretiminde hem görsel destek sağlayan hem de bilimsel temelli bir uygulama olan video ile model olmanın etkililiğinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu araştırma ile OSB olan bireylerin, teknoloji ve çevrimiçi ortamların kullanımının yaygınlaşması ile beraber artış gösteren ve güncel bir sorun olan siber zorbalığa karşı mağdur olmalarının önüne geçilmesi planlanmaktadır. Bu sayede daha güvenli bir şekilde çevrimiçi ortamlara erişim sağlamaları

amaçlanmaktadır. Yani OSB olan bireylerin çevrimiçi tehditlere karşı daha güvende olmaları ve çevrimiçi ortamlarda daha bağımsız olarak hareket etmelerinin sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışmanın OSB olan öğrencilerle çalışan öğretmenlere ve bu bireylerin ailelerine dolaylı olarak siber zorbalık ile baş etme konusunda yol göstereceği düşünülmektedir. Yapılan alanyazın taramasında OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretimine yönelik yapılan çalışmanın bulunamaması bu araştırmayı daha da önemli kılmaktadır. Bu araştırmanın, OSB olan bireylere siber zorbalık ile baş etme becerilerinin öğretimi ile ilgili bilgi elde ederek ileri araştırmalara kaynak olacağı ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Bu araştırmanın problem cümlesi "OSB olan bireylere siber zorbalık ile baş etme becerilerinin öğretiminde videoyla model olma yöntemi etkili midir?" olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen alt problemler ise aşağıda listelenmiştir:

1. Videoyla model olma yöntemi, OSB olan bireylerin siber zorbalıkla baş etme becerilerini edinmelerinde etkili midir?
2. Videoyla model olma yöntemi, OSB olan bireylerin siber zorbalıkla baş etme becerilerini uygulama sona erdikten bir, üç ve beş hafta sürdürmelerinde etkili midir?
3. Videoyla model olma yöntemi, OSB olan bireylerin siber zorbalıkla baş etme becerilerini farklı araç-gereçlere ve kişilere genelleyebilmelerinde etkili midir?
4. Araştırmaya katılan OSB olan bireylerin ebeveynlerinin uygulamaya ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Araştırmaya katılan OSB olan bireylerin öğretmenlerinin uygulamaya ilişkin görüşleri nelerdir?

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın aşağıda yer alan iki açıdan sınırlı olduğu düşünülmektedir.

1. Araştırma, biri pilot olmak üzere dört OSB olan öğrenci ile sınırlıdır.
2. Araştırma sadece Ege Bölgesinde bir büyükşehrin merkez ilçesi sınırlarında öğrenim gören OSB olan 14 ile 16 yaş aralığındaki bireylerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

1.5. Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan öğrencilere, hastanelerin ilgili birimlerince konulan OSB tanıları, geçerli ve güvenilirdir.

2. Geliştirilen video animasyon, siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretimi için yeterlidir.
3. Siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretilmesi amaçlanan video animasyon için gerekli olan senaryoların hazırlanmasında başvurulan uzman görüşleri yeterlidir.
4. Siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretilmesi amaçlanan video animasyonun hazırlanmasında başvurulan uzman görüşleri yeterlidir.
5. Ailelerin ve öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için geliştirilen sosyal geçerlik formunun hazırlanmasında başvurulan uzman görüşleri yeterlidir.

1.6. Tanımlar

Otizm Spektrum Bozukluğu: Erken çocukluk döneminde ortaya çıkan, nedeni tam olarak bilinmeyen, tekrarlayıcı ve sınırlı davranışlarla karakterize, rutinlere aşırı şekilde bağlılık ve rutinlerde ısrarcı olma davranışlarının görüldüğü ve bunlara iletişim, sosyal etkileşim problemlerinin eşlik ettiği nöro-gelişimsel bir bozukluktur (American Psychological Association (APA), 2013).

Videoyla Model Olma: Belirlenen hedef davranışları ya da istenilen bir görevi, etkinliği, işi yapan bir modelin video kaydının katılımcıya izletildiği bir öğretim yöntemidir (National Autism Center [NAC]), 2019, s. 9; Sigafoos, O'Reilly ve Cruz, 2013, s.3).

Siber Zorbalık: İletişim ve bilgi teknolojilerini kullanarak bir birey veya grup tarafından diğer bireylere zarar vermek için tasarlanan düşmanca, tekrarlanan ve kasıtlı davranışları içeren zorbalık türüdür (Belsey, 2006)

1.7. Kısaltmalar

OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu

DEHB: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

APA: American Psychological Association

NAC: National Autism Center

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

CDC: Hastalık Koruma ve Önleme Merkezi (Centers for Disease Control and Prevention), Amerika Birleşik Devletleri

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Siber Zorbalık

Bir bireyin karşısındaki kişiye zarar vermek için orantısız bir şekilde güç kullanması, saldırgan tavır sergilemesi ve bu durumun zaman içinde tekrar etmesi geleneksel zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Olweus ve Limber, 2010). Geleneksel zorbalık birçok şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar dolaylı veya doğrudan, fiziksel, sözel zorbalık şeklinde sınıflandırılmaktadır (Smith ve Slonje, 2008). Ancak çağımızda teknolojinin gelişmesi ve kullanım oranlarının artması ile birlikte çevrimiçi ortamlarda gerçekleşen siber zorbalık adıyla farklı bir zorbalık türü ortaya çıkmıştır. Teknoloji aracılığıyla öğrenciler, akranlarını taciz etmek için çevrimiçi dünyaya yönelmiş durumdadırlar (Aksaray 2011; Baker ve Kavşut, 2007; Baştürk, 2020; Çiftçi, 2018; Gültekin ve Ünal, 2021; Korkmaz, 2016; Patchin ve Hinduja, 2006). Siber zorbalık, geleneksel zorbalığın dijital hale gelmiş bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojiye ulaşmanın artık hem çok kolay hem de az maliyetli olması nedeniyle zorbalığın hedefi olan veya olacak kişileri ortam ve zaman sınırlaması olmadan zorbanın menziline sokan yani hedefteki bireyleri her daim tehdide açık hale getiren siber zorbalık ciddi bir problem olarak çağımızda yanı başımızda durmaktadır (Baştürk Akça ve Sayımer, 2017; Kaygısız, 2020; Türk ve Şenyuva, 2021).

1999 yılında Anglo-Amerikan bilim çevrelerinde araştırılmaya başlanmış olan siber zorbalık kavramı 2000'li yıllardan itibaren Avrupa'da da kullanılmaya başlanmıştır (Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 28). Siber zorbalık kavramı ilk olarak pedagog olan Kanadalı Bill Besley tarafından 2004 yılında kullanılmıştır (Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 21). Siber zorbalığın birden fazla tanımı yapılabilir. Belsey (2006) siber zorbalığı, iletişim ve bilgi teknolojilerini kullanarak bir birey veya grup tarafından diğerlerine zarar vermek için tasarlanan düşmanca, tekrarlanan ve kasıtlı davranışları içeren zorbalık türü olarak tanımlamıştır. Patchin ve Hinduja (2006) siber zorbalığı, elektronik metinler aracılığı ile belirli tekrarlarla ve kasten gerçekleştirilen karşı tarafa zarar verme davranışı olarak; Li (2007) ise elektronik iletişim cihazlarının başkalarına zorbalık yapmak için kullanılması olarak tanımlamıştır. Baştürk (2020) siber zorbalığı, iletişim ve bilgi teknolojileri vasıtasıyla bir bireyin veya bir grubun diğer bir bireye veya gruba yönelik olarak taciz etme, düşmanlık etme, tehdit etme, korkutma ve sindirme amaçlı olarak iletileri düzenli olarak ve kasıtlı bir şekilde göndermeleri olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda ise siber zorbalık, anlık mesajlaşma (sms, mesajlaşma uygulamaları), elektronik posta, sohbet odası (chat odası), web sayfası veya cep telefonu

aracılığıyla gönderilen mesajlar ile gerçekleştirilen zorbalık olarak tanımlanmıştır (Burnukara ve Uçanok, 2012; Kowalski ve Limber, 2007; Willard, 2007). Yapılan tanımlarda da belirtildiği üzere bir eylemin veya davranışın siber zorbalık olarak tanımlanabilmesi için planlı, kasıtlı, zarar vermek amacıyla tekrar eden bir şekilde ve elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

2.1.1. Siber Zorbalık ile Geleneksel Zorbalık Arasındaki Farklar

Geleneksel zorbalık, genellikle zorbanın mağdura fiziksel olarak zarar vermesi, mağdur hakkında gerçek dünyada dedikodu yayması, mağduru dışlaması, mağdura hakaret etmesi ve onu tehdit etmesi şeklinde gerçekleşir. Siber zorbalıkta ise bu davranışlar bilgi, bilişim ve iletişim araçları ile gerçekleştirilir (Baştürk, 2020, s. 49; Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 28; Juvonen ve Gross, 2008; Korkmaz, 2016; Patchin ve Hinduja, 2006; Yaman ve diğerleri, 2011, s.179). Geleneksel zorbalık ve siber zorbalık arasındaki farklar aşağıda sıralanmıştır:

1. Geleneksel zorbalık gerçek dünyada meydana gelirken siber zorbalık ise sanal dünyada meydana gelmektedir.
2. Geleneksel zorbalıkta fiziksel yani yüz yüze bir iletişim varken siber zorbalıkta ise fiziksel olmayan bir iletişim vardır.
3. Siber zorbalık geleneksel zorbalığa göre daha kontrolsüz ve daha hızlı bir şekilde, daha geniş kitlelere yayılabilir.
4. Geleneksel zorbalıkta zorba genellikle görünen ve bilinen bir kişidir. Siber zorbalıkta ise genellikle zorba görünmez yani gizli ve bilinmez bir kimliğe bürünmektedir.
5. Geleneksel ve siber zorbalık arasındaki farklardan bir başkası ise güç dengesizliğidir. Geleneksel zorbalıkta zorba ve mağdur arasında fiziksel bir güç farkı vardır. Ancak siber zorbalıkta ise böyle bir farktan söz edilemez. Siber zorbalıktaki güç farkı teknoloji bilgisi, yeterliliği ile alakalıdır.
6. Geleneksel zorbalık sınırlı bir alanda gerçekleşirken, siber zorbalık ise sanal dünyanın geniş alanında gerçekleşir.
7. Geleneksel zorbalıkta zorbalık eylemi doğrudan gerçekleştirilirken siber zorbalıkta ise iletişim araçları ile dolaylı olarak gerçekleştirilir (Baştürk, 2020, s. 49; Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 28; Juvonen ve Gross, 2008; Korkmaz, 2016; Patchin ve Hinduja, 2006; Yaman ve diğerleri, 2011, s.179)

2.1.2. Siber Zorbalık Araçları

Siber zorbalık davranışı sergilenirken birçok iletişim ve bilgi araçı kullanıldığı görülmektedir. Bunlar;

1. Anlık mesajlaşma (sms, whatsapp, bip v.b. uygulamalar)
2. Telefon
3. Sohbet odaları (Chat odaları)
4. Elektronik posta
5. Sosyal paylaşım siteleri (Twitter, Facebook, İnstagram v.b. uygulamalar)
6. Forumlar
7. Blog siteleri
8. Web siteleri
9. Çevrimiçi oyunlar
10. Fotoğraf ve video kliplerdir (Belsey 2006; Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 37; Yaman ve diğerleri, 2011, s. 180).

Yukarıda belirtilen siber zorbalık araçlarıyla gerçekleştirilen zorbalık eylemleri zorbanın kimliğini gizleyebilmesi ile birlikte kolay bir şekilde mağdur seçimine olanak sağlamakta ve zorbalık mesajlarının veya eylemlerinin çok sayıda kişiye hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmaktadır (Strom ve Strom, 2004).

2.1.3. Siber Zorbalık Türleri

Zarar verme amaçlı mesaj, resim, video v.b. göndererek, yayınlayarak veya çevrimiçi teknolojileri kullanarak başkalarına karşı acımasız şekilde saldırma eylemini içeren siber zorbalık farklı türlerde gerçekleştirilmektedir (Willard, 2007). Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ve değişmesi nedeniyle yeni zorbalık türleri de ortaya çıkmaya devam etmektedir. Dışlama (exclusion), karalama (denigration), taciz (harassment), ısrarla çevrimiçi olarak takip etme (cyberstalking), kışkırtma/ kızdırma (flaming), çevrimiçi ortamda başkasının yerine geçme (impersonation), ifşa ve düzenbazlık (outing and trickery), çevrimiçi oyunbozanlık (griefing), çevrimiçi cinsel fotoğraf paylaşımı (sexting), yapılan zorbalığın kayıt altına alınarak çevrimiçi dünyada yayınlanması (happy-slapping), hesap hırsızlığı (nicknapping) ve çevrimiçi dalga geçerek kışkırtma (trolling) siberzorbalık türleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Baştürk, 2020; Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 42; Türk ve Şenyuva, 2021; Willard, 2007;). Görüldüğü üzere siber zorbalık çok çeşitli türlerde ortaya çıkabilmektedir. Hangi türde ortaya çıkarsa çıksın günümüz için ciddi bir sorun olduğu gerçeği unutulmamalıdır. İlerleyen başlıkta siber zorbalık olaylarında yer alan bireyler ele alınacaktır.

2.1.4. Siber Zorbalık Aktörleri

Siber zorbalık, geleneksel zorbalığa benzer şekilde çeşitli aktörlerin yer aldığı eylemleri, davranışları içerir. Siber zorbalık olaylarında yalnızca zorba ve mağdur

bulunmayabilir. Zorbalığın gerçekleştiği zaman ve ortamda başka bireyler bulunabilmekte ve bu durumdan değişik şekillerde etkilenebilmekte ya da bu durumun içinde birer aktör olarak yer alabilmektedirler (Baştürk, 2020; Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 49). Siber zorbalık aktörleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Mağdur: Zorbalık eylemine, davranışına maruz kalan kişi, kurban.
2. Zorba: Zorbalık eylemini, davranışını başlatan ve yapan kişi.
3. Mağdurun potansiyel destekçileri: Zorbalık eylemini, davranışını onaylamayan kişilerdir.
4. Mağdurun destekçileri: Zorbalık eylemine, davranışına maruz kalan mağduru destekleyen kişilerdir.
5. Zorbanın destekçileri (Pasif destekçiler): Zorbalık eylemini, davranışını gerçekleştiren kişiyi destekleyen ancak zorbalık yapmayan kişilerdir.
6. Zorbanın takipçileri: Zorbalık eylemini, davranışını başlatmayan ancak sonradan olaya, duruma dâhil olup zorbalık yapan kişilerdir.
7. Taraf tutmayan seyirciler: Herhangi bir tarafta olmayan, zorbalık eylemini, davranışını izleyen kişilerdir (Baştürk, 2020; Ekinci ve Yıldırım, 2020, s. 49).

2.1.5. Siber Zorbalığın Nedenleri

Siber zorbalık eylemlerini gerçekleştiren kişiler çeşitli nedenlerle bu eylemlerini gerçekleştirebilirler. Temelde içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı nedenden bahsedilebilir. Gücünü ispatlamak ve üstünlük kurabilme isteği, dürtüsellik, dalga geçme, küçük duruma düşürme arzusu, can sıkıntısı, kıskançlık duygusu, zarar verme niyetiyle intikam almaya çalışma, çıkar elde etmeye çalışma, yalnızlık duygusu, kışkırtma, bireyin onaylanma ve şefkat görme duygusu, kendini daha iyi hissetme ihtiyacı gibi nedenler içsel nedenlere örnek olarak verilebilir. Zorbalık yapan kişilerin kimliğinin gizli kalabilmeleri yani anonim olabilmeleri ve bu sayede kendilerine zarar gelmeyeceğini düşünmeleri, kendilerinden fiziksel olarak daha kuvvetli bireylerle yüz yüze gelmek zorunda olmamaları, hedeflerindeki kişileri sevilmeyen kişiler olarak görmeleri ise dışsal nedenlere örnek olarak verilebilir (Çiftçi, 2018; Tanrıkulu, 2020, s. 123; Türk ve Şenyuva, 2021).

Siber zorbalar, geleneksel zorbalar gibi çeşitli nedenlerle ve çeşitli motivasyonlarla karşısındaki kişileri mağdur etmekte ve onlara ciddi zarar vermektedirler. İlerleyen başlıkta siber zorbalığın etkilerine yer verilmiştir.

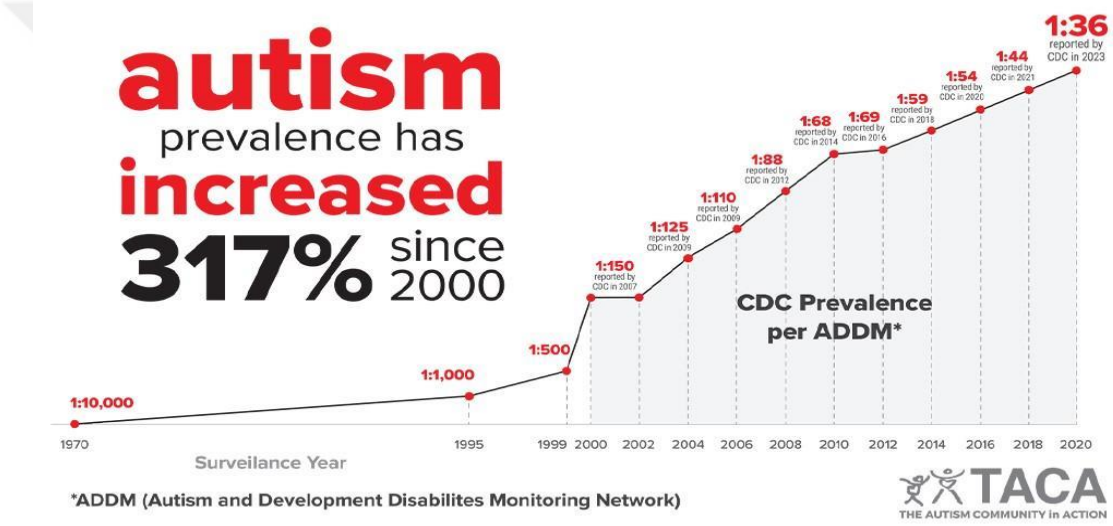
2.1.6. Siber Zorbalığın Etkileri

Siber zorbalığın günümüzün ciddi bir problemi olduğunun göstergelerinden biri, bireyler üzerinde olumsuz etkilere yol açmasıdır. Bu olumsuz etkiler bireyden bireye değişebilmekte ve birçok şekilde ortaya çıkabilmektedir. Dikkat sorunları, korku, anksiyete, üzüntü, depresif duygularda artış, hayal kırıklığı, öfke, yalnızlık duygusu yaşama, benlik saygısında düşüş, utanç duyma, güven problemi yaşama, uyku bozuklukları, yeme bozuklukları ve sigara-alkol kullanımı gibi birçok psikolojik ve psikosomatik rahatsızlar bu olumsuz etkiler arasında sayılabilir. Bunun yanında siber zorbalık yapan bireyler eylem ve davranışları sırasında gerçek kimliklerinden uzaklaşarak hayali olarak yarattıkları kimliklere bürünebilmektedirler. Bu nedenle eylemlerinin ve davranışlarının sorumluluğunu kabul etmemektedirler. Bu bireyler yaptıkları zorbalıkları bir eğlence ve oyun aracı olarak görebilmektedirler (Çiftçi, 2018; Didden ve diğerleri, 2009; Hinduja ve Patchin, 2005; Holfeld ve diğerleri, 2019; Korkmaz 2016; Kowalski ve Fedina, 2011; Willard, 2007).

2.2. OSB ve Siber Zorbalık

20. yüzyılın ortalarında iletişim ve sosyal etkileşim sorunları yaşayan, takıntılı ve yinelenen davranışlar sergileyen bireyler için yeni bir tanıdan bahsedilmeye başlanmış ve bu tanı günümüze değin otistik bozukluk, otizm, yaygın gelişim bozukluğu gibi isimlerle nitelenmiştir. Günümüzde ise bu bireylerin aldığı tanı OSB olarak nitelenmektedir. OSB, erken çocukluk döneminde ortaya çıkan, nedeni tam olarak bilinmeyen, tekrarlayıcı ve sınırlı davranışlarla karakterize olan, rutinlere aşırı şekilde bağlılık ve rutinlerde ısrarcı olma davranışlarının görüldüğü ve bunlara iletişim, sosyal etkileşim problemlerinin eşlik ettiği nöro-gelişimsel bir bozukluktur (APA, 2013; Özerk ve Özerk, 2020; Olçay, Saral ve Polatoğlu, 2021). 2023 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Hastalık Koruma ve Önleme Merkezi (Centers for Disease Control and Prevention [CDC]) tarafından, 2020 yılı verilerine göre Amerika'da her 36 çocuktan 1'ine (1/36) OSB tanısı koyulduğu belirtilmiştir (Bkz. Şekil 1). OSB tüm etnik ve sosyoekonomik gruplarda görülebilmekte ve erkek bireylerde kadın bireylere göre dört kat daha fazla görülmektedir. OSB'nin tedavisi için herhangi bir yol veya yöntem yoktur. OSB olan bireyler için erken tanı ve erken özel eğitim hayati önemdedir (Autism Speaks, 2023). OSB'de temel iki yetersizlik söz konusudur. Bunlar; iletişim ve sosyal etkileşimdeki sınırlılıklar ve sınırlı/yineleyici davranışlardır. OSB tanısı almış bireyler bu nedenlerle günlük yaşam işlevlerini tipik gelişim gösteren bireylere göre sınırlı bir şekilde yerine getirmekte ya da yerine getirememektedirler (APA, 2013; Özerk ve Özerk, 2020; Olçay, Saral ve Polatoğlu, 2021). Bu bireyler gerçek dünyada olduğu kadar çevrimiçi dünyada da yer almaktadır (Kuo, Orsmond, Coster ve Cohn, 2014). Birçok OSB olan birey aktif

çevrimiçi kullanıcıdır ve çevrimiçi cihazları sosyal bağlantı kurmak ve ilgi alanlarını paylaşmak için kullanmaktadırlar (Macmillan, Berg, Just ve Stewart, 2020). Sosyal iletişim ve etkileşim eksiklikleri, empati yapma eksikliği ve duygusal olarak değişkenlik göstermeleri nedenleriyle bu bireyler gerçek dünyada olduğu kadar çevrimiçi dünyada da sorunlarla karşılaşabilmektedirler (Kowalski ve Fedina, 2011; Macmillan ve diğerleri, 2020). OSB olan bireyler, dünyayı anlamlandırmada güçlük çekerler ve sosyal etkileşimde yetersizlik gösterirler. Bu durum onların uygunsuz davranışları anlama veya çevrimiçi tehlikeleri tanıma becerilerini etkiler (Just, 2017).

Şekil 1. OSB'nin yaygınlığını gösteren grafik (The Autism Community in Action [TACA], 2023).

Teknolojinin ve çevrimiçi araçların gelişmesi ve yayılması ile birlikte ortaya çıkan sorunlar tüm bireyleri tehdit etmektedir. Pornografi, şiddet içeren içerikler ve siber zorbalık bu sorunlar arasında yer alır (Staksrud ve Livingstone, 2009). Günümüzde her yerde ve her an ulaşılması imkân dâhilinde olan teknoloji ve çevrimiçi dünya bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarını değiştirmiştir. Hızlı bir artış ile küresel ve toplumsal bir problem haline gelmiş olan siber zorbalık, tipik gelişim gösteren bireyler için olduğu kadar OSB olan bireyler içinde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Beer ve diğerleri, 2017; Didden ve diğerleri, 2009; Gültekin ve Ünal, 2021; Holfeld ve diğerleri, 2019; Kowalski ve Fedina, 2011; Kowalski ve Toth 2018; Macmillan, Berg, Just ve Stewart, 2022). OSB olan bireylerin siber zorbalığın kurbanı

oldukları ve OSB olan genç kadınların çevrimiçi cinsel tacize uğradıkları bilinmektedir (Macmillan ve diğerleri, 2022).

Teknolojinin sağladığı birçok avantajın yanında getirdiği dezavantajlardan biri olan siber zorbalık, çevrimiçi dünyada kendilerine yer bulan OSB olan bireyleri gelişim özellikleri sebebiyle açık hedef haline getirebilmektedir. Çünkü OSB olan bireyler iletişim ve güvenlik becerilerinde birçok sınırlılık ve sorun yaşayabilmektedirler (Triantafyllopoulou ve diğerleri, 2021). OSB olan genç bireylerin gelişim özellikleri dışında internet ve sosyal medya kullanımları, bu bireylerin siber zorbalığın kurbanı olma ihtimallerini arttırmaktadır (Holfeld ve diğerleri, 2019; Triantafyllopoulou ve diğerleri, 2021). Siber zorbalığın hem tipik gelişim gösteren hem de OSB olan bireyler üzerindeki olumsuz psikolojik, psikosomatik ve davranışsal etkileri düşünüldüğünde üzerinde düşünülmesi ve çalışılması gereken bir konu olduğu aşikârdır.

2.3. OSB ve Siber Zorbalık ile İlgili Araştırmalar

OSB olan bireylere siber zorbalıkla ilgili güvenlik becerilerinin öğretiminin, bu bireylerin internet, sosyal medya ve teknoloji kullanımlarının, bu bireylerin siber zorbalıkla olan ilişkilerinin ve siber zorbalığın bu bireyler üzerindeki etkilerinin incelenmesinin amaçlandığı araştırmalar bu bölümde özetlenmiştir. Bu kapsamda toplamda 21 araştırma özetlenmiş ve bu araştırmalara ait özet bilgiler tablo haline getirilmiştir. Alanyazın taraması sonucunda incelemeye alınan araştırmalar tarih sırasına göre geçmişten günümüze doğru sıralanarak Tablo 1'de gösterilmiştir.

Didden ve diğerleri (2009) tarafından yapılan araştırmada, siber zorbalığın türleri, yaygınlığı ve ilişkili değişkenler incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 12 ile 19 arasında değişen 114 zihinsel ve gelişimsel yetersizliği olan birey (bu bireyler arasında yaygın gelişimsel bozukluğu olan bireylerin sayısı belirtilmemiştir) katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma siber zorbalığın özel eğitim ortamlarında gelişimsel ve zihinsel yetersizliği olan öğrenciler arasında yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada ayrıca siber zorbalık ile benlik saygısı, bilgisayar kullanım sıklığı, zekâ düzeyi ve depresif duygular arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bununla birlikte siber zorbalık ile cinsiyet ve yaş arasında ise bir ilişki bulunamamıştır.

Kowalski ve Fedina (2011) tarafından yapılan araştırmada, asperger sendromlu ve/veya dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan gençlerde hem siber zorbalığın hem

de geleneksel zorbalığın yaygınlığı ve katılımcılar üzerindeki psikolojik, sosyal ve fiziksel sağlık üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 10 ile 20 arasında değişen DEHB ve/veya Asperger Sendromu tanısı almış 42 birey (24 erkek, 18 kadın) katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma katılımcıların hem siber zorbalığa hem de geleneksel zorbalığa yüksek oranda maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca zorbalık olaylarına karışan bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarının, zorbalık olaylarına karışmayanlara göre daha olumsuz etkilendiği bulunmuştur.

Finkenauer (2012) tarafından yapılan araştırmada 195 evli çifte (toplam 390 kişi) otizm ölçeği uygulanmış ve otizm özellikleri ile internet kullanımı arasındaki bağlantı incelenmiştir. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada otizm özellikleri gösteren bireylerde daha yüksek bir internet kullanım sıklığı bulunmadığı, ancak bu bireylerin kompulsif internet kullanımına daha yatkın oldukları vurgulanmıştır.

Mazurek ve Wenstrup (2013) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocukların televizyon, video oyunu ve sosyal medya kullanımı, tipik gelişim gösteren kardeşlerle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 8 ile 18 arası değişen 202 OSB olan birey ve 179 tipik gelişim gösteren birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre OSB olan bireylerin tipik gelişim gösteren bireylere göre daha fazla video oyunu oynadıkları ancak sosyal medyada daha az zaman geçirdikleri ve video oyunlarında diğer kişilerle daha az sosyal etkileşime geçtikleri vurgulanmıştır. Ayrıca OSB olan bireylerde yüksek düzeyde problemli video oyunu oynama görülmüştür.

Mazurek (2013) tarafından yapılan araştırmada OSB olan yetişkinlerin sosyal medya kullanım amaçları, sosyal medyanın OSB olan yetişkinler arasındaki arkadaşlıkların niteliği veya niceliğindeki artışla ilişkili olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 18 ile 62 arasında değişen OSB olan 108 yetişkin birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların çoğunluğunun (%79,6) sosyal ağ sitelerini kullandığı ve sosyal ağları kullanma nedenlerinin en çok sosyal bağlantı kurma olduğu belirtilmiştir. Ayrıca varaştırma sonuçları sosyal medya kullanan OSB olan yetişkinlerin yakın bir arkadaşa sahip olma ihtimalinin sosyal medyayı kullanmayanlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Gillespie-Lynch (2014) tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların bilgisayar aracılı iletişimin faydalarını nasıl algıladıkları ve bilgisayar araçlı iletişimi hangi amaçla kullandıklarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmaya 291 OSB olan birey ve OSB olmayan 311 birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak görüşme formları ve anket kullanılmıştır. OSB olan kişilerin interneti diğer katılımcılardan niteliksel olarak farklı şekillerde kullanabildikleri vurgulanmıştır. OSB olan katılımcılar interneti daha çok yeni insanlarla tanışmak için kullanırken, OSB olmayan katılımcılar ise eski ilişkilerini sürdürmek için kullandıklarını belirtmişlerdir. OSB olan katılımcıların OSB olmayan katılımcılara göre interneti daha çok ilgi alanlarını paylaşmak için kullandıkları vurgulanmıştır.

Macmillan, Lunsky ve Weiss (2016) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylerde elektronik ürünleri ne amaçla kullandıkları, etkisi ve elde edilen bulguların tipik gelişim gösteren akranlarıyla karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada yaşları 6 ile 21 arasında değişen, tipik gelişim gösteren bireylerin ebeveynleri (172 kişi) ve OSB olan bireylerin ebeveynleri (139 kişi) yer almıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada OSB olan bireylerin aşırı ve problemli video oyunu ve internet kullanımı dâhil olmak üzere elektronik kullanımıyla ilgili problemler açısından özellikle yüksek risk altında olabileceği vurgulanmıştır.

Beer ve diğerleri (2017) tarafından yapılan araştırmada, özel bir okul topluluğunda yaşanan bir siber zorbalık olayının analizi sunulmuştur. Araştırmada yaşları 10, 15 ve 18 (OSB olan birey) olan üç birey yer almıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak görüşme formaları kullanılmıştır. Araştırmada siber zorbalığın tüm çocuklar için, özellikle de özel gereksinimli bireyler için bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir.

Van Schalkwyk ve diğerleri (2017) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylerde sosyal medya kullanımı, kaygı ve arkadaşlık kalitesi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya yaşları 12 ile 19 arasında değişen 100 birey (katılımcıların 44'ü OSB olan birey) katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada OSB olan ergenlerde sosyal medya kullanımıyla arkadaşlık kalitesinin artması arasında anlamlı bir ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal medyanın, OSB olan ergenler için önemli bir kaygı yaşamadan arkadaşlıklarının kalitesini artırmanın bir yolu olabileceği vurgulanmıştır.

Wright (2017) tarafından yapılan araştırmada, OSB olan ergenlerde siber mağduriyet ile kaygı, depresyon ve yalnızlık arasındaki ilişkide ebeveyn arabuluculuğunun (kısıtlayıcı, birlikte izleme ve öğretici) etkisi araştırılmıştır. Araştırmada yaşları 11 ile 16 arasında değişen OSB olan 128 birey yer almıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada siber zorbalık karşısında mağduriyetlerin önlenmesi için koruma sağlamak adına teknoloji kullanımında ebeveyn arabuluculuğu önerilmiştir.

Just ve Berg (2017) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireyler ile ilgilenen kişilerin çevrimiçi güvenlik ile ilgili endişelerini ve bu bireyleri koruma yöntemlerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmaya OSB olan bireyler ile ilgilenen (bakıcı ve ebeveyn) 16 birey katılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada OSB olan bireyler ile ilgilenen kişilerin çevrimiçi güvenlik konusunda önemli zorluklar yaşadıkları ve desteğe ihtiyaç duydukları ortaya konmuştur.

Hedges, Odom, Hume ve Sam (2017) tarafından yapılan araştırmada OSB olan lise öğrencilerinin teknolojiyi nasıl kullandıklarının incelemesi amaçlanmıştır. Araştırmaya OSB olan 472 ergen birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların öğrenmeyi desteklemek, iletişim kurmak, sosyal fırsatları artırmak ve stres seviyelerini azaltmaya yardımcı olmak da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerle teknolojinin farklı biçimlerini kullandıkları belirtilmiştir.

Neupane, Satvat, Saxena, Stavrinos ve Bishop (2018) tarafından yapılan çalışmada OSB olan bireylere karşı önemli bir sosyal mühendislik saldırısı olan kimlik avı incelenmiştir. Araştırmaya 18 yaş ve üzeri OSB olan 15 birey ve OSB olmayan 15 birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada OSB olan bireylerin kimlik avı saldırıları karşısında tipik gelişim gösteren bireylere karşı daha savunmasız olmadığı; hatta detay odaklı yapıları, güçlü hafızaları gibi özellikleri nedeniyle bu saldırılara karşı daha donanımlı hale getirebilecekleri vurgulanmıştır.

Kowalski ve Toth (2018) tarafından yapılan araştırmada, özel gereksinimli olan gençler ile tipik gelişim gösteren gençler arasında siber zorbalık yapma, siber zorbalığa maruz kalma yaygınlığı ve siber zorbalık mağduriyetinin bağıntıları incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 16 ile 20 arası değişen farklı yetersizlik grubundan olan bireyler (katılımcıların 19'u

OSB olan birey) ve tipik gelişim gösteren toplam 231 birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada hem özel gereksinimli olan hem de tipik gelişim gösteren bireylerin yüksek oranda siber zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. Ayrıca yetersizliği olan bireylerde bu oranın daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Holfeld ve diğerleri (2019) tarafından yapılan araştırmada, OSB olan gençler arasında siber zorbalık, geleneksel zorbalık ve mağduriyetin sıklıkları, özellikleri incelenmiştir. Ayrıca araştırmada siber zorbalık ve siber mağduriyet ile psikososyal durumlar arasındaki ilişkiler (anksiyete, depresyon, yaşam doyumu ve sosyal destek) incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 10 ile 17 arası değişen OSB olan 23 birey (18 erkek, 5 kadın) katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada OSB olan gençlerden oluşan 23 kişilik küçük bir örneklemde bile zorbalık ve zorbalık karşısında mağdur olma durumunun yaygın olduğu ortaya konmuştur. Siber mağduriyet ve siber zorbalık deneyimlerinin artan anksiyete belirtileri ile ilişkili olduğu ancak depresyonla ilişkili olmadığı görülmüştür.

Macmillan ve diğerleri (2020) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylerin çevrimiçi risk ve güvenlik durumlarının belirlenmesi ve bulguların tipik gelişim gösteren akranları ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmaya OSB olan bireylerin ebeveynleri (63 kişi) ve tipik gelişim gösteren bireylerin ebeveynleri (41 kişi) katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlarda, OSB olan çocukların, OSB olmayanlara göre önemli ölçüde daha fazla çevrimiçi güvenlik riski yaşadıkları vurgulanmıştır.

Zinicola (2021) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bir bireye çevrimiçi video oyunu oynarken kendisini kandırmak amacıyla kurulan tuzağa karşı çevrimiçi güvenlik becerisi öğretmek için davranışsal beceri öğretiminin etkililiği incelenmiştir. Araştırmada kullanılan davranışsal beceri öğretimi model olma, anlatım, rol yapma ve geri bildirim basamaklarından oluşmaktadır. Araştırmada 10 yaşında OSB olan erkek bir birey yer almıştır. Araştırma çoklu başlama düzeyi modeli ile planlanmış ancak Covid-19 kısıtlamaları nedeniyle bu gerçekleştirilememiştir. Katılımcı için hedef davranış olarak kişisel bilgilerini yabancılarla paylaşmama, hayır diyebilme, video oyunu oynarken gerektiğinde oyunu durdurma veya oyundan çıkma ve bir yetişkine durumu bildirme belirlenmiştir. Araştırmada OSB olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretiminde davranışsal beceri öğretimin etkili olduğu ortaya

konmuştur. Araştırmada pandemi nedeniyle genelleme, izleme ve sosyal geçerlik verilerine yer verilmemiştir.

Liu, Hsiao, Chou ve Yen (2021) tarafından yapılan araştırmada OSB ve DEHB olan ergenlerde geleneksel zorbalığa ve siber zorbalığa maruz kalınmasında ve siber zorbalık yapılmasında sosyal kaygının rolü incelenmiştir. Araştırmada yaşları 16 ile 20 arası değişen OSB olan 219 ergen birey ve DEHB olan 287 birey yer almıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada zorbalık ile sosyal kaygının arasında ilişki olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal kaygının OSB olan bireylerde siber zorbalığa maruz kalma riskini arttırdığı görülmüştür.

Triantafyllopoulou ve diğerleri (2021) tarafından yapılan araştırmada OSB olan yetişkinlerde siber zorbalık ve sosyal medya kullanımı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmaya yaşları 18 ile 59 arasında değişen 78 OSB olan birey katılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada yüksek oranda sosyal medyada vakit geçirmenin siber zorbalığa maruz kalma riski ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır.

Macmillan ve diğerleri (2022) tarafından yapılan araştırmada OSB olan gençlerin başkalarıyla çevrimiçi iletişim kurma deneyimleri ile çevrimiçi güvenlik deneyimlerini araştırılmıştır. Araştırmada yaşları 11 ile 17 yaş arası değişen sekiz erkek, altı kadın olmak üzere toplamda 14 OSB olan birey yer almıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak görüşme formları kullanılmıştır. Araştırmada OSB olan gençlerin çevrimiçi tacize maruz kaldıkları ve çevrimiçi ortamda istenmeyen davranışları sergileyen bireyleri engelleme konusunda kendilerine güvenmedikleri ortaya konmuştur.

Alanyazın taraması sonucunda incelemeye alınan 20 araştırmanın 2009 yılları ile 2022 yılları arasında yapıldığı, bu araştırmaların tamamının yurtdışında gerçekleştirildiği görülmektedir. İncelenen araştırmalar aşağıda belirtilen şekilde üç grupta toplanabilir. Bunlar;

1. OSB olan bireylerin teknoloji, internet ve sosyal medya kullanımları
2. OSB olan bireyler üzerinde siber zorbalığın etkileri, siber zorbalığın görülme sıklığı, çevrimiçi riskler ve çevrimiçi güvenlik
3. OSB olan bireylere çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretimi.

OSB olan bireylerin teknoloji, internet ve sosyal medya kullanımları ile ilgili 2012 yılları ile 2017 yılları arasında gerçekleştirilmiş yedi araştırma incelenmiştir (Finkenauer,

2012; Gillespie-Lynch, 2014; Hedges ve diğerleri, 2017; Macmillan ve diğerleri, 2016; Mazurek, 2013; Mazurek ve Wenstrup, 2013; Van Schalkwyk ve diğerleri, 2017). Bu araştırmaların tümü yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmalarda, OSB olan bireylerde teknoloji, internet ve sosyal medya kullanımının yoğun bir şekilde görüldüğü ve bu durumun siber zorbalık konusunda risk oluşturduğu vurgulanmıştır. OSB olan bireylerin interneti tipik gelişim gösteren bireylerden niteliksel olarak farklı kullandıkları vurgulanmıştır. Ayrıca bu bireylerin öğrenmeyi desteklemek, iletişim kurmak, sosyal fırsatları artırmak ve stres seviyelerini azaltmaya yardımcı olmak gibi çeşitli nedenlerle teknolojinin farklı biçimlerini kullandıkları belirtilmiştir.

OSB olan bireyler üzerinde siber zorbalığın etkileri, siber zorbalığın görülme sıklığı, riskler ve çevrimiçi güvenlik konuları ile ilgili 2009 yılları ile 2022 yılları arasında gerçekleştirilmiş 12 araştırma incelenmiştir (Beer ve diğerleri, 2017; Didden ve diğerleri, 2009; Holfeld ve diğerleri, 2019; Just ve Berg, 2017; Kowalski ve Fedina, 2011; Kowalski ve Toth, 2018; Liu ve diğerleri, 2021; Macmillan ve diğerleri, 2020; Macmillan ve diğerleri, 2022; Neupane ve diğerleri, 2018; Triantafyllopoulou ve diğerleri, 2021; Wright, 2017). Bu araştırmaların bir tanesi ülkemizde on iki tanesi ise yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmalarda, OSB olan bireylerin siber zorbalığa maruz kaldıkları, siber zorbalığın bu bireyler için ciddi bir risk oluşturduğu, bireylerin ve ailelerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi yoluyla siber zorbalık ile baş etmenin gerekliliği ve önemi vurgulanmıştır.

OSB olan bireylerde çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretimi ile ilgili 2021 yılında yurtdışında gerçekleştirilmiş bir araştırmaya ulaşılabilmiştir (Zinicola, 2021). İncelenen araştırmada, OSB olan bireylere çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretiminde davranışsal beceri eğitiminin etkili olduğu vurgulanmıştır.

Özetle, alanyazın taraması sonucu OSB olan bireylerin teknoloji kullanımları ve siber zorbalıkla ile ilgili araştırmaların yeterli sayıda olmadığı daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Özellikle OSB olan bireylere siber zorbalık ve diğer çevrimiçi tehlikelere karşı güvenlik becerilerinin öğretimine yönelik yapılmış sadece bir araştırmaya ulaşılmış olması alanda bu becerilerin öğretimine yönelik çalışmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1

OSB ve siber zorbalık ile ilgili araştırmalar

Sıra No	Kaynak	Araştırmanın Amacı	Yöntem	Katılımcılar ve Özellikleri	Araştırma Modeli/ Veri toplama araçları	Bulgular
1	Didden ve diğerleri, 2009	Siber zorbalığın türleri, yaygınlığı ve ilişkili değişkenler incelenmesi	Nicel	Yaşları 12-19 arasında değişen 114 zihinsel ve gelişimsel yetersizliği olan birey (bu bireyler arasında yaygın gelişimsel bozukluğu olan bireylerin sayısı belirtilmemiştir.)	Anket	Araştırma siber zorbalığın özel eğitim ortamlarında zihinsel ve gelişimsel yetersizliği olan öğrenciler arasında yaygın olduğunu ortaya koymuştur.
2	Kowalski ve Fedina, 2011	Asperger Sendromlu ve/veya DEHB olan gençlerde hem siber zorbalığın hem de geleneksel zorbalığın yaygınlığı ve zorbalığın katılımcılar üzerindeki psikolojik, sosyal ve fiziksel sağlık üzerindeki etkilerinin incelenmesi	Nicel	Yaşları 10 ile 20 arasında değişen Asperger Sendromu ve/veya DEHB tanısı almış 42 birey	Anket	Katılımcıların hem siber zorbalığa hem de geleneksel zorbalığa yüksek oranda maruz kaldıklarını ortaya konmuştur.
3	Finkenauer, 2012	Otizm özellikleri ile internet kullanımı arasındaki bağlantının incelenmesi	Nicel	195 evli çift birey	Ölçek Autism Spectrum Quotient (AQ-short)	Otizm özellikleri gösteren bireylerde daha yüksek bir internet kullanım sıklığı bulunmadığı, ancak kompulsif internet kullanımına daha yatkın oldukları vurgulanmıştır.
4	Mazurek ve Wenstrup, 2013	OSB olan çocuklarda televizyon, video oyunu ve sosyal medya kullanımının tipik gelişim gösteren kardeşlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi	Nicel	Yaşları 8-18 arası değişen 202 OSB olan birey ve tipik gelişim gösteren 179 birey	Görüşme formları	OSB olan bireylerin tipik gelişim gösterenlere göre daha fazla video oyunu oynadıkları ancak sosyal medyada daha az zaman geçirdikleri vurgulanmıştır.

5	Mazurek, 2013	OSB olan yetişkinlerin sosyal medya kullanım amaçlarının incelemesi	Nicel	Yaşları 18-62 arası değişen OSB olan 108 yetişkin birey	Öz değerlendirme	Katılımcıların çoğunluğunun (%79,6) sosyal ağ sitelerini kullandığı ve sosyal ağları kullanma nedenlerinin en çok sosyal bağlantı olduğunu belirtilmiştir.
6	Gillespie-Lynch, 2014	Katılımcılar tarafından bilgisayar aracılı iletişiminin algılanan faydalarının ve tercih edilen işlevlerinin karşılaştırılması	Nicel	291 OSB olan birey ve OSB olan olmayan 311 birey	Anket ve Ölçek Autism Spectrum Quotient (AQ-short)	OSB'si olan kişilerin interneti OSB'si olmayanlardan niteliksel olarak farklı şekillerde kullanabileceklerini vurgulamıştır.
7	Macmillan, Lunsky ve Weiss, 2016	OSB olan bireylerde elektronik ürünlerin kullanım amaçları, etkisi ve bulguların tipik gelişim gösteren akranlarıyla karşılaştırılması	Nicel	Yaşları 6 ile 21 arasında değişen, tipik gelişim gösteren bireylerin ebeveynleri (172 kişi) ve OSB olan bireylerin ebeveynleri (139 kişi)	Anket	OSB olan bireylerin aşırı ve problemli video oyunu ve internet kullanımı dâhil olmak üzere elektronik kullanımıyla ilgili problemler açısından özellikle yüksek risk altında olabileceği vurgulanmıştır.
8	Beer ve diğerleri, 2017	Özel bir okul topluluğunda yaşanan bir siber zorbalık olayının analizinin sunulması	Nitel	Yaşları 10-15 ve 18 olan 3 birey (18 yaşında olan birey OSB olan)	Görüşme	Araştırmada siber zorbalığın tüm çocuklar için, özellikle de özel gereksinimli bireyler için bir risk oluşturduğu belirtilmiştir.
9	Van Schalkwyk ve diğerleri, 2017	OSB olan bireylerde sosyal medya kullanımı, kaygı ve arkadaşlık kalitesi ile aralarındaki ilişkinin incelenmesi	Nicel	Yaşları 12-19 arasında değişen 100 birey (Katılımcıların 44'ü OSB olan birey)	Derecelendirme ölçeği	Sosyal medya kullanımının OSB olan ergenlerde yüksek arkadaşlık kalitesi ile anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu ancak sosyal medya kullanımı, kaygı ve arkadaşlık kalitesi arasında ilişki bulunamadığı vurgulanmıştır.
10	Wright, 2017	OSB olan ergenlerde siber mağduriyet ile depresyon, kaygı ve yalnızlık arasındaki ilişkide ebeveyn arabuluculuğunun (kısıtlayıcı, birlikte izleme ve öğretici) etkisinin incelenmesi	Nicel	Yaşları 11-16 arasında değişen OSB olan 128 birey	Anket	Araştırmada siber zorbalık karşısında mağduriyetlerin önlenmesi için koruma sağlamak adına teknoloji kullanımında ebeveyn arabuluculuğu önerilmiştir.

11	Just ve Berg, 2017	OSB olan bireyler ile ilgilenen kişilerin çevrimiçi güvenlik ile ilgili endişelerinin ve bu bireyleri koruma yöntemlerinin belirlenmesi	Nitel	OSB olan bireyler ile ilgilenen 16 birey	Yapılandırılmış sorular ve çizilen resimler üzerinden grup tartışması	OSB olan bireyler ile ilgilenen kişilerin çevrimiçi güvenlik konusunda önemli zorluklar yaşadıkları ve desteğe ihtiyaç duydukları ortaya konmuştur.
12	Hedges ve diğerleri, 2017	OSB olan lise öğrencilerinin teknolojiyi nasıl kullandıklarının incelenmesi	Nicel	OSB olan 472 ergen birey	Anket	Katılımcıların öğrenmeyi desteklemek, iletişim kurmak, sosyal fırsatları artırmak ve stres seviyelerini azaltmaya yardımcı olmak da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerle teknolojinin çeşitli biçimlerini kullandıkları belirtilmiştir.
13	Neupane ve diğerleri, 2018	OSB olan bireylere karşı önemli bir sosyal mühendislik saldırısı olan kimlik avının incelenmesi	Nicel	Yaşları 18 ve daha büyük olan OSB olan 15 birey ve OSB olan olmayan 15 birey	Gerçek ve sahte web siteleri aracılığıyla demonstrasyon	OSB olan bireylerin kimlik avı saldırıları karşında tipik gelişim gösteren bireylere karşı daha savunmasız olmadığı hatta detay odaklı yapıları, hafızları gibi özellikleri nedeniyle bu saldırılarına karşı daha donanımlı hale getirebileceği vurgulanmıştır.
14	Kowalski ve Toth, 2018	Engeli olan gençler ile engeli olmayan gençler arasında siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık yapma yaygınlığı ve siber zorbalık mağduriyetinin bağıntılarının incelenmesi	Nicel	Yaşları 16-20 arası değişen farklı yetersizlik grubundan olan bireyler (19 OSB olan birey) ve tipik gelişim gösteren toplam 231 birey	Anket	Hem engeli olan hem de normal gelişim gösteren bireylerin yüksek oranda siber zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir. Ayrıca yetersizliği olan bireylerde bu oranın daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.
15	Holfeld ve diğerleri, 2019	OSB olan gençler arasında siber zorbalık, geleneksel zorbalık ve mağduriyetin sıklıkları ile özelliklerinin incelenmesi	Nicel	Yaşları 10-17 arası değişen OSB olan 23 birey	Anket	OSB olan gençlerden oluşan 23 kişilik küçük bir örneklemde bile zorbalık ve zorbalık karşısında mağdur olma durumunun yaygın olduğu ortaya konmuştur.

16	Macmillan ve diğerleri, 2020	OSB olan bireylerin çevrimiçi risk ve güvenlik durumlarının belirlenmesi ve bulguların tipik gelişim gösteren akranları ile karşılaştırılması	Nicel	OSB olan bireylerin ebeveynleri (63 kişi) ve tipik gelişim gösteren bireylerin ebeveynleri (41 kişi)	Anket	OSB olan çocukların, OSB olmayan çocuklara göre önemli ölçüde daha fazla çevrimiçi güvenlik riski yaşadıkları vurgulanmıştır.
17	Zinicola, 2021	OSB olan bir bireye çevrimiçi video oyunu oynarken kendisini kandırmak amacıyla kurulan tuzağa (yemleme yöntemi) karşı çevrimiçi güvenlik becerisi öğretmek için davranışsal beceri eğitiminin etkililiğinin incelenmesi	Nicel	10 yaşında OSB olan 1 birey	Araştırma çoklu başlama düzeyi modeli ile planlanmış ancak Covid-19 kısıtlamaları nedeniyle bu gerçekleştirilemiştir.	OSB olan bireylere çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretiminde davranışsal beceri eğitiminin etkili olduğu ortaya konmuştur.
18	Liu ve diğerleri, 2021	OSB olan ve DEHB'li ergenlerde siber zorbalığa ve geleneksel zorbalığa maruz kalınmasında ve zorbalık uygulanmasında sosyal kaygının rolününün incelenmesi	Nicel	Yaşları 16-20 arası değişen OSB olan 219 ve DEHB'li 287 birey	Anket	Zorbalık ile sosyal kaygının arasında ilişki olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal kaygının OSB olan bireylerde siber zorbalığa maruz kalma riskini arttırdığı görülmüştür.
19	Triantafyllopoulou ve diğerleri, 2021	OSB olan olan yetişkinlerde sosyal medya kullanımı ve siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi	Nicel	Yaşları 18 ile 59 arasında değişen 78 OSB olan birey	Anket	Yüksek oranda sosyal medyada vakit geçirmenin siber zorbalığa maruz kalma riski ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır.
20	Macmillan ve diğerleri, 2022	OSB olan gençlerin başkalarıyla çevrimiçi iletişim kurma deneyimleri ile çevrimiçi güvenlik deneyimlerinin araştırılması	Nitel	11-17 yaş arası 8 erkek, 6 kadın olmak üzere 14 OSB olan birey	Yarı yapılandırılmış görüşme	OSB olan gençlerin çevrimiçi tacize maruz kaldıkları ve çevrimiçi ortamda istenmeyen davranışları sergileyen bireyleri engelleme konusunda kendilerine güvenmedikleri ortaya konmuştur.

2.4. Videoyla Model Olma

OSB olan bireyler okulda, evde ve toplumda işlevsel olarak yer almaları için sahip olmaları gereken birçok beceriyi öğrenirken zorluk çekebilmektedirler. Uyumsal davranışlarındaki yetersizlikler akademik beceriler, günlük yaşam becerileri, iletişim ve dil becerileri, öz bakım becerileri ve sosyal beceriler gibi temel beceri alanlarında belirginleşebilmektedir (Blum-Dimaya, Reeve ve Reeve 2010; Sigafoos, O'Reilly ve Cruz 2013, s.1). Bu bireylerin yetersizliklerinin üstesinden gelmek amacıyla eğitimlerinde özel olarak yapılandırılmış, sistemli bir şekilde sunulan bilimsel dayanaklı özel eğitim yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir (Acar ve Diken 2012; Sigafoos ve diğerleri, 2013 s,1). Bunun yanında OSB olan bireylerin öğretiminde görsel destekler kullanmak da önemlidir. Görsel destekler çeşitli beceri ve davranışları öğretmek, bilgi sağlamak gibi amaçlarla kullanılabilmektedir. OSB olan bireylerin eğitiminde görsel destek veya görsel öğretim yöntemleri kullanıldığında bu bireyler daha iyi öğrenebilmektedirler (Volltrath, Cook ve Ganz, 2015, s.1). OSB olan bireylere görsel destek sağlayan videoyla model olma bilimsel dayanaklı uygulamalardan biridir (Banda, Matuszny ve Turkan 2007; Besler, 2015; Genç-Tosun ve Kurt, 2014; Hume ve diğerleri, 2021). Videoyla model olma, OSB olan bireylerde çeşitli becerilerin hızlı bir şekilde edinilmesini sağlayan bir öğretim yöntemidir (MacDonald, Clark, Garrigan ve Vangala, 2005). Videoyla model olmanın, OSB olan bireylere sosyal, akademik, oyun, güvenlik, dil, iletişim ve öz bakım becerileri gibi birçok beceri ve davranışın öğretiminde etkili olduğu bilinmektedir (Abadir, DeBar, Vladescu, Reeve ve Kupferman, 2021; Drysdale, Lee, Anderson ve Moore, 2014; Kutlu, 2016; LeBlanc, Coates, Daneshvar, Charlop-Christy, Morris ve Lancaster, 2003; Nikopoulos ve Keenan, 2004; Rex, Marjorie ve Spector, 2018; Terzioğlu, 2017; Wert ve Neisworth, 2003).

Videoyla model olmanın temel ilkeleri, Albert Bandura'nın sosyal öğrenme kuramının ilkelerine dayanmaktadır (Genç Tosun ve Kurt, 2014). Videoyla model olma, belirlenen hedef beceriyi ve/veya hedef davranışı yapan ya da istenilen bir görevi, etkinliği, işi yapan bir modelin video kaydının katılımcıya izletildiği bir yöntemdir. Video kaydı öğretim yapılan oturumların başında öğrenciye izlettirilir ve ardından öğrencinin model tarafından gösterilen hedef beceriyi ve/veya hedef davranışı sergilemesi için öğrenciye fırsat verilir. Videoyla model olmada birey, ilk olarak modelin sergilediği hedef davranışı fark eder ve o davranışı doğal ortamlarda sergiler. Bundan dolayı videoyla model olma aracılığı ile öğretilen beceriler kalıcılık ve genellenebilirlik özelliği taşımaktadır (Akullian ve Bellini, 2007; Charlop-Christy, Le ve Freeman, 2000; Halisküçük, 2007). Öğrenci hedef beceriyi ve/veya hedef davranışı

istenilen düzeyde sergileyene kadar öğretim oturumları düzenlenir. Bu oturumlar günde bir ya da iki kez olacak şekilde düzenlenebilir (NAC, 2019, s. 9; Sigafoos ve diğerleri, 2013, s.3).

Videoyla model olmada bireye sunulacak olan video görüntüleri farklı şekillerde hazırlanabilmektedir. Videoyla model olma kullanılırken hazırlanan video için akran model, yetişkin model, kendi kendine model ve karma model olmak üzere değişik modeller kullanılabilir (Turan ve Vuran 2015; Yücesoy Özkan ve Bozkuş Genç, 2018, s,277). Ayrıca animasyon içeren videolar aracılığıyla videoyla model olma kullanılmaktadır (Carlile, DeBar, Reeve, Reeve ve Meyer, 2018; Drysdale ve diğerleri, 2014; Keen, Karen ve Cuskelly 2007).

Videoyla model olmada hazırlanacak olan video görüntülerinin iyi kalitede olması, kazandırılmak istenen becerilerin net ve açık bir şekilde sergilenmiş olması önem arz etmektedir. Ayrıca bireyin video görüntülerinde dikkatinin çekilmek istendiği beceri veya davranışlara vurgu yapılmalıdır. Video görüntüleri bir kez oluşturulduktan sonra hem öğretim yapılan birey için birçok kez kullanılabilmesi hem de aynı hedef davranışların başka bireylere öğretilmesi için de kullanılabilir özellikte olması nedeniyle videoyla model olma tercih edilen bir yöntemdir (NAC, 2019, s. 9).

Videoyla model olma yöntemi sistemli bir şekilde uygulanması gereken bir öğretim sürecini içerir (Yücesoy Özkan ve Bozkuş Genç, 2018, s, 308). Videoyla model olma yöntemi kullanılırken üç aşamalı bir yol izlenir. Bunlar, a) hazırlık, b) video kaydının oluşturulması ve c) öğretim yapma aşamasıdır. Hazırlık aşamasında öğretim türüne, senaryoya, modele, replik ya da dış ses anlatımın kullanılıp kullanılmayacağına karar verilir. Video kaydının oluşturulması aşamasında araç ve gereçler hazırlanır, video kaydı oluşturulur, oluşturulan kayıt test edilir ve video kaydının hangi araçlarla öğrenciye sunulacağına karar verilir. Öğretim aşamasında ise ortam ve öğretim takvimi düzenlenir, öğretim yapılmaya başlanır, veriler toplanır ve izleme ile genelleme oturumları düzenlenir (Yücesoy Özkan ve Bozkuş Genç, 2018, s, 272). Videoyla model olma sürecinde izlenen genel aşamalar:

1. Öğretilmesi planlanan hedef davranışların tanımlanması ve seçilmesi,
2. Gerekli olan izinlerin alınması,
3. Ebeveyn görüşmesinin yapılması ve öğretim yapılması planlanan bireyin gözlenmesi,
4. Beceri analizi veya senaryonun yazılması,
5. Video içinde yer alacak modellerin seçilmesi ve gerekli ise modellerin eğitilmesi,
6. Araç-gereç ve ortamın hazırlanması,
7. Hedef davranışların kaydedilmesi,

8. Videonun düzenlenmesi, öğretim videosunun hazırlanması,
9. Başlama düzeyi verilerinin toplanması,
10. Videonun izletilmesi (öğretimin başlaması),
11. Uygulama verilerinin toplanması ve verilere ait grafiklerin oluşturulması,
12. İlerlemenin izlenmesi, genelleme sürecinin planlanması ve verilerin toplanması,
13. Sosyal geçerlik, uygulama güvenirliği, gözlemciler arası güvenirlik verilerinin toplamasıdır (Banda ve diğerleri, 2007; Gül ve Vuran, 2010; Tosun ve Kurt, 2014; Yücesoy Özkan ve Bozkuş Genç, 2018, s,273).

Videoyla model olma yöntemi ile öğretim yapılırken izlenen uygulama basamakları ise aşağıda sıralanmaktadır:

1. Öğretimin gerçekleştirileceği ortamın düzenlemesi
2. Araç-gereçlerin hazırlanması
3. Beceri kazandırılması hedeflenen bireyin videoyu izleyeceği alana yönlendirilmesi
4. Dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması
5. Bireyin dikkatinin ekrana yönlendirilmesi
6. Video görüntülerini izleyen çocuğun verdiği tepkilere uygun tepkide bulunulması
7. Video görüntülerini izleyen bireyin pekiştirilmesi
8. Bireyin becerinin gerçekleşeceği alana yönlendirilmesi
9. Beceri yönergesinin sunulması
10. Tepkide bulunma süresinin beklenmesi (Örn., 5 sn.)
11. Bireyin tepkilerine yönelik uygun tepkilerin verilmesi
12. Oturumun sonlandırılmasıdır (Banda ve diğerleri, 2007; Besler ve Kurt, 2014; Genç-Tosun ve Kurt, 2014; Yücesoy Özkan ve Bozkuş Genç, 2018, s, 272).

Özellikle güvenlik becerilerindeki ve iletişim, etkileşim becerilerindeki eksiklikler, OSB olan bireyler için tehlike riski oluşturmaktadır. Bu bireylerin güvenli ve bağımsız hayat sürmeleri için bu becerileri öğrenmeleri hayatidir. OSB olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretilmesiyle ilgili bazı araştırmalarda videoyla model olmanın etkili olduğu kanıtlanmıştır (Abadir ve diğerleri, 2021). Video teknolojisi, gelişim özellikleri nedeniyle tehlikelere karşı tipik gelişim gösteren akranlarına göre daha savunmasız olan OSB olan bireylere güvenlik becerileri öğretilirken tehlikeli durumları simüle etmek için yararlı bir araçtır (Honsberger, 2015; Mechling, 2008).

2.4.1. Videoyla Model Olmanın Yararları/Avantajları

Videoyla model olma yönteminin birçok avantajı bulunmaktadır. Videoyla model olma aynı modelin aynı şekilde tekrar tekrar gözlenebilmesine imkân tanıdığından ve birden fazla katılımcı için kullanılabildiğinden dolayı zaman ve maliyet açısından verimli bir yöntemdir (Banda ve diğerleri, 2007; NAC, 2009). Videoyla model olma, canlı model kullanımının zor olduğu ya da mümkün olmadığı durumlarda kullanılabilmektedir ve bu durum uygulayıcı ve katılımcılara kolaylık sağlar (NAC, 2009). Bununla birlikte söz konusu yöntemle öğrenilen becerilerin kalıcılık ve genelleme durumlarında başarı oranı yüksektir (Akullian ve Bellini, 2007; Charlop-Christy ve diğerleri, 2000). Çeşitli becerilerin hızlı bir şekilde edinilmesinin sağlandığı bir öğretim metodolojisidir (MacDonald ve diğerleri, 2005). OSB olan bireyler sosyal ve iletişim alanındaki gelişim özellikleri nedeniyle etkileşim ve göz kontağı kurmada sorun yaşayabilmektedirler. Ancak video model ile bu bireyler etkileşim ve göz kontağı kurmada baskı yaşamadan etkinliklere katılabilmektedirler (Charlop-Christy ve diğerleri, 2000). Videoyla model olma görsel destek sunması nedeniyle iletişim ve dil becerilerinde sınırlılıklar yaşayan OSB olan bireylerin öğrenme süreçlerinde bu bireyler için kolaylık sağlamaktadır (Sherer, Pierce, Paredes, Kisacky, Ingersoll ve Schreibman, 2001; Volltrath ve diğerleri, 2015, s.1).

2.5. OSB ve Videoyla Model Olma ile İlgili Araştırmalar

OSB olan bireylere videoyla model olma kullanılarak çeşitli becerilerin öğretilmesi amaçlanan araştırmalar incelenmiş ve bu bölümde özetlenmiştir. Toplamda 28 araştırma özetlenmiş ve bu araştırmalara ait özet bilgiler tablo haline getirilmiştir. Alanyazın taraması sonucunda incelemeye alınan araştırmalar tarih sırasına göre geçmişten günümüze doğru sıralanarak Tablo 2'de gösterilmiştir.

Alcantara (1994) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere bakkaldan satın alma becerilerinin öğretiminde videokaset eğitim paketinin (videokasetleri izleme, yerinde yönlendirme ve pekiştirme) etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya yaşları sekiz ile dokuz yaş 11 ay arasında değişen üç OSB olan çocuk katılmıştır. Katılımcıların biri kız ikisi ise erkektir. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmayla hedeflenen becerilerin katılımcılar tarafından kazanılmasının hızlı bir şekilde gerçekleştiği ve diğer ortamlara genellenebildiği belirtilmiştir. Videokaset eğitim paketinin kullanımının toplumsal becerileri öğretmek için etkili bir eğitim aracı olduğu ortaya konmuştur.

Charlop-Christy ve diğerleri (2000) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocuklara gelişimsel becerilerin öğretilmesinde videoyla model olmanın etkililiği vivo modelleme ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Videoyla model olma, her çocuğun hedef davranışı gerçekleştiren modellerin bir videokasetini izlemesinden oluşurken, vivo modelleme, hedef davranışı gerçekleştiren canlı modelleri gözlemleyen çocuklardan oluşturmuştur. Araştırmaya yaşları 7 ile 11 arasında değişen beş OSB olan çocuk katılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada videoyla model olmanın vivo modellemeye göre hedef becerilerin daha hızlı edinilmesine yol açtığı ve hedef becerileri genellemede daha etkili olduğu ortaya konmuştur.

Sherer ve diğerleri (2001) tarafından yapılan araştırmada, OSB olan bireylere karşılıklı konuşma becerilerinin (sohbet) kazandırılmasında iki farklı video modelin (kendi kendine model olma ile akran modelinin karşılaştırılması) etkililiğinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada yaşları 4 ile 11 arasında değişen OSB olan beş katılımcı yer almıştır. Araştırma çoklu başlama düzeyi modeli ve uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, beş katılımcıdan üçünün hedef becerileri tam olarak edindiğini ve ortamlar, kişiler ve sorular arası genelleyebildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca iki farklı video model arasında bir fark olmadığı, çocukların her iki model ile de eşit şekilde öğrendikleri belirlenmiştir.

Nikopoulos ve Keenan (2003) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere iletişim başlatma becerisinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 9 ile 15 arasında değişen OSB olan yedi birey katılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada dört katılımcının sosyal iletişim başlatma becerilerini geliştirdiği ortaya konmuştur. Ayrıca hedef becerinin ortamlar, akranlar ve oyuncaklar arasında genellenebildiği belirtilmiştir.

Wert ve Neisworth (2003) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere okul ortamında doğal isteklerde bulunma becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada yaşları dört ile beş buçuk arasında değişen dört OSB olan birey katılımcı olarak yer almıştır. Model olarak kendi kendine model olma kullanılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden katılımcılar arası çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Videoyla model olma ile öğretim sonrası katılımcılarda okul ortamında doğal isteklerde bulunma becerilerinde büyük bir artışın görüldüğü belirtilmiştir. Videoyla model olmanın hedeflenen davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.

LeBlanc ve diğerleri (2003) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere sosyal becerilerinin öğretiminde videoyla model olma ve pekiştirme kullanımının etkililiği incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları 7 ile 13 arasında değişen üç erkek birey katılımcı olarak yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, videoyla model olmanın sosyal becerilerin öğretiminde etkili olduğunu göstermiştir.

Nikopoulos ve Keenan (2004) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocuklara sosyal iletişim başlatma ve oyun oynama becerilerini öğretmede videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya yaşları yedi ile dokuz arasında değişen üç OSB olan çocuk katılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tüm katılımcıların sosyal iletişim başlatma ve karşılıklı oyun becerilerinin geliştiği ortaya konmuştur. Videoyla model olmanın OSB olan bireylere sosyal becerilerin ve oyun oynama becerilerinin öğretiminde etkili olduğu belirtilmiştir.

Simpson, Langone ve Ayres (2004) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere sosyal becerileri öğretmek için video ve bilgisayar tabanlı öğretimi birleştirmenin etkileri incelenmiştir. Araştırmada yaşları beş ile altı arasında değişen dört OSB olan çocuk katılımcı olarak yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada paylaşma, öğretmen yönergelerini takip etme ve selamlaşma (sosyal beceriler) hedef davranış olarak belirlenmiştir. Araştırmada tüm katılımcıların hedeflenen sosyal becerileri kazandığı belirtilmiştir.

MacDonald ve diğerleri (2005) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere tematik rol yapma becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya OSB olan ve yaşları dört ile yedi arasında değişen iki erkek çocuk katılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada videoyla model olma ile öğretimi yapılan hedef becerilerin katılımcılar tarafından hızlı bir şekilde edinildiği ve izleme oturumlarında katılımcıların performanslarını korudukları ortaya konmuştur.

Buggey (2005) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylerde videoyla model olmanın iletişim başlatma becerileri ve uygun olmayan davranışların azaltılması konularında etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya OSB olan ve yaşları 5 ile 11 arasında değişen beş çocuk katılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların hızlı bir şekilde önemli kazanımlar elde

ettiğini ve bu kazanımların öğretim sonrasında da devam ettiğini göstermiştir. Araştırma videoyla model olmanın OSB olan bireyler için davranış değiştirme konusunda etkili bir müdahale olduğunu ortaya koymuştur.

Nikopoulos ve Keenan (2006) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocuklara bir dizi karmaşık sosyal beceriyi öğretmede videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları altı ile yedi arasında değişen üç çocuk yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi ve AB modeli ile gerçekleştirilmiştir Araştırmada tüm katılımcıların hedef sosyal becerileri geliştirdikleri ortaya konmuştur. Ayrıca OSB olan çocukların eğitiminde videoyla model olmanın büyük umut vaat ettiği ve bu durumun video ve bilgisayar teknolojisindeki son gelişmelerle hızlandırılabileceği belirtilmiştir.

Graetz, Mastropieri ve Scruggs, (2006) tarafından yapılan çalışmada OSB olan bireylerde uygun olmayan davranışların azaltılması (öfke nöbetleri, ellerini sallama ve ovuşturma) konusunda videoyla model olmanın etkililiği araştırılmıştır. Araştırmada 13 yaşında OSB olan bir katılımcı yer almıştır. Çalışmada videoyla kendi kendine model olmanın, yalnızca uygunsuz davranışları nasıl ortadan kaldırılacağını değil, yeni beceriler öğrenmeyi de öğreten etkili bir müdahale olabileceği belirtilmiştir.

Keen ve diğerleri (2007) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere tuvalet eğitimi öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları dört ile altı arasında değişen beş erkek çocuk yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada animasyonlu videoyla model olma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonunda animasyonlu videoyla model olmanın edimsel koşullanmayla birlikte sunulmasının tuvalet eğitimine dirençli OSB olan çocuklarda idrar kontrolünün kazandırılmasında etkili olduğu ortaya konmuştur.

Akmanoğlu (2008) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocuklara kendilerini kaçırmak isteyen kötü niyetli yabancı kişilerden korunmayı öğretmede toplum temelli öğretim ve videoyla model olma yöntemlerinin etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya OSB olan ve yaşları 6 ile 11 arasında değişen dört çocuk katılmıştır. Ancak daha sonra bir katılımcının çalışma dışında bırakılması ile araştırma üç çocuk ile tamamlanmıştır. Araştırma yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada OSB olan

çocuklara kendilerini kaçırmak isteyen kötü niyetli yabancı kişilerden korunmayı öğretmede toplum temelli öğretim ve videoyla model olma yöntemlerinin etkili olduğu ortaya konmuştur.

Blum-Dimaya ve diğerleri (2010) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere oyun becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada yaşları 9 ile 12 arasında değişen OSB olan dört birey katılımcı olarak yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tüm katılımcıların hedef beceriyi öğrendiği, şarkıya ve ortama genelledikleri ortaya konmuştur.

Litras, Moore ve Anderson (2010) tarafından yapılan araştırmada sosyal beceri öğretiminde, sosyal öyküler ile videoyla model olmanın birlikte kullanımının OSB olan bireyler üzerindeki etkililiği incelenmiştir. Araştırmada üç yaşında OSB olan bir birey katılımcı olarak yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu başlama düzeyi modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğretilmesi hedeflenen sosyal becerilerin (selamlama, oynamaya davet etme ve koşullu yanıt verme) öğretiminde videoyla model olma ile sosyal öykülerin birlikte kullanımının etkili olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca katılımcıların hedef davranışları ortamlar, oyuncaklar ve iletişim ortakları arasında başarılı bir şekilde genellediği belirtilmiştir.

Akmanoğlu ve Tekin-İftar (2011) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere kötü niyetli yabancı kişilerden kendilerini koruma becerilerinin öğretiminde videoyla model olma, toplum temelli öğretim ve kademeli rehberlik (Graduated Guidance) uygulamalarının birlikte kullanımının etkililiği incelenmiştir. Araştırmada yaşları 6 ile 11 arasında değişen üç birey katılımcı olarak yer almıştır. Katılımcıların ikisi erkek biri ise kız öğrencidir. Araştırma katılımcılar arası çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada OSB olan bireylere kötü niyetli yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde videoyla model olma, toplum temelli öğretim ve kademeli rehberlik (Graduated Guidance) uygulamalarının birlikte kullanımının etkili olduğu ortaya konmuştur. Katılımcıların edindikleri hedef becerileri zaman içinde korudukları ve yeni ortamlara genelleyebildikleri vurgulanmıştır.

Drysdale ve diğerleri (2014) tarafından yapılan araştırmada, gerçek ve animasyonlu video modellerinin birlikte kullanımını içeren öğretimin bağımsız tuvalet becerilerini artırma üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları dört ile beş arasında değişen iki çocuk yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama

modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, animasyonlu video modelin katılımcıların tuvalet eğitiminde etkili olduğunu ortaya konmuştur.

Turhan ve Vuran (2015) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocuklara sosyal beceri öğretiminde videoyla model olmanın ve sosyal öykü uygulamalarının etkililik ve verimlilikleri karşılaştırılmıştır. Araştırmaya OSB olan altı yaşında bir erkek çocuk katılmıştır. Araştırma dönüşümlü uygulamalar modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada videoyla model olmanın sosyal beceri öğretiminde sosyal öykü yönteminden daha verimli olduğu ortaya konmuştur.

Besler (2015) tarafından yapılan araştırmada OSB olan çocukların annelerinin video kaydı hazırlayarak, videoyla model olma ile öğretim yapıp yapamayacakları incelenmiştir. Ayrıca bu araştırmada annelerin yaptığı video modelliğin hedef oyun becerisinin (lego parçalarını kullanarak tren yapma) çocuklara öğretilmesinde etkililiği araştırılmıştır. Araştırmada OSB olan yaşları beş ile altı arasında değişen üç çocuk ve anneleri yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden katılımcılar arası çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların annelerinin videoyla model olma yöntemini uygulayabildikleri ve katılımcıların hedeflenen oyun becerilerini öğrenebildikleri ortaya konmuştur.

Kutlu (2016) tarafından yapılan araştırmada yabancı kişilerden korunma becerilerinin OSB olan bireylere öğretiminde sosyal öykülerin ve videoyla model olmanın birlikte sunumu ile sosyal öykülerin tek başına sunumunun verimlilik ve etkililik açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları 10 ile 13 arasında değişen dört çocuk yer almıştır. Araştırma tek denekli araştırma modellerinden uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, katılımcıların üçünün hedef beceriyi her iki uygulamayla da ölçütü karşılar düzeyde öğrendikleri ortaya konmuştur. Dördüncü katılımcıda ise sosyal öykülerin tek başına sunulduğu öğretimin daha etkili olduğu ortaya konmuştur.

Terzioğlu (2017) tarafından yapılan araştırmada, OSB tanısı almış bir öğrenciye tablet bilgisayar aracılığıyla yapılan videoyla model olma ile öğretimin paylaşma, kendini tanıtma ve devam eden etkinliğe katılma gibi sosyal becerilerin kazandırılmasındaki etkililiği incelenmiştir. Araştırmaya ilkokul birinci sınıfa devam eden yedi yaşındaki OSB olan bir erkek öğrenci katılmıştır. Araştırma yoklama evreli çoklu yoklama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kendini tanıtma, paylaşma ve devam eden etkinliğe katılma

gibi sosyal becerilerin kazandırılmasında videoyla model olmanın etkili olduğu ortaya konmuştur.

Acar, Tekin-İftar ve Yıkmış (2017) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere sosyal becerilerin öğretiminde anneler tarafından sunulan sosyal öyküler ve videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları 6 ile 10 arasında değişen üç erkek çocuk ve anneleri yer almıştır. Araştırmada katılımcıların annelerinin %100 doğrulukla sosyal öyküleri ve video görüntülerini geliştirebildikleri ve bunları uygun bir şekilde uygulayabildikleri ortaya konmuştur. Ayrıca iki müdahalenin de OSB olan bireylere sosyal becerilerin öğretilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir. Öğretim sonrası hem çocukların hem de annelerinin edindikleri hedef beceriyi koruyup genelleyebildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Rex ve diğerleri (2018) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere geleneksel zorbalığa karşı baş etme becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada yaşları 8 ile 13 arasında değişen altı OSB olan birey katılımcı olarak yer almıştır. Araştırma katılımcılar arası çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tüm katılımcıların hedef beceriyi yani zorbalık senaryolarına karşı uygun tepki vermeyi videoyla model olma yoluyla öğrendiği ortaya konmuştur.

Kaptan (2018) tarafından yapılan araştırmada, OSB olan çocuklarda, videoyla model olma aracılığıyla sosyodramatik oyun oynama davranışının kazandırılması incelenmiştir. Araştırmada OSB olan ve yaşları altı ile dokuz arasında değişen üç erkek ve bir kız çocuk yer almıştır. Araştırma yoklama evreli katılımcılar arası çoklu yoklama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada OSB olan çocuklara sosyodramatik oyun oynamanın öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu ortaya konmuştur.

Abadir ve diğerleri (2021) tarafından yapılan araştırmada OSB olan bireylere güvenlik becerilerinin (kaçırılma-önleme) öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği incelenmiştir. Araştırmada yaşları 12 olan, OSB olan dört birey yer almıştır. Araştırma katılımcılar arası çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tüm katılımcıların hedef beceriyi öğrendiği ve OSB olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu ortaya konmuştur.

Eriş (2021) tarafından yapılan araştırmada, OSB olan çocuklarda videoyla model olma aracılığıyla oyun oynama davranışının kazandırılması incelenmiştir. Araştırmaya yaşları yedi olan OSB tanısı almış üç erkek çocuk katılmıştır. Araştırma denekler arası yoklama denemeli

çoklu yoklama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların videoyla model olma yöntemi ile oyun oynama becerisini edindikleri ortaya konmuştur.

Çınar (2022) tarafından yapılan araştırmada, OSB olan çocuklarda videoyla model olma aracılığıyla hayali oyun becerilerinin kazandırılması incelenmiştir. Araştırmaya OSB tanısı almış üç çocuk katılmıştır. Araştırma tek denekli araştırma yöntemlerinden katılımcılar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların videoyla model olma aracılığıyla hayali oyun oynama becerisini edindikleri, bu beceriyi koruyabildikleri ortaya konmuştur.

Alanyazın taraması sonucunda incelemeye alınan 28 araştırmanın 1994 yılları ile 2022 yılları arasında yapıldığı, bu araştırmaların 10'unun yurtiçinde 18'nin ise yurtdışında gerçekleştirildiği görülmektedir. İncelenen araştırmalara bakıldığında videoyla model olma ile çeşitli becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Videoyla model olma ile OSB olan bireylere sosyal, iletişim, oyun, özbakım ve güvenlik becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı araştırmalar ile birlikte uygun olmayan davranışların azaltılmasının amaçlandığı araştırmaların olduğu da görülmüştür.

OSB olan bireylere videoyla model olma ile sosyal becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı 1994 yılları ile 2017 yılları arasında gerçekleştirilmiş 10 araştırma incelenmiştir (Acar ve diğerleri 2017; Alcantara, 1994; LeBlanc ve diğerleri, 2003; Litras ve diğerleri, 2010; Nikopoulos ve Keenan, 2006; Simpson ve diğerleri, 2004; Terzioğlu, 2017; Turhan ve Vuran, 2015; Wert ve Neisworth, 2003). Bu araştırmaların üç tanesi yurtiçinde yedi tanesi ise yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmaların etkililik bulgularına bakıldığında OSB olan bireylere sosyal becerilerin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu görülmektedir.

OSB olan bireylere videoyla model olma ile oyun becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı 2004 yılları ile 2022 yılları arasında gerçekleştirilmiş yedi araştırma incelenmiştir (Besler, 2015; Blum-Dimaya ve diğerleri, 2010; Çınar, 2022; Eriş, 2021; MacDonald ve diğerleri, 2005; Nikopoulos ve Keenan, 2004; Kaptan, 2018). Bu araştırmaların dört tanesi yurtiçinde üç tanesi ise yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmaların etkililik bulgularına bakıldığında OSB olan bireylere oyun becerilerin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu görülmektedir.

OSB olan bireylere videoyla model olma ile güvenlik becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı 2008 yılları ile 2021 yılları arasında gerçekleştirilmiş beş araştırma incelenmiştir

(Abadir ve diğerleri, 2021; Akmanoğlu, 2008; Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Kutlu, 2016; Rex ve diğerleri 2018). Bu araştırmaların üç tanesi yurtiçinde iki tanesi ise yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmaların etkililik bulgularına bakıldığında OSB olan bireylere güvenlik becerilerin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu görülmektedir.

OSB olan bireylere videoyla model olma ile iletişim becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı 2001 yılları ile 2005 yılları arasında gerçekleştirilmiş üç araştırma incelenmiştir (Buggey, 2005; Nikopoulos ve Keenan, 2003; Sherer ve diğerleri, 2001). Bu araştırmaların tamamı yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmaların etkililik bulgularına bakıldığında OSB olan bireylere iletişim becerilerin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu görülmektedir.

OSB olan bireylere videoyla model olma ile öz bakım becerilerin öğretilmesinin amaçlandığı 2007 yılları ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilmiş iki araştırma incelenmiştir (Drysdale ve diğerleri, 2014; Keen ve diğerleri, 2007). Bu araştırmaların ikisi de yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen araştırmaların etkililik bulgularına bakıldığında OSB olan bireylere öz bakım becerilerin öğretiminde videoyla model olmanın etkili olduğu görülmektedir.

Ayrıca gelişimsel becerilerin öğretilmesinin (Charlop-Christy ve diğerleri, 2000) ve uygun olmayan davranışların azaltılmasının (Graetz ve diğerleri, 2006) amaçlandığı iki araştırmada incelenmiştir. Bu araştırmalar yurtdışında gerçekleştirilmiştir. İncelenen iki araştırmada da videoyla model olmanın hedef beceriler üzerinde etkililiği ortaya konmuştur.

Özetle, alanyazın taraması sonucu incelenen araştırmalara bakıldığında videoyla model olmanın OSB olan bireylere çeşitli becerilerin kazandırılmasında etkili olduğu görülmektedir. Videoyla model olmanın tek başına etkili olduğu gibi diğer yöntemlerle birlikte kullanılmasının da etkili olduğu görülmektedir. OSB olan bireylere beceri öğretimi ardından bu becerilerin kalıcılık ve genelleme durumlarında da videoyla model olmanın etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca kullanılan video kayıtlarında çeşitli modellerin (yetişkin model, akran model, animasyon model) kullanıldığı görülmektedir. İncelenen araştırmaların sosyal geçerlik verilerine bakıldığında ise olumlu geri dönütler alındığı görülmektedir.

Tablo 2

OSB ve videoyla model olma ile ilgili araştırmalar

Sıra No	Kaynak	Araştırmanın Amacı	Beceri	Katılımcılar & Özellikleri	Araştırma Modeli	Bulgular
1	Alcantara, 1994	OSB olan bireylerde videokaset eğitim paketinin etkililiğinin araştırılması	Satın alma becerisi	Yaşları 8 ile 9 yaş 11 ay arasında değişen 3 OSB olan birey	Çoklu yoklama modeli	Videokaset eğitim paketinin kullanımınıı toplum becerileri öğretmek için etkili bi eğitim aracı olduğu ortaya konmuştur.
2	Charlop-Christy ve diğerleri, 2000	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin vivo modelleme ile karşılaştırılarak incelenmesi	Gelişimsel beceriler	Yaşları 7 ile 11 arasında değişen 5 OSB olan birey	Çoklu başlama modeli	Videoyla model olmanın vivo modellemeye göre hedef becerilerin daha hızlı edinilmesine yol açtığı ve hedef becerileri genellemede daha etkili olduğu ortaya konmuştur.
3	Sherer ve diğerleri, 2001	OSB olan bireylerde iki farklı video modelin (kendi kendine model olma ile akran modelinin karşılaştırılması) etkililiğin karşılaştırılması	Karşılıklı konuşma becerisi (sohbet)	Yaşları 4 ile 11 arasında değişen OSB olan 5 birey	Çoklu başlama düzeyi ve uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli	İki farklı video model (kendi kendine model ile akran model) arasında bir fark olmadığı, çocukların her iki model ile de eşit şekilde öğrendiklerini ortaya koymuştur.
4	Nikopoulos ve Keenan, 2003	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	İletişim başlatma becerisi	Yaşları 9 ile 15 arasında değişen OSB olan 7 birey	Çoklu uygulamalar modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
5	Wert ve Neisworth, 2003	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	İstekte bulunma becerisi	Yaşları 4 ile 5,5 arasında değişen 4 OSB olan birey	Katılımcılar arası çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.

6	LeBlanc ve diğerleri, 2003	OSB olan bireylerde videoyla model olma ve pekiştirme kullanımının etkililiğinin araştırılması	Sosyal beceriler	Yaşları 7 ile 13 arasında değişen, OSB olan 3 erkek birey	Çoklu başlama düzeyi modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
7	Nikopoulos ve Keenan, 2004	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Sosyal iletişim başlatma ve oyun oynama becerileri	Yaşları 7 ile 9 arasında değişen 3 OSB olan birey	Çoklu başlama düzeyi modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
8	Simpson ve diğerleri, 2004	OSB olan bireylerde video ve bilgisayar tabanlı öğretimi birleştirmenin etkililiğinin araştırılması	Sosyal beceriler	Yaşları 5 ile 6 arasında değişen 4 OSB olan birey	Çoklu yoklama modeli	Tüm katılımcıların, hedeflenen sosyal becerileri geliştirdiği belirtilmiştir.
9	MacDonald ve diğerleri, 2005	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Tematik rol yapma becerileri	Yaşları 4 ile 7 arasında değişen 2 erkek birey	Çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
10	Buggey, 2005	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	İletişim başlatma becerileri ve olumsuz davranışların azaltılması	Yaşları 5 ile 11 arasında değişen 5 OSB olan birey	Çoklu başlama düzeyi modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
11	Nikopoulos ve Keenan, 2006	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Sosyal beceriler	Yaşları 6 ile 7 arasında değişen 3 OSB olan birey	Çoklu başlama düzeyi ve AB modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
12	Graetz ve diğerleri, 2006	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Uygun olmayan davranışların azaltılması	13 yaşında OSB olan 1 birey	Belirtilmemiş	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.

13	Keen ve diğerleri, 2007	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Tuvalet eğitimi	Yaşları 4 ile 6 arasında değişen, OSB olan 5 birey	Çoklu başlama düzeyi modeli	Videoyla model olmanın edimsel koşullandırmayla birlikte sunulmasının hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
14	Akmanoğlu, 2008	OSB olan bireylerde toplum temelli öğretim ve videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Güvenlik becerileri	Yaşları 6 ile 11 arasında değişen, OSB olan 3 birey	Yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli	Toplum temelli öğretim ve videoyla model olmanın hedef davranışlar etkili olduğu ortaya konmuştur.
15	Blum-Dimaya ve diğerleri, 2010	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Oyun becerileri	Yaşları 9 ile 12 arasında değişen, OSB olan 4 birey	Çoklu yoklama modeli	Tüm katılımcıların hedef beceriyi öğrendiği, şarkıya ve ortama genelledikleri ortaya konmuştur.
16	Litras ve diğerleri, 2010	OSB olan bireylerde videoyla model olma ile sosyal öykülerin birlikte kullanımının etkililiğinin araştırılması	Sosyal beceriler	3 yaşında OSB olan 1 birey	Çoklu başlama düzeyi modeli	Videoyla model olma ile sosyal öykülerin birlikte kullanımının etkili olduğu ortaya konmuştur.
17	Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011	OSB olan bireylerde videoyla model olma, toplum temelli öğretim ve kademeli rehberlik (Graduated Guidance) uygulamalarının birlikte kullanımının etkililiğinin araştırılması	Güvelik becerileri	Yaşları 6 ile 11 arasında değişen OSB olan 3 birey	Katılımcılar arası çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın, toplum temelli öğretim ve kademeli rehberlik (Graduated Guidance) uygulamalarının birlikte kullanımının etkili olduğu ortaya konmuştur.
18	Drysdale ve diğerleri, 2014	OSB olan bireylerde gerçek ve animasyonlu video modellerinin birlikte kullanımını içeren öğretimin etkililiğinin incelenmesi	Bağımsız tuvalet becerisi	Yaşları 4 ile 5 arasında değişen OSB olan 2 birey	Çoklu yoklama modeli	Animasyonlu video modelin hedef becerilerin öğretiminde etkili olduğu ortaya konmuştur.

19	Turhan ve Vuran, 2015	OSB olan bireylerde videoyla model olma ve sosyal öykü uygulamalarının etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması	Sosyal beceriler	6 yaşında OSB olan 1 birey	Dönüşümlü uygulamalar modeli	Videoyla model olmanın sosyal beceri öğretiminde sosyal öykü yönteminden daha verimli olduğu ortaya konmuştur.
20	Besler, 2015	OSB olan çocukların annelerinin video kaydı hazırlayarak, videoyla model olma yöntemi ile öğretim yapıp yapamayacaklarının incelenmesi	Oyun becerileri	Yaşları 5 ile 6 arasında değişen OSB olan 3 çocuk ve anneleri	Katılımcılar arası çoklu yoklama modeli	Katılımcıların annelerinin videoyla model olma yöntemini uygulayabildikleri ve katılımcıların hedef oyun becerileri öğrenebildikleri ortaya konmuştur.
21	Kutlu, 2016	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın ve sosyal öykülerin birlikte sunumu ile sosyal öykülerin tek başına sunumunun etkililik ve verimlilik açısından incelenmesi	Güvenlik becerileri	Yaşları 10 ile 13 arasında değişen 4 OSB olan birey	Uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli	Katılımcıların üçünün hedef beceriyi her iki uygulamayla da ölçütü karşılar düzeyde öğrendikleri ortaya konmuştur. Dördüncü katılımcıda ise sosyal öykülerin tek başına sunulduğu öğretimin daha etkili olduğu ortaya konmuştur.
22	Terzioğlu, 2017	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Sosyal beceriler	7 yaşındaki OSB olan bir erkek birey	Yoklama evreli çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
23	Acar ve diğerleri, 2017	Anneler tarafından sunulan sosyal öyküler ve videoyla model olmanın etkililiği incelenmesi	Sosyal beceriler	Yaşları 6 ile 10 arasında değişen 3 OSB olan birey	Uyarlanmış alternatif model	Her iki müdahalenin de hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
24	Rex ve diğerleri, 2018	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Geleneksel zorbalığa karşı baş etme becerileri	Yaşları 8 ile 13 arasında değişen 6 OSB olan birey	Katılımcılar arası çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.

25	Kaptan, 2018	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Oyun becerileri	Yaşları 6 ile 9 arasında değişen 3 OSB olan birey	Yoklama evreli katılımcılar arası çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
26	Abadir ve diğerleri, 2021	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Güvenlik becerileri	Yaşları 12 olan 4 OSB olan birey	Katılımcılar arası çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
27	Eriş, 2021	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Oyun becerileri	Yaşları 7 olan OSB tanısı almış 3 erkek çocuk	Denekler arası yoklama denemeli çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.
28	Çınar, 2022	OSB olan bireylerde videoyla model olmanın etkililiğinin araştırılması	Hayali oyun becerileri	Otizm spectrum bozukluğuna sahip 3 çocuk	Katılımcılar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli	Videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını Ege Bölgesinde bir büyükşehrin merkez ilçesi sınırlarında bulunan dört OSB olan öğrenci oluşturmaktadır. Bu katılımcılardan üçü asıl uygulama, biri ise pilot uygulama öğrencisi olarak belirlenmiştir. Araştırmada, lise düzeyinde öğrenim gören yaşları 14 ile 16 arasında olan OSB olan dört erkek öğrenci yer almıştır. Katılımcıları belirlemek amacıyla, Rehberlik Araştırma Merkezinden (RAM) ve bazı okullardan bilgi alınmıştır. Alınan bilgiler doğrultusunda iki farklı okulda öğrenim gören sekiz öğrencinin okul müdürü ve öğretmenleri ile görüşülmüş ve öğrenciler hakkında bilgi alınmıştır. Çocuğunun çalışmaya katılmasına gönüllü olan dört öğrencinin velileri ile telefon aracılığıyla ön görüşme yapılmıştır. Bu ön görüşmede kısaca araştırma hakkında bilgi verilmiş, daha detaylı bilgi verilmek üzere yüz yüze görüşme isteğinde bulunulmuştur. Yüz yüze görüşme yapılan velilere araştırmanın amacı ve nasıl uygulanacağına dair detaylı bilgi verilmiştir. Bu görüşmeler sırasında velilerden öğrenciler hakkında bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden velilerden ayrıca yazılı izin alınmıştır (EK-1). Öğrencilerin siber zorbalık ile baş etme becerilerine yönelik performanslarını belirlemek amacıyla "Siber Zorbalık ile Baş Etme Becerileri Kontrol Listesinin" (EK-2) veliler ve öğretmenler tarafından doldurulması sağlanmıştır.

3.1.1. Katılımcılarda Aranan Ön Koşul Beceriler

Katılımcılar belirlenirken bazı ön koşul beceriler dikkate alınmıştır. Bu ön koşul beceriler şunlardır:

- *OSB tanısı almış olma:* Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin OSB tanısı alıp almadıklarını belirlemek adına Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nden bilgi alınarak sadece bu tanıya sahip öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıfların olduğu iki okul belirlenmiştir. Hastanelerden alınan "Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER)" doğrultusunda Rehberlik Araştırma Merkezi tarafından verilebilen "Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu" doğrultusunda bu iki okula yerleştirilen öğrenciler bu ön koşul becerisini sağladıkları için seçilmişlerdir.
- *Motor becerileri bağımsız olarak yerine getirme:* Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin bilgisayar, tablet ve telefon gibi teknolojik aletleri bağımsız olarak kullanabilmelerini gerektiren motor becerilere sahip olup olmadıklarına bakılmıştır.

- *Üç veya daha fazla eylem bildiren yönergeleri anlama ve yerine getirme: A*raştırmaya katılacak olan öğrencilerin uygulama sırasında kendilerine verilecek olan yönergeleri yerine getirebilmeleri için gerekli olan bu beceriye sahip olup olmadıklarına bakılmıştır. Bu doğrultuda uygulama öncesi öğrencilerin bu ön koşul beceriyi sergileyip sergilemediklerini belirlemek adına öğrencilere dört eylem bildiren yönerge ("kapıyı kapat, lambayı aç, sırana otur ve adını yaz") sunulmuş ve öğrenciler gözlemlenmiştir.
- *Bir etkinliğe beş dakika süre ile dikkatini yöneltme:* Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin bu beceriye sahip olup olmadıklarını belirlemek adına öğretmenlerinden ve velilerinden bilgi alınmıştır. Ayrıca öğrenciler etkinlik sırasında gözlemlenmiştir.
- *Cümle okuma becerisine sahip olma:* Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin cümle okuma becerisine sahip olup olmadıklarını belirlemek adına öğrencilere çeşitli okuma metinleri verilmiş ve okumaları istenmiştir.
- *Bilişim teknolojileri cihazlarını (bilgisayar, tablet veya cep telefonu vb.) kullanarak çevrimiçi ortamlarda bulunma becerisine sahip olma:* Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin bu beceriye sahip olup olmadıklarını belirlemek adına öğretmenlerinden ve velilerinden bilgi alınmıştır. Daha sonra bireysel olarak görüşülen öğrencilerden bu becerileri sergilemeleri istenmiştir. Örneğin, bilgisayar, tablet veya cep telefonunu açma-kapama, gösterilen uygulamayı açma-kapama, istenilen web sitesi açma ve web sitesinde istenilen becerileri sergileme (örneğin, Youtube sitesinde ve uygulamasında video açma, kapama) durumları gözlemlenmiştir.
- *En az beş dakika süre ile gösterilen bir videoyu izleme becerisine sahip olma:* Araştırmaya katılacak olan öğrencilerin uygulama sırasında öğretim yöntemi olarak seçilen "videoyla model olma" yöntemi doğrultusunda kendilerine gösterilecek olan videoları dikkatleri dağılmadan izleyip izleyemeyeceklerini belirlemek adına katılımcılara uygulama öncesi beş dakikalık videolar izletilmiş ve öğrenciler gözlemlenmiştir.

3.1.2. Katılımcıların Özellikleri

Pilot çalışmada katılımcı olarak yer alan İzzet 16 yaşında, OSB tanısı almış, özel eğitim meslek okulunda eğitim öğretimine devam eden 11. sınıf öğrencisidir. İzzet haftada iki saat bireysel destek eğitimi almak için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmektedir. İzzet'in eğitsel performansı şöyledir: Kaba motor becerileri tipik gelişim gösteren akranları ile aynı düzeyde bağımsız olarak yerine getirmektedir. Okuma ve yazma becerilerine sahiptir. Kendisine verilen metni okumakta ve dikte edilen cümleyi yazabilmektedir. Okuma ve yazma becerilerinde hız ve akıcılık konularında tipik gelişim gösteren akranlarından

geridedir. Teknolojik aletleri (bilgisayar, tablet, akıllı telefon) amacına uygun olarak kullanabilmektedir (bilgisayar, tablet veya cep telefonunu açma-kapama, gösterilen uygulamayı açma-kapama, istenilen web sitesi açma ve web sitesinde istenilen becerileri sergileme [örneğin; Youtube sitesinde ve uygulamasında video açma-kapama]). Çevrimiçi ortamlarda bulunmakta ve bu ortamlarda zaman geçirmektedir. Dikkatini bir etkinliğe en az beş dakika boyunca verebilmektedir. Kendisine sunulan videoyu en az beş dakika boyunca dikkatini vererek izleyebilmektedir. İfade edici ve alıcı dil becerileri gelişmiştir. Öğrenci cümle kurabilmekte, sohbet başlatmakta ve sürdürmektedir. Soru sorabilmekte ve sorulan sorulara cevap verebilmektedir. En az dört basamaklı yönergeleri yerine getirebilmektedir.

Araştırmada birinci katılımcı olarak yer alan Sabri 16 yaşında, erkek, OSB tanısı almış, özel eğitim meslek okulunda eğitim öğretimine devam eden 11. sınıf öğrencisidir. Sabri haftada dört saat bireysel destek eğitimi almak için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmektedir. Sabri'nin eğitsel performansı şöyledir: Kaba motor becerileri tipik gelişim gösteren akranları ile aynı düzeyde bağımsız olarak yerine getirmektedir. Okuma ve yazma becerilerine sahiptir. Kendisine verilen metni okumakta ve dikte edilen cümleyi yazabilmektedir. Okuma ve yazma becerilerinde hız ve akıcılık konularında tipik gelişim gösteren akranlarının gerisindedir. Teknolojik aletleri (bilgisayar, tablet, akıllı telefon) amacına uygun olarak kullanabilmektedir (bilgisayar, tablet veya cep telefonunu açma-kapama, gösterilen uygulamayı açma-kapama, istenilen web sitesi açma ve web sitesinde istenilen becerileri sergileme [örneğin, Youtube sitesinde ve uygulamasında video açma-kapama]). Çevrimiçi ortamlarda bulunmakta ve bu ortamlarda zaman geçirmektedir. Dikkatini bir etkinliğe en az beş dakika boyunca verebilmektedir. Kendisine sunulan videoyu en az beş dakika boyunca dikkatini vererek izleyebilmektedir. İfade edici ve alıcı dil becerileri gelişmiştir. Öğrenci cümle kurabilmekte, ancak sohbet başlatma ve sürdürme becerilerinde tipik gelişim gösteren akranlarının gerisindedir. Soru sorabilmekte ve sorulan sorulara cevap verebilmektedir. En az dört basamaklı yönergeleri yerine getirebilmektedir.

Araştırmada ikinci katılımcı olarak yer alan Ömer 14 yaşında, erkek, OSB tanısı almış, meslek lisesinde bulunan özel eğitim sınıfında eğitim öğretimine devam eden dokuzuncu sınıf öğrencisidir. Ömer haftada iki saat bireysel destek eğitimi almak için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmektedir. Ömer'in eğitsel performansı şöyledir: Kaba motor becerileri tipik gelişim gösteren akranları ile aynı düzeyde bağımsız olarak yerine getirmektedir. Okuma ve yazma becerilerine sahiptir. Kendisine verilen metni okumakta ve dikte edilen cümleyi yazabilmektedir. Okuma ve yazma becerilerinde hız ve akıcılık

konularında tipik gelişim gösteren akranlarının gerisindedir. Teknolojik aletleri (bilgisayar, tablet, akıllı telefon) amacına uygun olarak kullanabilmektedir (Bilgisayar, tablet veya cep telefonunu açma-kapama, gösterilen uygulamayı açma-kapama, istenilen web sitesi açma ve web sitesinde istenilen becerileri sergileme [örneğin, Youtube sitesinde ve uygulamasında video açma-kapama]). Çevrimiçi ortamlarda bulunmakta ve bu ortamlarda zaman geçirmektedir. Dikkatini bir etkinliğe en az beş dakika boyunca verebilmektedir. Kendisine sunulan videoyu en az beş dakika boyunca dikkatini vererek izleyebilmektedir. Alıcı dil becerileri gelişmiştir. Ancak ifade edici dil becerilerinde tipik gelişim gösteren akranlarının gerisindedir. Öğrencinin artikülasyon bozukluğu bulunmaktadır. Öğrenci cümle kurabilmekte, ancak sohbet başlatma ve sürdürme becerilerinde tipik gelişim gösteren akranlarının gerisindedir. Soru sorabilmekte ve sorulan sorulara cevap verebilmektedir. En az dört basamaklı yönergeleri yerine getirebilmektedir.

Araştırmada üçüncü katılımcı olarak yer alan Emre 15 yaşında, erkek, OSB tanısı almış, meslek lisesinde bulunan özel eğitim sınıfında eğitim öğretimine devam eden 11. sınıf öğrencisidir. Emre haftada iki saat bireysel destek eğitimi almak için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmektedir. Emre'nin eğitsel performansı şöyledir: Kaba motor becerileri tipik gelişim gösteren akranları ile aynı düzeyde bağımsız olarak yerine getirmektedir. Okuma ve yazma becerilerine sahiptir. Kendisine verilen metni okumakta ve dikte edilen cümleyi yazabilmektedir. Okuma ve yazma becerilerinde hız ve akıcılık konularında tipik gelişim gösteren akranlarının gerisindedir. Teknolojik aletleri (bilgisayar, tablet, akıllı telefon) amacına uygun olarak kullanabilmektedir (Bilgisayar, tablet veya cep telefonunu açma- kapama, gösterilen uygulamayı açma-kapama, istenilen web sitesi açma ve web sitesinde istenilen becerileri sergileme [örneğin, Youtube sitesinde ve uygulamasında video açma-kapama]). Çevrimiçi ortamlarda bulunmakta ve bu ortamlarda zaman geçirmektedir. Dikkatini bir etkinliğe en az beş dakika boyunca verebilmektedir. Kendisine sunulan videoyu en az beş dakika boyunca dikkatini vererek izleyebilmektedir. İfade edici ve alıcı dil becerileri gelişmiştir. Öğrenci cümle kurabilmekte, sohbet başlatmakta ve sürdürebilmektedir. Soru sorabilmekte ve sorulan sorulara cevap verebilmektedir. En az dört basamaklı yönergeleri yerine getirebilmektedir.

Araştırmada yer alan hiçbir katılımcı daha önce siber zorbalığa karşı baş etme becerilerine yönelik olarak herhangi bir çalışmada yer almamış ve bu konuda eğitim görmemişlerdir. Araştırmadaki katılımcıların genel özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Katılımcıların genel özellikleri

Katılımcı	Tanı	Cinsiyet	Yaş	Devam ettiği okul	Özel eğitim desteği alıyor mu?
İzzet (Pilot uygulamada yer alan katılımcı)	OSB	Erkek	16	Özel Eğitim Meslek Okulu	Evet
Sabri	OSB	Erkek	16	Özel Eğitim Meslek Okulu	Evet
Ömer	OSB	Erkek	14	Meslek Lisesinde bulunan özel eğitim sınıfı	Evet
Emre	OSB	Erkek	15	Meslek Lisesinde bulunan özel eğitim sınıfı	Evet

3.1.3. Araştırmacı

Araştırmacı, rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında lisans eğitimi almış ve özel eğitim alanında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Araştırmacı, 2006 tarihinden itibaren MEB'e bağlı çeşitli okullarda görev yapmıştır. Özel Eğitim Hizmetleri ve Rehberlik Genel Müdürlüğüne bağlı Rehberlik Araştırma Merkezi'nde yaklaşık dört yıl psikolojik danışman, özel eğitim hizmetleri başkanı ve müdür yardımcısı (Özel eğitim hizmetleri değerlendirme kurulu başkanı) olarak görev yapmıştır. Ardından dört yıl süre ile Özel Eğitim Uygulama okulunda müdür yardımcısı olarak görev yapmıştır. Şu an MEB'e bağlı bir anaokulunda müdür olarak görev yapmaktadır.

3.1.4. Gözlemci

Araştırmada güvenirlik verileri, özel eğitim alanında yaklaşık sekiz yıl uygulama deneyimi bulunan, özel eğitim alanında lisans eğitimi almış ve yüksek lisans eğitimine devam eden bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır.

3.1.5. Ebeveyn Rolündeki Yetişkinler

Araştırmada ebeyevn (anne - baba) rolünü üstlenen beş farklı öğretmen uygulama sürecinde yer almıştır. Ebeveyn rolünü üstlenen yetişkinler katılımcıların öğrenim gördüğü okullarda bulunan öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırmada yer alan bu beş farklı öğretmen gönüllülük ilkesine göre çalışmada yer almıştır. Ebeveyn rolünü üstlenen öğretmenlere araştırmanın önemi ve amacı, siber zorbalık, videoyla model olma, üstlenecekleri rol ve katılımcıların muhtemel tepkilerine yönelik olarak bilgilendirme çalışması yapılmıştır.

3.2. Ortam

OSB olan katılımcılar ile yürütülen bu çalışma öğrencilerin kayıtlı olduğu okullarda yer alan ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların biri pilot uygulamada yer almak üzere toplamda dört öğrenci ile uygulama yapılmıştır. Bu dört öğrencinin ikisi özel eğitim meslek okulunda öğrenci oldukları için bu katılımcılarla yapılan uygulama kendi okullarındaki rehberlik servisinde ortam düzenlemesi yapıldıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Diğer iki öğrenci ise bünyesinde özel eğitim sınıfı yer alan bir meslek lisesinde öğrenci oldukları için bu katılımcılarla yapılan uygulama kendi okullarındaki okul kütüphanesinde ortam düzenlemesi yapıldıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Ortamın sessiz olmasına ve dikkat dağıtıcı materyallerin olmamasına özen gösterilmiştir. Ortamda katılımcıların boyuna uygun masa ve sandalye kullanılmıştır. Uygulama yapılan ortamlarda sadece uygulamacı, katılımcı ve yetişkin rolünü üstlenen bir öğretmen bulunmuştur.

3.3. Araç-Gereçler

Çalışmanın yoklama ve izleme oturumlarında dizüstü bilgisayar, tablet bilgisayar, akıllı telefon, oturumları kayıt altına alabilmek için video kamera ve kamera sehpası (tripod) kullanılmıştır. Çalışmanın öğretim ve genelleme oturumlarında siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretimine yönelik hazırlanmış animasyonlar (video kaydı), animasyonların izletilebilmesi için bir adet dizüstü bilgisayar, tablet bilgisayar, akıllı telefon, oturumları kayıt altına alabilmek için video kamera ve tripod kullanılmıştır.

Gözlemciler arası güvenirlik ve uygulama güvenirliği verilerinin toplanması için video kamera, video kamerayı sabitleyebilmek için kamera sehpası, verileri kaydetmek-yedeklemek için harici bir depolama aygıtı kullanılmıştır. Katılımcıların tepkilerine ilişkin kayıt tutabilmek amacıyla ise veri toplama formları, uygulama güvenirliği veri toplama formları, gözlemciler arası güvenirlik veri toplama formları kullanılmıştır. İzleyen başlıklarda araştırmanın uygulama sürecinde kullanılan animasyonlar ve değerlendirme sürecinde kullanılan programa ilişkin bilgi yer almaktadır.

3.3.1. Animasyonların Hazırlanması

Videoyla model olmanın uygulama aşamasında kullanılacak olan video kaydı için akran model, yetişkin model ve kişinin kendi kendine model olması gibi çeşitli modeller kullanılabilmektedir (Bellini ve Akullian, 2007). Son yıllarda animasyon karakterler de öğretim sırasında kullanılan video kayıtlarında model olarak kullanılabilmektedir (Carlile ve diğerleri, 2018; Drysdale ve diğerleri, 2014; Keen ve diğerleri, 2007). Katılımcılarla gerçekleştirilecek olan öğretim oturumlarında kullanılacak olan eğitim içeriğin (video

kaydının) ilgi çekici, basit, sade ve kolay anlaşılabilir olmasını sağlamak için animasyonlar hazırlanmıştır. Animasyonlar hazırlanırken öncelikle siber zorbalığa yönelik olarak zorba davranışlar belirlenmiştir. Ardından animasyonlar için senaryolar oluşturulmuştur. Oluşturulan senaryolar için alanda akademisyen olarak çalışan iki uzmandan görüş alınmış ve görüşleri doğrultusunda senaryolar revize edilmiştir. Son hali verilen senaryolar yazılım firması tarafından animasyona dönüştürülmüştür. Toplam yedi adet senaryo için yedi adet animasyon hazırlanmıştır. Her bir animasyonun ortalama süresi bir dakikadır. Animasyonların hazırlanması ile ilgili süreç yaklaşık olarak altı ay sürmüştür. Hazırlanan animasyonlar uzman görüşü doğrultusunda revize edilmiştir. Uzman görüşü alınırken "Video Animasyon Kontrol Listesi (EK-11)" kullanılmış ve revizyon yapılırken aşağıdaki ilkeler doğrultusunda hareket edilmiştir.

- Video animasyonun içeriği (çizim, renklendirme, ortam v.b.) uygun olarak düzenlenmiş mi?
- Animasyon senaryosu belirlenen hedef davranışa uygun şekilde oluşturulmuş mu?
- Kazandırılması hedeflenen davranış animasyonda uygun şekilde sergileniyor mu?
- Hedef davranış video animasyonun başından sonuna açık olarak yer alıyor mu?
- Video animasyon hedeflenen becerinin videoyla model olma yöntemiyle öğretiminde kullanılabilecek özellikte mi?

3.3.2. Başlama Düzeyi Oturumlarında ve Günlük Yoklama Oturumlarında Kullanılan Programın Hazırlanması

Katılımcıların başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarındaki performansları performanslarını belirlemek amacıyla "Microsoft Power Point" uygulaması kullanılarak program hazırlanmıştır. Bu program aracılığı ile çevrimiçi uygulamalar ve oyunlarda yer alan "engelleme, şikâyet etme ve şikâyet nedenini bildirme" özelliklerini simüle etmek amaçlanmıştır. Bu sayede katılımcılar sanki çevrimiçi ortamdaymış gibi zorba kişiyi engelleyip, şikâyet edip ve şikâyet etme nedenini işaretleyebilmişlerdir. Program hazırlanırken sosyal medya uygulamaları, çevrimiçi bilgisayar oyunları, akıllı telefon ve tablet uygulamaları incelenmiş ve programa şekil verilmiştir. Hazırlanan program için uzman görüşü alınmıştır ve uzman görüşü doğrultusunda program revize edilip son haline getirilmiştir. Programın hazırlanması ile ilgili süreç yaklaşık olarak bir ay sürmüştür.

3.4. Araştırma Modeli

Araştırmada OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiğini sınamak üzere tek-denekli araştırma yöntemlerinden

katılımcılar arası yoklama denemeli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Çoklu yoklama modelleri çoklu başlama düzeyi modellerinin bir uyarlamasıdır ve bir davranış değiştirme veya öğretim programının etkili olup olmadığını birden fazla durumda değerlendirmeyi amaçlar (Tekin-İftar, 2018, s. 218). Çoklu yoklama modelleri üç grupta toplanır. Bunlar denekler arası (katılımcılar arası), davranışlar arası ve ortamlar arası çoklu yoklama modelleridir. Her üç modelde de üç veya daha fazla bağımlı değişkenin üzerindeki bağımsız değişkenlerin etkililiği incelenir. Bu üç modelden hangisi kullanılırsa kullanılsın model yoklama denemeli çoklu yoklama ya da yoklama evreli çoklu yoklama modeli olarak tasarlanabilir (Tekin-İftar, 2018, s. 219). Bu araştırmada kullanılan katılımcılar arası yoklama denemeli çoklu yoklama modeline ait basamaklar aşağıda sıralanmaktadır.

- İlk olarak katılımcılar için hedef davranışlar belirlenmiş ve tüm katılımcılar için başlama düzeyi evresi düzenlenmiştir.
- İlk katılımcıda başlama düzeyi oturumunda kararlı veri edilinceye kadar veri toplanmıştır. İlk katılımcıda kararlı veri elde edildiğinde ise bağımsız değişken yani videoyla model olma uygulamasına geçilmiştir. İlk katılımcıda ölçüt karşılanıp kararlı veri elde edildiğinde eş zamanlı olarak ikinci ve üçüncü katılımcılar için yoklama verileri toplanmaya başlanılmıştır.
- Elde edilen veriler ışığında bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkililiğine dair tahminde bulunulmuştur.
- İkinci katılımcıda başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri elde edilince uygulama aşamasına geçilmiştir.
- İkinci katılımcıda uygulama ile birlikte istendik yönde değişiklik elde edildiği zaman bu veriler, birinci katılımcıda elde edilen verilerle karşılaştırılmış ve tahmin doğrulanmıştır.
- İkinci katılımcıda ölçütün karşılanmasıyla birlikte üçüncü katılımcıda sürekli kararlı veri elde etmek için yoklama denemeleri düzenlenmiştir. Üçüncü katılımcının başlama düzeyinde beş oturum kararlı veri elde edildiği zaman uygulamaya geçilmiştir.
- Son basamakta ise elde edilen veriler ışığında bağımlı-bağımsız değişken arasında işlevsel bir ilişki, neden-sonuç ilişkisi kurulmuştur.

Araştırmada deneysel kontrol, ilk katılımcıda meydana gelen performans değişikliğinin yalnızca bağımsız değişken olan videoyla model olma yöntemi nedeniyle gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmış ve bağımsız değişken olan videoyla model olma yönteminin

uygulanmadığı diğer katılımcıların performanslarında önemli bir değişiklik olup olmadığı ard-zamanlı olarak kontrol edilerek kurulmuştur. (Tekin-İftar, 2018, s. 238).

3.4.1. İç Geçerlik, Dış Geçerlik ve Deneysel Kontrolün Sağlanması

İç geçerliği sağlamak için hem katılımcılar arasında hem de katılımcı içi çok sayıda yineleme yapılmıştır ve uygulamalar ard-zamanlılık prensibine göre gerçekleştirilmiştir (Tekin-İftar, 2018, s. 238). Katılımcıların ailesi ve öğretmenleri ile görüşülmüş, hedef davranışa yönelik olarak herhangi bir öğretim faaliyetinde bulunmamalarının önemi vurgulanarak *dış etmenler* kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın olabilen en kısa sürede bitirilmesi planlanarak *olgunlaşma etmeni* riskine karşı önlem alınmıştır. *Katılımcı kaybı*nın olmaması için gerekli tedbirler alınmıştır. Araştırma için dört OSB olan birey belirlenmiş ancak sağlık problemleri dolayısıyla araştırmada katılımcı kaybı yaşanmıştır. Ayrıca katılımcıların ebeveynlerine ve öğretmenlerine çalışmanın önemi hakkında gereken bilgi verilerek katılımcı kaybının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Seçilen katılımcıların devamsızlık problemi olmayan öğrenciler olmasına dikkat edilmiştir. *Ölçme etmeni*nin kontrolü için çalışmanın tüm evrelerinin en az %30'undan uygulama güvenirliği verisi ve gözlemciler arası güvenirlik verisi toplanmıştır.

Dış geçerliği sağlamak için ise çok sayıda yineleme yapılmasına ve çalışmaya katılacak olan bireylerin özelliklerinin farklı olmasına dikkat edilmiştir (Tekin-İftar, 2018, s. 238). Ayrıca çok sayıda yineleme yapılması nedeniyle dış geçerliğin yüksek olduğu söylenebilir. Deneysel kontrol sağlanmaya çalışılırken, bağımlı değişkende meydana gelen değişikliklerin bağımsız değişkenden kaynaklanıp kaynaklanmadığına bakılmıştır (Alberto ve Troutman, 2015, s. 130).

3.5. Bağımlı Değişken

Bu araştırmanın bağımlı değişkeni, siber zorbalıkla baş etme becerilerine ilişkin katılımcıların doğru tepki yüzdesidir. Biri pilot uygulamada yer almak üzere OSB olan dört katılımcıya ait hedef davranışlar katılımcıların gereksinimleri doğrultusunda "Siber Zorbalık ile Baş Etme Becerileri Kontrol Listesinde (EK-2)" yer alan beceriler arasından belirlenmiştir. İzzet için (pilot uygulamada yer alan katılımcı) "Çevrimiçi ortamlarda bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından hakaret içerikli bir mesaj gönderildiği zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme", Sabri için "Çevrimiçi ortamda bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından kamera açması için zorlayıcı ve tehdit edici bir mesaj gönderildiği zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme", Ömer için "Çevrimiçi ortamda akıllı telefonu ile zaman geçirirken internette

paylaştığın bir fotoğrafının altına kendisi ile alay eden bir yorum yapıldığı zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme" ve Emre için ise "Çevrimiçi ortamda tablet bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından şantaj ve tehdit içeren mesaj gönderildiği zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme" hedef davranış olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen bağımlı değişkenlere ilişkin beceri analizi Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4

Siber zorbalıkla baş etme becerisine ait beceri analizi

Siber zorbalıkla baş etme becerisine ait beceri analizi
1. Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme
2. Şikâyet etme
3. Şikâyet etme nedenini işaretleme
4. Yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme

3.6. Bağımsız Değişken

Bu araştırmanın bağımsız değişkeni, katılımcılara siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminde kullanılan videoyla model olma yöntemidir.

3.7. Genel Süreç

Bu bölümde pilot uygulama ve uygulama sürecine yer verilmiştir. Şekil 2'de genel sürece ait işlem basamakları gösterilmektedir.

3.7.1. Pilot Uygulama

Pilot uygulama ile uygulama sürecinde karşılaşılabilecek problemleri önceden belirlemek ve gerekli önemli alabilmek amaçlanmıştır. Pilot çalışma, uygulama sürecinde yer alacak olan katılımcılara en yakın şekilde benzeyen, önkoşul becerilere sahip ve OSB olan bir katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sürecinde video kamera kullanılarak yapılan çalışmalar kayıt altına alınmıştır. Bu sayede uygulama oturumları için yapılabilecek olan düzenlemeler için veri elde edilmiştir. Pilot uygulama sürecinde kullanılan ortam ve araç-gereçler uygulama sürecinde kullanılanlar ile aynıdır.

Pilot uygulamada, katılımcının öğretmenleri ve ebeveyni ile görüşme yapılarak öğrenci hakkında bilgi toplanmıştır. Katılımcının siber zorbalık ile baş etme becerilerine yönelik performanslarını belirlemek amacıyla "Siber Zorbalık ile Baş Etme Becerileri Kontrol

Şekil 2. Genel sürece ait işlem basamakları.

Listesinin" (EK-2) katılımcının öğretmenleri ve velisi tarafından doldurulması sağlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda "Çevrimiçi ortamlarda kendisine tanımadığı bir kişi tarafından hakaret içerikli bir mesaj gönderildiğinde sergilemesi gereken güvenlik becerilerini" içeren hedef davranış seçilmiştir. Çalışmanın yönergesi olarak "Bilgisayarında oyun oynarken sana oyundan çıkmanı isteyen biri tarafından kötü bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın?" belirlenmiştir. Pilot uygulamada katılımcının sergilemesi gereken doğru tepki olarak dört basamaklı bir davranış örüntüsü belirlenmiştir. Bunlar "Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme" olarak sıralanmaktadır. Pilot uygulamanın katılımcısına ait hedef davranışa ilişkin bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır.

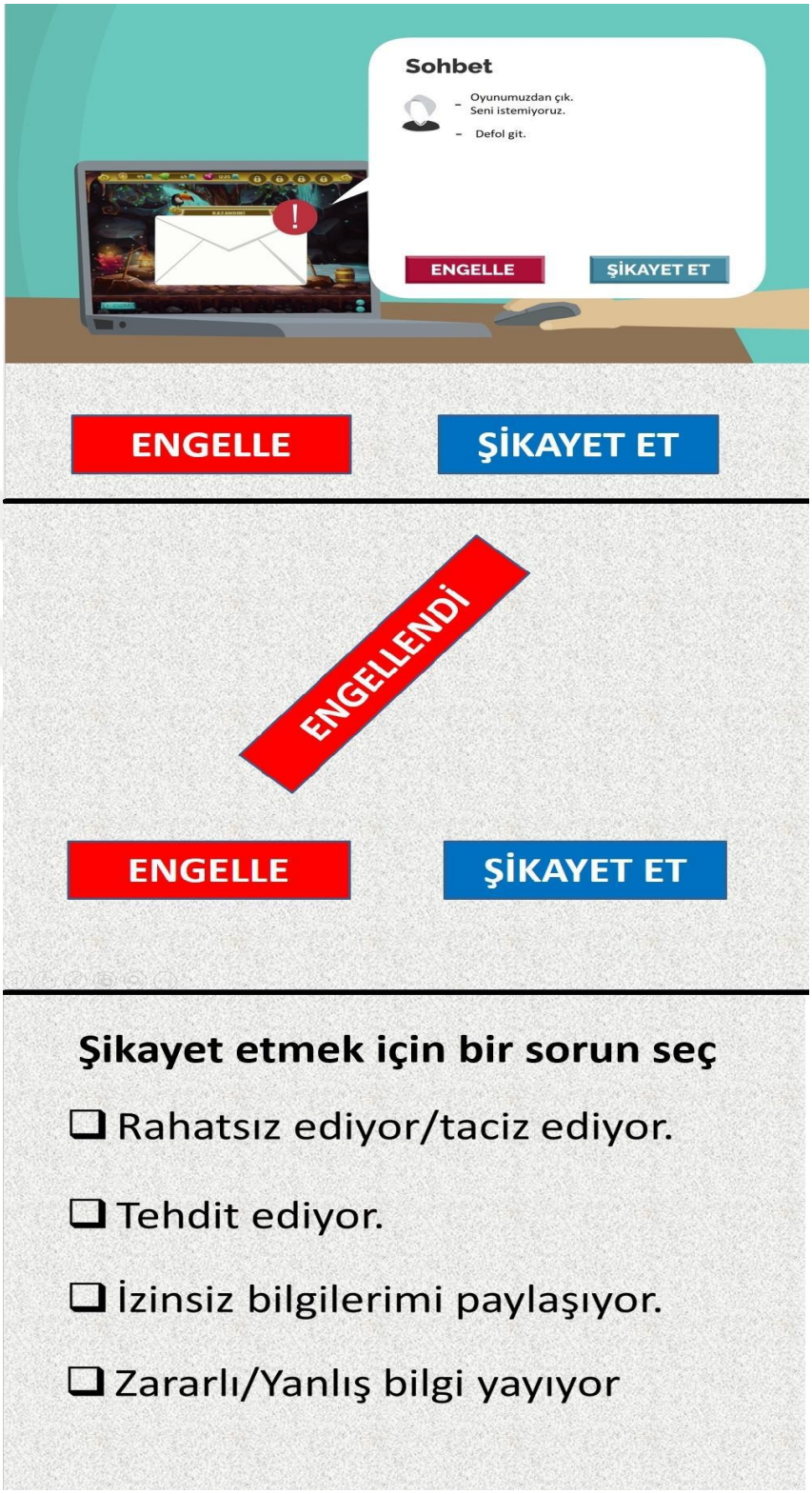
Tablo 5

Pilot uygulamanın katılımcısına ait hedef davranışlarına ilişkin bilgiler

Katılımcı	**Hedef Davranış**	**Katılımcıdan sergilemesi beklenen davranış**	**Ortam**
İzzet	Çevrimiçi ortamlarda bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından hakaret içerikli bir mesaj gönderildiği zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme	Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme	Rehberlik servisi

Araştırmada katılımcının siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren tüm davranışları sergilemesi bir başka deyişle %100 doğruluk düzeyinde davranışı gerçekleştirmesi ölçüt olarak belirlenmiştir. Pilot uygulama başlama düzeyi oturumları, günlük yoklama oturumları, öğretim oturumları, genelleme oturumları ve izleme oturumları olarak düzenlenmiştir.

Başlama düzeyi oturumları, öğrencinin öğrenim gördüğü okulun rehberlik servisinde gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla dizüstü bilgisayarda önceden hazırlanan program aracılığıyla (Tablo 4'te yer alan becerileri içeren) veri toplanmıştır. Programa ait ekran görüntüleri Şekil 3'te sunulmuştur. Başlama düzeyi oturumlarında öğrenci ortama alınmadan önce ortam ve araç-gereçler hazır edilmiş ve ardından öğrenci ortama davet edilmiştir. Öğrenciye "*Şimdi seninle internet kullandığımız zaman kötü davranışlar ile karşılaştığımızda ne yapmamız gerektiği ile ilgili bir çalışma yapacağız". "Bugün yapacağımız çalışma için hazır mısın?"* şeklinde dikkat sağlayıcı ipucu sunulmuştur. Katılımcının hazır olduğu görüldüğünde

Şekil 3. Pilot uygulama sürecinde başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri.

"Harika, o zaman çalışmaya başlayabiliriz." denilmiştir. *"Şimdi Buğra öğretmenini annen veya baban olarak düşün. Yine aynı şekilde bu bilgisayarı seninmiş gibi düşün". "Eğer, bilgisayarında oyun oynarken sana oyundan çıkmanı isteyen biri tarafından kötü bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle"* yönergesi ile başlama düzeyi verisi elde edilmeye çalışılmıştır. Katılımcının hedef davranışa yönelik olarak verdiği doğru tepkiler "+" olarak, yanlış tepkiler ve tepkide bulunmama davranışı ise "-"olarak veri kayıt formuna işaretlenmiştir. Katılımcının doğru tepkileri sözel pekiştireçler kullanılarak pekiştirilmiştir (*Harikasın*!). Katılımcının tepkide bulunmama davranışları ve yanlış tepkileri ise görmezden gelinmiştir. Bu süreçte herhangi bir ipucu kullanılmamıştır. Her oturum *"Aferin sana, bugünkü çalışmamızda benimle/bizimle çok güzel çalıştın."* denilerek sonlandırılmıştır. Katılımcının yapılan beş başlama düzeyi oturumunda da belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerisini içeren hedef davranışların hiçbirini sergileyemediği belirlenmiştir.

Öğretim oturumları ise aynı şekilde öğrencinin öğrenim gördüğü okulun rehberlik servisinde önceden hazırlanan ve dizüstü bilgisayar aracılığıyla gösterilen video animasyon ile gerçekleştirilmiştir. Video animasyona ait ekran görüntüleri Şekil 4'te sunulmuştur. Öğretim oturumlarında öğrenci ortama alınmadan önce araç-gereçler hazır edilmiş ve öğrenci ortama davet edilmiştir. Öğrenciye "*Şimdi seninle internet kullandığımız zaman kötü davranışlar ile karşılaştığımızda ne yapmamız gerektiği ile ilgili bir çalışma yapacağız. Bugün yapacağımız çalışma için hazır mısın?"* şeklinde dikkat sağlayıcı ipucu sunulmuştur. Katılımcının hazır olduğu görüldüğünde *"Harika, o zaman çalışmaya başlayabiliriz"* denilmiştir. Ardından *"Şimdi senden videoyu dikkatlice izlemeni istiyorum. Video bittikten sonra seninle uygulama yapacağız."* yönergesi sunularak katılımcıya video animasyon izletilmiştir. Araştırmacı video animasyon görüntülerinin izletilmesi sırasında katılımcının dikkatinin dağılıp dağılmadığını kontrol etmiştir. Katılımcı dikkatinin dağılıp video animasyon görüntülerini izlemediği zamanlarda *"Videoyu izlemeye devam et"* yönergesi sunulmuştur. Video animasyon bittikten sonra katılımcıya *"Çok iyiydin, videoyu çok güzel izledin."* pekiştirme cümlesi sunulmuştur. Katılımcıya video animasyon izletildikten sonra beceri yönergesi sunulmuştur "*Biraz önce videoda izlediğin gibi, bilgisayarında oyun oynarken sana oyundan çıkmanı isteyen biri tarafından kötü bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle."*. Katılımcının hedef davranışa yönelik olarak verdiği doğru tepkiler "+" olarak, yanlış tepkiler ve tepkide bulunmama davranışı ise "-*"* olarak veri kayıt formuna işaretlenmiştir. Katılımcının doğru tepkileri sözel pekiştireçler (*Harikasın!*) kullanılarak pekiştirilmiştir. Katılımcının tepkide bulunmama davranışları ve yanlış tepkileri ise görmezden gelinmiştir. Uygulama sonunda bireyin etkinliğe katılımına yönelik olarak sözel pekiştirme sunulmuştur (Aferin sana, bugünkü çalışmamızda benimle birlikte çok güzel çalıştın). Ardından uygulama sonlandırılmıştır.

Şekil 4. Pilot uygulama sürecinde öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri.

Günlük yoklama oturumları ise birinci öğretim oturumu hariç her öğretim oturumundan önce ve başlama düzeyi oturumları ile aynı şekilde gerçekleştirilmiştir. Günlük yoklama oturumlarında herhangi bir ipucu kullanılmamıştır. Günlük yoklama oturumları arka arkaya üç oturum ölçüt karşılanıncaya (hedeflenen davranışın %100 doğrulukla sergilenmesi) kadar düzenlenmiştir. Bu oturumlardan elde edilen veriler "Başlama Düzeyi, Günlük Yoklama, Genelleme ve İzleme Oturumları Veri Kayıt Formu'na (EK-5)" kayıt formuna kaydedilmiştir.

Günlük yoklama oturumlarında katılımcı ilk iki oturum belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların hiçbirini sergileyemediği, üçüncü oturum ise belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerinden üç tanesini sergilediği (Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme) görülmüştür. Dördüncü, beşinci ve altıncı öğretim oturumlarında ise katılımcı belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği verisi elde edilmiştir (Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme). Katılımcının üç oturum üst üste (dördüncü, beşinci ve altıncı öğretim oturumları) belirlenen hedef davranışların tümünü sergilemesi ile birlikte öğretim oturumları bitirilmiştir.

Katılımcının elde ettiği siber zorbalığa karşı güvenlik becerilerini farklı araç-gereç ve kişilere genelleyip genellemediğini belirlemek genelleme oturumları gerçekleştirilmiştir. Genelleme oturumları başlama düzeyi oturumları ile aynı şekilde gerçekleştirilmiştir. Genelleme ön-test oturumu başlama düzeyi oturumlarının bitiminin ardından gerçekleştirilmiştir. Başlama düzeyi oturumlarında yetişkin rolünü üstlenen erkek öğretmen yerine kadın bir öğretmen yetişkin rolünü üstlenmiştir. Genelleme ön-test oturumunda katılımcı hedef olarak belirlenen davranışların hiçbirini sergileyememiştir. Genelleme son-test oturumu öğretim oturumlarının bitiminin ardından gerçekleştirilmiştir. Bu oturumunda katılımcı hedef olarak belirlenen davranışların tümünü sergilemiştir.

Öğretim oturumları sona erdikten bir, üç ve beş hafta sonra katılımcının uygulama sırasında kazandığı davranışları devam ettirip ettirmediğine ilişkin veri toplanması amacıyla izleme oturumları düzenlenmiştir. İzleme oturumları başlama düzeyi oturumları ile aynı şekilde yapılmıştır. İzleme oturumlarının tamamında katılımcının belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği görülmüştür.

Başlama düzeyi oturumları ve öğretim oturumları haftanın beş günü olmak üzere bir gün içerisinde birer saat arayla en fazla iki oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Genelleme ve izleme oturumlarında ise bir gün içerisinde sadece bir oturum gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama beş başlama düzeyi oturumu, bir genelleme ön-test oturumu, altı öğretim oturumu, bir genelleme son-test oturumu ve üç izleme oturumu olmak üzere toplam on altı oturumda tamamlanmıştır. Oturumlara ait süreler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6

İzzet isimli katılımcıya ait oturum süreleri

Oturumlar	**Başlama Düzeyi Oturumu**	**Genelleme Ön-Test Oturumu**	**Öğretim Oturumu**	**Günlük Yoklama Oturumu**	**Genelleme Son-Test Oturumu**	**İzleme Oturumu**
1.Oturum	80 saniye	63 saniye	150 saniye	72 saniye	75 saniye	82 saniye
2.Oturum	69 saniye		149 saniye	65 saniye		79 saniye
3.Oturum	75 saniye		184 saniye	59 saniye		85 saniye
4.Oturum	81 saniye		181 saniye	63 saniye		
5.Oturum	58 saniye		176 saniye	67 saniye		
6.Oturum			174 saniye	71 saniye		
Toplam	363 saniye	63 saniye	1014 saniye	397 saniye	75 saniye	246 saniye

Pilot uygulama için güvenirlik verileri, özel eğitim alanında yaklaşık sekiz sene uygulama deneyimi bulunan, özel eğitim alanında lisans eğitimi almış ve yüksek lisans eğitimine devam eden bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır. Tüm oturumların %30'una tekabül eden rastgele seçilen oturumlardan uygulama güvenliği verisi alınmıştır. Pilot uygulama için %100 güvenirlik verisi elde edilmiştir. Gerçekleştirilen pilot uygulama sonunda deney süreci için herhangi bir uyarlama yapılmasına gereksinim duyulmamıştır.

3.7.2. Deney Süreci

Araştırmada deney süreci; başlama düzeyi, günlük yoklama, öğretim, genelleme ve izleme oturumlarından oluşmaktadır. Uygulamanın tüm aşamaları araştırmacı tarafından gerçekleştirmiştir. Uygulama sürecinde üç OSB olan katılımcı yer almıştır. Deney süreci toplamda yaklaşık olarak üç ay sürmüştür. Deney sürecinde katılımcıların sergilemesi gereken doğru tepki olarak dört basamaklı bir davranış örüntüsü belirlenmiştir. Bunlar "Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme" olarak sıralanmaktadır. Araştırmada katılımcıların siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren tüm davranışları sergilemesi bir başka deyişle %100 doğruluk düzeyinde davranışı gerçekleştirmesi ölçüt olarak belirlenmiştir.

Başlama düzeyi oturumları ve öğretim oturumları haftanın beş günü olmak üzere bir gün içerisinde birer saat arayla en fazla iki oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Genelleme ve izleme oturumlarında ise bir gün içerisinde sadece bir oturum gerçekleştirilmiştir. Uygulama sürecine ait detaylı bilgi izleyen bölümlerde sunulmuştur.

3.7.2.1. Başlama Düzeyi Oturumları

Başlama düzeyi oturumları katılımcıların siber zorbalıkla baş etme becerilerine ilişkin var olan performanslarını belirlemek amacıyla düzenlenmiştir. Katılımcıların öğretmenleri ve ebeveynleri ile görüşme yapılarak öğrenciler hakkında bilgi toplanmıştır. Katılımcıların siber zorbalık ile baş etme becerilerine yönelik performanslarını belirlemek amacıyla "Siber Zorbalık ile Baş Etme Becerileri Kontrol Listesi'nin (EK-2) katılımcının öğretmenleri ve velileri tarafından doldurulması sağlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda OSB olan katılımcılardan beklenen hedef davranış Tablo 7'de özetlenmiştir.

Başlama düzeyi oturumları katılımcıların öğrenim gördüğü okullarda, birinci katılımcı olan Sabri için dizüstü bilgisayar, ikinci katılımcı olan Ömer için akıllı telefon, üçüncü katılımcı olan Emre için ise tablet bilgisayar vasıtasıyla siber zorbalıkla baş etme becerilerinin değerlendirilmesini içeren program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Program aracılığıyla katılımcıların hedef beceriler için performans düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yetişkin rolünü üstlenmesi adına bir öğretmen oturumda hazır bulunmuştur. Programa ait ekran görüntüleri Şekil 5, 6 ve 7'de sunulmuştur. Bu oturumlardan elde edilen veriler "Başlama Düzeyi, Günlük Yoklama, Genelleme ve İzleme Oturumları Veri Kayıt Formu'na (EK-5)" kayıt formuna kaydedilmiştir. Başlama düzeyi oturumlarında araştırmacının izlediği basamaklar aşağıda sıralanmaktadır:

1. Araç-gereçlerin hazırlanması: Araştırmacı başlama düzeyi oturumlarında uygulama sırasında kullanacağı araç ve gereçleri önceden hazırlamıştır. Dizüstü bilgisayarın tüm güncellemeleri yapılmış kullanılacak olan programlar lisanslı olarak elde edilmiştir. Dizüstü bilgisayar elektrik kesintisi ihtimaline karşın %100 şarj edilerek hazır hale getirilmiştir. Uygulamayı kayda alacak cep telefonu aynı şekilde %100 şarj edilerek ve uçak moduna alınarak hazır hale getirilmiştir. Cep telefonunu sabitleyici bir aparat yardımıyla uygun bir yere konumlandırılmıştır. Uygulamada kullanılacak olan video animasyonlar uygulama öncesi

Tablo 7

Katılımcıların hedef davranışlarına ilişkin bilgiler

Katılımcı	**Hedef davranış**	**Katılımcıdan sergilemesi beklenen davranış**	**Ortam**
Sabri	Çevrimiçi ortamda bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından kamera açması için zorlayıcı ve tehdit edici bir mesaj gönderildiği zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme.	Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme	Rehberlik Servisi
Ömer	Çevrimiçi ortamda akıllı telefonu ile zaman geçirirken internette paylaştığın bir fotoğrafının altına kendisi ile alay eden bir yorum yapıldığı zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme.	Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme	Okul Kütüphanesi
Emre	Çevrimiçi ortamda tablet bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından şantaj ve tehdit içeren mesaj gönderildiği zaman siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergileme.	Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme	Okul Kütüphanesi

tekrar izlenerek herhangi bir aksaklığa veya arızaya karşın kontrol edilmiştir. Uygulamanın yapılacağı ortam (sınıf) dikkat dağıtacak eşyalardan arındırılarak kullanılacak araç ve gereç ortama yerleştirilmiştir. Video animasyonların izletileceği dizüstü bilgisayar, etkinliğin yapılacağı masaya öğrencinin net bir şekilde göreceği, duyacağı mesafeye yerleştirilmiştir.

2. Dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması: Araştırmacı, katılımcının dikkatini çalışmaya çekebilmek için dikkat sağlayıcı ipucu sunmuştur (*Şimdi seninle internet kullandığımız zaman kötü davranışlar ile karşılaştığımızda ne yapmamız gerektiği ile ilgili bir çalışma yapacağız.) Bugün yapacağımız çalışma için hazır mısın?*). Katılımcı çalışmaya dikkatini verdiğini gösteren bir tepkide bulunduğunda katılımcı sözel olarak pekiştirilmiştir (*Harika, o zaman çalışmaya başlayabiliriz*.)

3. Beceri yönergesinin sunulması: Katılımcı masaya alınmış ve beceri yönergesi sunulmuştur:

Video 1: Bilgisayarında oyun oynarken sana oyundan çıkmanı isteyen biri tarafından kötü bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 2: Telefonuna seninle ilgili kötü ve çirkin sözler içeren bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 3: İnternetten (Tabletine) seni tehdit eden bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 4: Bilgisayarda oyun oynarken seni kamera açmaya zorlayan bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 5: İnternette paylaştığın bir fotoğrafının altına seninle alay eden bir yorum yapılırsa bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 6: İnternet ortamında senin iznin olmadan bir fotoğrafının paylaşıldığını gördüğün zaman bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 7: İnternette okul grubunda seninle ile ilgili yalan bilgileri içeren bir mesaj paylaşıldığını gördüğün zaman bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

4. Yanıt aralığı süresinin beklenilmesi: Katılımcının tepkide bulunması için beş saniye beklenmiştir.

5. Katılımcının tepkilerine uygun geri bildirimde bulunulması: Katılımcının hedef davranışa yönelik olarak verdiği doğru tepkiler "+" olarak, yanlış tepki ve tepkide bulunmama davranışı

Şekil 5. Sabri isimli kullanıcı için hazırlanan başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri.

Şekil 6. Ömer isimli kullanıcı için hazırlanan başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri.

Şekil 7. Emre isimli kullanıcı için hazırlanan başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında kullanılan programa ait ekran görüntüleri.

ise "-" olarak veri kayıt formuna işaretlenmiştir. Katılımcının doğru tepkileri sözel pekiştireçler (*Harikasın*!) kullanılarak pekiştirilmiştir. Katılımcının tepkide bulunmama davranışları ve yanlış tepkileri ise görmezden gelinmiştir.

6. Katılımcının çalışmaya katılımının pekiştirilmesi: Uygulama sonunda bireyin etkinliğe katılımına yönelik olarak sözel pekiştireç sunulmuştur (*Aferin sana, bugünkü çalışmamızda benimle birlikte çok güzel çalıştın*). Ardından uygulama sonlandırılmıştır.

3.7.2.2. Günlük Yoklama Oturumları

Katılımcıların siber zorbalıkla baş etme becerilerine ait performanslarının belirlenebilmesi için günlük yoklama oturumları düzenlenmiştir. Günlük yoklama oturumları birinci öğretim oturumu hariç her öğretim oturumundan önce ve başlama düzeyi oturumları ile aynı şekilde gerçekleştirilmiştir. Günlük yoklama oturumlarında herhangi bir ipucu kullanılmamıştır. Günlük yoklama oturumları arka arkaya üç oturum ölçüt karşılanıncaya (hedeflenen davranışın %100 doğrulukla sergilenmesi) kadar düzenlenmiştir. Bu oturumlardan elde edilen veriler "Başlama Düzeyi, Günlük Yoklama, Genelleme ve İzleme Oturumları Veri Kayıt Formu'na (EK-5)" kayıt formuna kaydedilmiştir.

3.7.2.3. Öğretim Oturumları

Öğretim oturumları öğrencilerin öğrenim gördüğü okullarda önceden hazırlanan ve dizüstü bilgisayar aracılığıyla gösterilen video animasyon ile gerçekleştirilmiştir. Video animasyona ait ekran görüntüleri Şekil 8, 9 ve 10'da sunulmuştur. Öğretim oturumlarında araştırmacının izlediği basamaklar aşağıda sıralanmaktadır:

1. Araç-gereçlerin hazırlanması: Araştırmacı öğretim oturumlarında uygulama sırasında kullanacağı araç ve gereçleri önceden hazırlamıştır. Dizüstü bilgisayarın tüm güncellemeleri yapılmış kullanılacak olan programlar lisanslı olarak elde edilmiştir. Dizüstü bilgisayar elektrik kesintisi ihtimaline karşın %100 şarj edilerek hazır hale getirilmiştir. Uygulamayı kayda alacak cep telefonu aynı şekilde %100 şarj edilerek ve uçak moduna alınarak hazır hale getirilmiştir. Cep telefonunu sabitleyici bir aparat yardımıyla uygun bir yere konumlandırılmıştır. Uygulamada kullanılacak olan video animasyonlar uygulama öncesi tekrar izlenerek herhangi bir aksaklığa veya arızaya karşın kontrol edilmiştir. Uygulamanın yapılacağı ortam dikkat dağıtacak eşyalardan arındırılarak kullanılacak araç ve gereç ortama yerleştirilmiştir. Video animasyonların izletileceği dizüstü bilgisayar, etkinliğin yapılacağı masaya öğrencinin net bir şekilde göreceği, duyacağı mesafeye yerleştirilmiştir.

2. Dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması: Araştırmacı, katılımcının dikkatini çalışmaya çekebilmek için dikkat sağlayıcı ipucu sunmuştur (*Şimdi seninle internet kullandığımız zaman kötü davranışlar ile karşılaştığımızda yapılması gerekenleri anlatan bir video izleyeceğiz. Bugün yapacağımız çalışma için hazır mısın?*). Katılımcı çalışmaya dikkatini verdiğini gösteren bir tepkide bulunduğunda katılımcı sözel olarak pekiştirilmiştir (*Harika, o zaman çalışmaya başlayabiliriz*.).

3. *Videonun başlatılması ve katılımcının videonun tamamını izlemesinin sağlanılması:* Araştırmacı video animasyon görüntülerinin izletilmesi sırasında katılımcının dikkatinin dağılıp dağılmadığını kontrol etmiştir. Katılımcının dikkatinin dağılıp video animasyon görüntülerini izlemediği zamanlarda katılımcıya "*Videoyu izle lütfen*" yönergesi sunulmuştur.

4. Video kaydını izleme davranışının pekiştirilmesi: Video animasyon kaydı katılımcı tarafından izlendikten sonra bu izleme davranışının pekiştirilmesi için sözel pekiştirme kullanılmıştır (*Çok iyiydin, videoyu çok güzel izledin*.).

5. Beceri yönergesinin sunulması: Katılımcı masaya alınmış ve video animasyon izletildikten sonra beceri yönergesi sunulmuştur. Biraz önce videoda izlediğin gibi;

Video 1: Bilgisayarında oyun oynarken sana oyundan çıkmanı isteyen biri tarafından kötü bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 2: Telefonuna seninle ilgili kötü ve çirkin sözler içeren bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

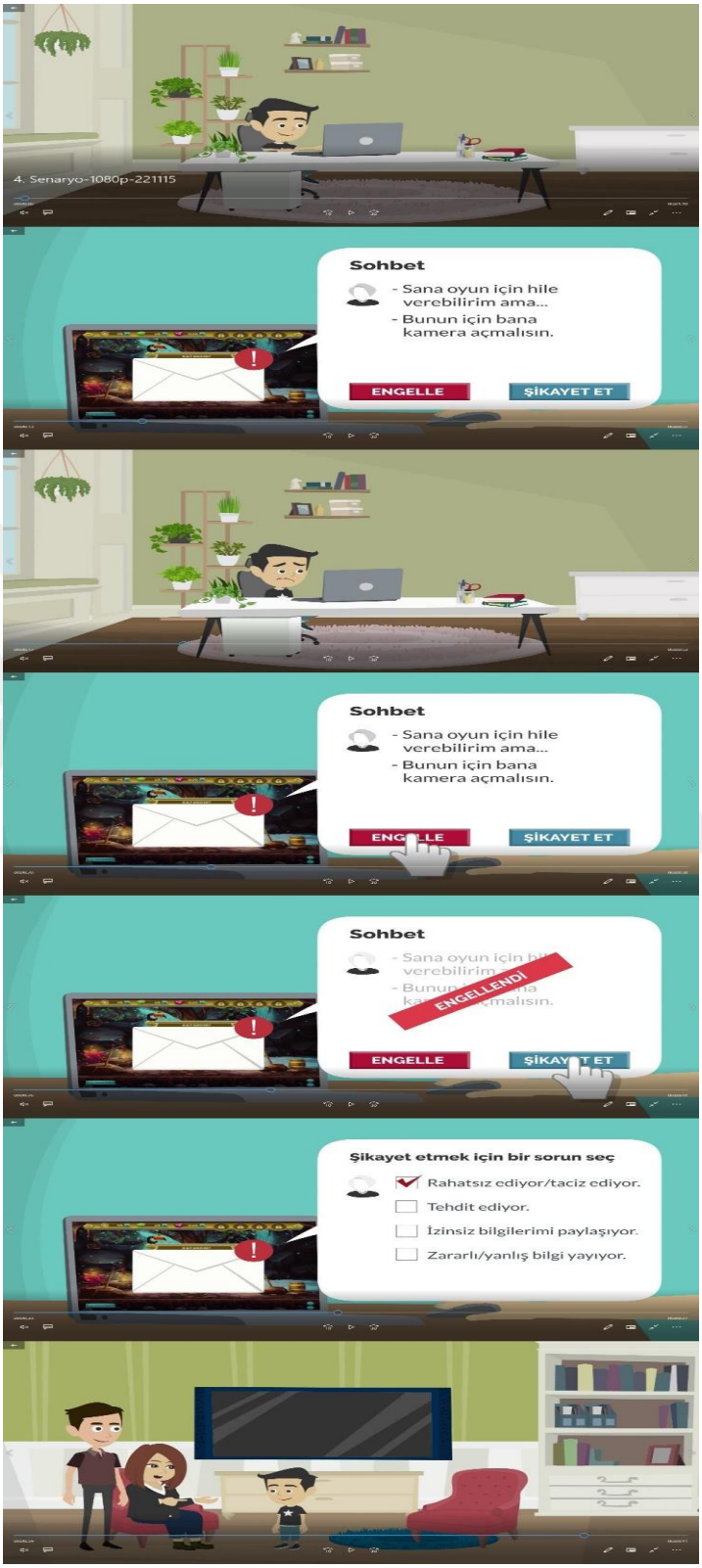
Video 3: İnternetten (Tabletine) seni tehdit eden bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 4: Bilgisayarda oyun oynarken seni kamera açmaya zorlayan bir mesaj gelirse bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

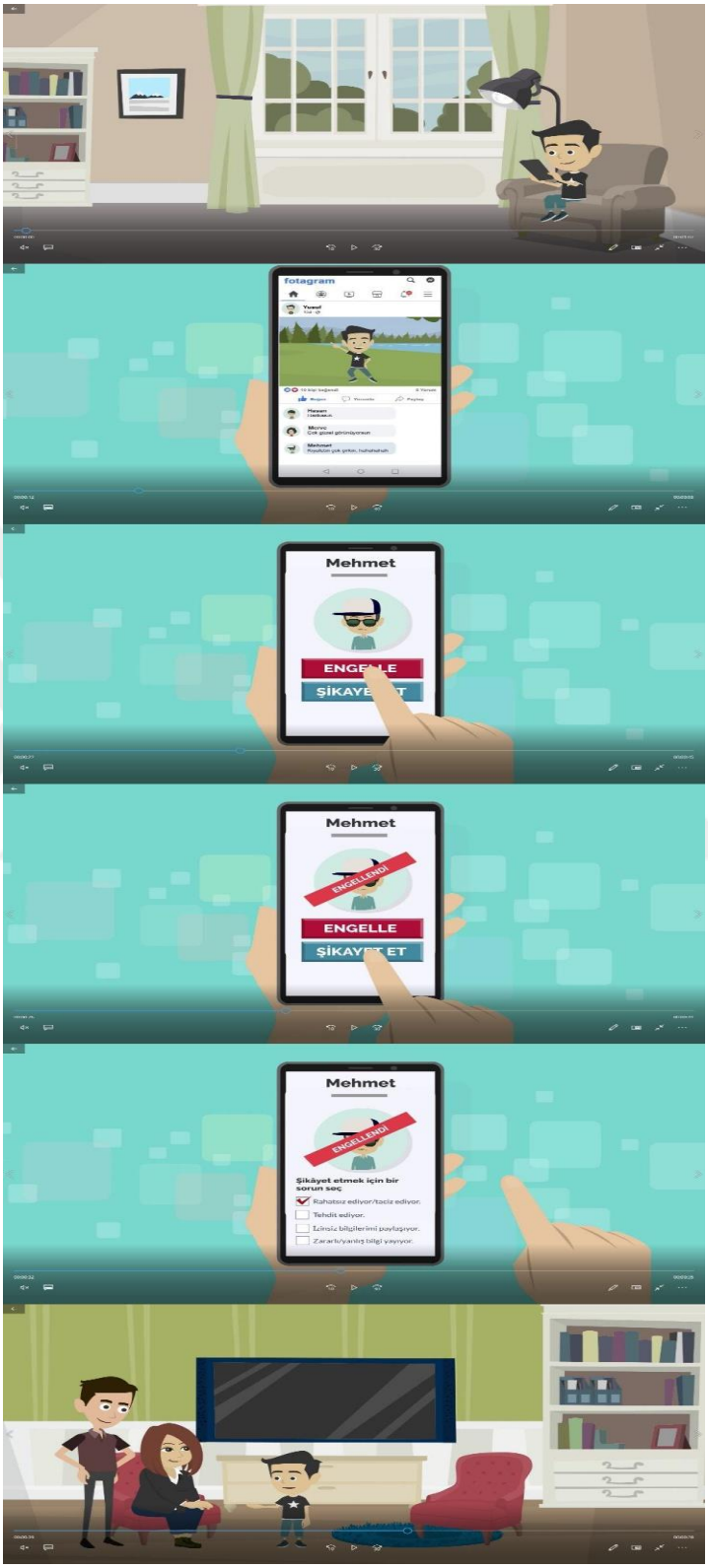
Video 5: İnternette paylaştığın bir fotoğrafının altına seninle alay eden bir yorum yapılırsa bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 6: İnternet ortamında senin iznin olmadan bir fotoğrafının paylaşıldığını gördüğün zaman bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Video 7: İnternette okul grubunda seninle ile ilgili yalan bilgileri içeren bir mesaj paylaşıldığını gördüğün zaman bu durumda ne yaparsın? Şimdi bana göster ve söyle.

Şekil 8. Sabri isimli katılımcının öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri.

Şekil 9. Ömer isimli katılımcının öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri.

Şekil 10. Emre isimli katılımcının öğretim oturumlarında kullanılan video animasyona ait ekran görüntüleri.

6. *Yanıt aralığı süresinin beklenilmesi:* Katılımcının tepkide bulunması için beş saniye beklenmiştir.

7. *Katılımcının tepkilerine uygun geribildirimde bulunulması:* Katılımcının hedef davranışa yönelik olarak verdiği doğru tepkiler "+" olarak, yanlış tepkiler ve tepkide bulunmama davranışı ise "-" olarak veri kayıt formuna işaretlenmiştir. Katılımcının doğru tepkileri sözel pekiştireçler (*Harikasın!*) kullanılarak pekiştirilmiştir. Katılımcının tepkide bulunmama davranışları ve yanlış tepkileri ise görmezden gelinmiştir.

8. *Katılımcının çalışmaya katılımının pekiştirilmesi:* Uygulama sonunda bireyin etkinliğe katılımına yönelik olarak sözel pekiştirme sunulmuştur (*Aferin sana, bugünkü çalışmamızda benimle birlikte çok güzel çalıştın*). Ardından uygulama sonlandırılmıştır.

3.7.2.4. İzleme Oturumları

Öğretim oturumları sona erdikten bir, üç ve beş hafta sonra, katılımcıların uygulama sırasında kazandıkları davranışları devam ettirip ettirmediklerine ilişkin veri toplanması amacıyla izleme oturumları düzenlenmiştir. İzleme oturumları başlama düzeyi oturumları ile aynı şekilde yapılmıştır.

3.7.2.5. Genelleme Oturumları

Katılımcıların elde ettikleri siber zorbalıkla baş etmeye yönelik becerileri farklı araç-gereç ve kişilere genelleyip genellemediklerini belirlemek için başlama düzeyi oturumlarının sonunda genelleme ön-test, öğretim oturumlarının sonunda genelleme son-test oturumları gerçekleştirilmiştir.

Genelleme oturumları başlama düzeyi oturumları ile aynı şekilde gerçekleştirilmiştir. Birinci katılımcı olan Sabri için genelleme ön-test oturumunda, başlama düzeyi oturumlarında yetişkin rolünü üstlenen kadın öğretmen yerine erkek bir öğretmen yetişkin rolünü üstlenmiştir. İkinci ve üçüncü katılımcılar olan Ömer ve Emre için ise genelleme ön-test oturumunda, başlama düzeyi oturumlarında yetişkin rolünü üstlenen erkek öğretmen yerine kadın bir öğretmen yetişkin rolünü üstlenmiştir. Tüm katılımcılar için genelleme ön-test oturumunda, başlama düzeyi oturumlarında kullanılan çevrimiçi ortamlarda kullanılmak üzere gerekli olan teknolojik aletten (dizüstü bilgisayar, tableti akıllı telefon) farklı bir teknolojik alet kullanılmıştır. Genelleme son-test oturumu öğretim oturumlarında üç kararlı veri elde edildikten sonra yani öğretim oturumlarının bitimi ardından gerçekleştirilmiştir. Genelleme son-test oturumu genelleme ön-test oturumundaki gibi yürütülmüştür. Oturumlara ait süreler Tablo 8' de gösterilmiştir.

Tablo 8

Katılımcılara ait oturum süreleri

Katılımcı	Oturumlar	Başlama Düzeyi Oturumu	Genelleme Ön-test Oturumu	Öğretim Oturumu	Günlük Yoklama Oturumu	Genelleme Son-test Oturumu	İzleme Oturumu
Sabri	1.Oturum	55 saniye	63 saniye	164 saniye	59 saniye	65 saniye	80 saniye
	2.Oturum	59 saniye		167 saniye	63 saniye		83 saniye
	3.Oturum	60 saniye		159 saniye	57 saniye		81 saniye
	4.Oturum	52 saniye		162 saniye	59 saniye		
	5.Oturum	55 saniye		161 saniye	65 saniye		
	6.Oturum			164 saniye	61 saniye		
	7.Oturum			164 saniye	55 saniye		
	8.Oturum			160 saniye	62 saniye		
	9.Oturum			161 saniye	74 saniye		
	10.Oturum			162 saniye	69 saniye		
	Toplam	281 saniye	63 saniye	1624 saniye	624 saniye	65 saniye	244 saniye
Ömer	1.Oturum	58 saniye	57 saniye	153 saniye	57 saniye	75 saniye	79 saniye
	2.Oturum	58 saniye		154 saniye	71 saniye		83 saniye
	3.Oturum	59 saniye		152 saniye	67 saniye		81 saniye
	4.Oturum	62 saniye		149 saniye	61 saniye		
	5.Oturum	62 saniye		154 saniye	74 saniye		
	6.Oturum	66 saniye		144 saniye	69 saniye		
	7.Oturum	68 saniye		145 saniye	68 saniye		
	8.Oturum	68 saniye		148 saniye	72 saniye		
	9.Oturum	73 saniye					
	10.Oturum	65 saniye					
	11.Oturum	70 saniye					
	Toplam	709 saniye	57 saniye	1062 saniye	539 saniye	75 saniye	243 saniye
Emre	1.Oturum	56 saniye	67 saniye	158 saniye	62 saniye	87 saniye	80 saniye
	2.Oturum	64 saniye		166 saniye	69 saniye		77 saniye
	3.Oturum	55 saniye		158 saniye	77 saniye		75 saniye
	4.Oturum	55 saniye		160 saniye	67 saniye		
	5.Oturum	58 saniye		168 saniye	64 saniye		
	6.Oturum	58 saniye					
	7.Oturum	62 saniye					
	8.Oturum	62 saniye					
	9.Oturum	62 saniye					
	10.Oturum	65 saniye					
	11.Oturum	66 saniye					
	12.Oturum	67 saniye					
	13.Oturum	63 saniye					
	Toplam	793 saniye	67 saniye	810 saniye	339 saniye	87 saniye	232 saniye

3.8. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırmada üç tür veri toplanmıştır. Bunlar: (a) etkililik (b) sosyal geçerlik (c) güvenirlik verileridir. Güvenirlik verileri uygulama güvenirliği ve gözlemciler arası güvenirlik verilerinden oluşmaktadır. Sosyal geçerlik verileri ise ebeveyn ve öğretmen sosyal geçerlik verilerinden oluşmaktadır.

3.8.1. Etkililik Verilerinin Toplanması

Bu araştırmada videoyla model olmanın, OSB olan bireylerin siber zorbalıkla baş etmesiyle ilgili hedef davranışları üzerindeki etkililiğine yönelik veriler toplanmıştır. Araştırmada katılımcıların doğru ve yanlış tepkileri veri kayıt formlarına kaydedilerek doğru tepkilerin yüzdesi hesaplanmıştır.

3.8.2. Güvenirlik Verilerinin Toplanması

Güvenirlik tek-denekli araştırmalarda araştırma sırasında gözlenen ve kayıt altına alınan verilerin gözlemcilerin ayrı ayrı gerçekleştirdiği ölçümler arasında tutarlı olmasıdır (Tekin-İftar, 2018, s. 110).

Tek-denekli araştırmalarda iki tür güvenlik verisi toplanır. Bunlar: a) bağımlı değişken güvenirliği (gözlemciler arası güvenirlik) ve b) bağımsız değişken güvenirliğidir (uygulama güvenirliği) (Tekin-İftar, 2018, s. 113). Yapılan bu araştırmada da iki farklı güvenlik verisi toplanmıştır. Araştırmacının uygulamayı ne kadar güvenilir bir şekilde uyguladığını belirlemek için araştırmanın her evresinin en az %30'undan güvenirlik verisi toplanmıştır (Tekin-İftar, 2018, s. 112). Uygulama süreci için güvenirlik verileri, özel eğitim alanında yaklaşık sekiz yıl uygulama deneyimi bulunan, bu alanda lisans eğitimi almış ve yüksek lisans eğitimine devam eden bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır.

3.8.3. Gözlemciler Arası Güvenirlik Verilerinin Toplanması

Gözlemciler arası güvenirlik, iki farklı gözlemcinin birbirlerinden bağımsız olarak ve eşzamanlı bir şekilde aynı oturumlarda yer alan hedef davranışların gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik değerlendirmelerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırmanın her evresinde tarafsız olarak seçilen oturumlarda bağımlı değişkene ilişkin veriler iki farklı gözlemci tarafından toplanarak ve ilgili forma işlenmiştir (Tekin-İftar, 2018, s. 113). Araştırmacı tarafından katılımcılara yönelik olarak gerçekleştirilen oturumların video kayıtları gözlemci tarafından izlenerek uygulama güvenirliği verilerine ulaşılmıştır. Araç olarak video kayıtları ve "Başlama Düzeyi, Günlük Yoklama, Genelleme, İzleme Oturumları Veri Kayıt Formu (EK-5)" ile "Öğretim Oturumları Veri Kayıt Formu (EK-4)" kullanılmıştır.

3.8.4. Uygulama Güvenirliği Verilerinin Toplanması

Bağımsız değişken güvenirliği olarak da bilinen uygulama güvenirliği araştırmanın planlandığı gibi ne ölçüde uygulandığının belirlenmesidir (Tekin-İftar, 2018, s. 125). Araştırmacı tarafından katılımcılara yönelik olarak gerçekleştirilen oturumların video kayıtları gözlemci tarafından izlenerek uygulama güvenirliği verilerine ulaşılmıştır. Araç olarak video kayıtları ve "Başlama Düzeyi, Günlük Yoklama, Genelleme, İzleme Oturumları Uygulama

Güvenirliği Veri Kayıt Formu (EK-7)" ile "Öğretim Oturumları Uygulama Güvenirliği Veri Kayıt Formu (EK-6)" kullanılmıştır.

Yoklama oturumlarında toplanacak uygulama güvenirliği verileri için gerekli araç-gereçlerin hazırlanması, dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması, beceri yönergesinin sunulması, katılımcının tepkilerine uygun tepkide bulunulması ve katılımcının çalışmaya katılımının pekiştirilmesi ölçüt olarak belirlenmiştir. Öğretim oturumlarında toplanacak uygulama güvenirliği verileri için ise araç-gereçlerin hazırlaması, katılımcıya izletmek için video kaydının hazırlaması, katılımcının video kaydını izlemesi için dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması, video kaydını izleme davranışının pekiştirilmesi, beceri yönergesinin sunulması, katılımcının tepkilerine uygun geribildirimde bulunulması ve katılımcının çalışmaya katılımının pekiştirilmesi ölçüt olarak belirlenmiştir. Araştırmanın tüm evrelerinin (yoklama, öğretim, genelleme, izleme) %30'unda ilgili formlar kullanılarak uygulama güvenirliği verileri toplanmıştır.

3.8.5. Sosyal Geçerlik Verilerinin Toplanması

Bilimsel araştırmalarda geçerlik kavramı ölçülmek istenen değerin ne kadar iyi ölçüldüğünün belirlenmesi olarak tanımlanabilir (Tekin-İftar, 2018, s. 134). Sosyal geçerliğin önemi, özel eğitim alanında yürütülen tüm uygulamalı araştırmalarda giderek artmaktadır (Vuran ve Sönmez, 2008). Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan öğretmen sosyal geçerlik formu (EK-9) ve ebeveyn sosyal geçerlik formu (EK-8) vasıtasıyla katılımcıların ebeveynlerine ve öğretmenlerine araştırmanın önemi, etkililiği ve yöntemi ile ilgili sorular sorularak sosyal geçerlik ile ilgili veriler toplanmıştır. Ebeveyn sosyal geçerlik formu sekiz adet kapalı uçlu soru ve beş adet açık uçlu soru olmak üzere toplam 13 adet sorudan oluşmaktadır. Öğretmen sosyal geçerlik formu ise yedi adet kapalı uçlu ve beş adet açık uçlu olmak üzere toplam on iki adet sorudan oluşmaktadır. Sosyal geçerlik formu hazırlanırken uzman görüşü alınarak forma son hali verilmiştir. Tüm sorular ilgili formlar aracılığı ile katılımcıların ebeveynlerine ve öğretmenlerine uygulanmıştır.

3.9. Verilerin Analizi

Bu bölümde araştırmada elde edilen etkililik, sosyal geçerlik ve güvenirlik verilerin analizine yer verilmiştir.

3.9.1. Etkililik Verilerinin Analizi

Araştırmada yer alan katılımcıların siber zorbalıkla başa çıkma becerilerini içeren hedef davranışları ne ölçüde sergilediklerinin belirlenmesi amacıyla toplanan veriler grafiksel

analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Katılımcıların doğru tepki yüzdelerinin belirlenmesi amacıyla "Doğru Tepki Sayısı/Toplam Tepki Sayısı x 100" formülü kullanılmıştır (Tekin-İftar, 2018, s. 99). Bulgular kısmında yer alan grafikte (Şekil 11) düşey eksen hedef davranışların gerçekleştirilme yüzdesi yatay eksende ise araştırma boyunca düzenlenen oturum sayısı gösterilmiştir.

3.9.2. Sosyal Geçerlik Verilerinin Analizi

Katılımcıların öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek için kullanılan öğretmen sosyal geçerlik formu (EK-9) ve ebeveynlerinin görüşlerini belirlemek için kullanılan ebeveyn sosyal geçerlik formundan (EK-8) elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir.

3.9.3. Güvenirlik Verilerinin Analizi

Aşağıda gözlemciler arası güvenirlik verilerinin ve uygulama güvenirliği verilerinin analizine ait bilgilere yer verilmiştir.

3.9.3.1. Gözlemciler Arası Güvenirlik Verilerinin Analizi

İki farklı gözlemci tarafından (araştırmacı ve gözlemci) başlama düzeyi, öğretim, günlük yoklama, genelleme ve izleme oturumlarına ait video kayıtlarının eş zamanlı olarak izlenmesiyle elde edilen gözlemciler arası güvenirlik verileri "Başlama Düzeyi, Günlük Yoklama, Genelleme, İzleme Oturumları Veri Kayıt Formu (EK-5)" ile "Öğretim Oturumları Veri Kayıt Formu (EK-4)" aracılığıyla kayıt altına alınmış ve karşılaştırılarak analiz edilmiştir. İki farklı gözlemci tarafından izlenen videolar yansız atama yoluyla seçilmiştir.

Gözlemciler arası güvenirlik katsayısı "Görüş Birliği/(Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x100" formülü ile hesaplanmıştır. Gözlemciler arası güvenirlik için %80 ve üzeri elde edilen yüzde değerlerinde gözlemcilerin hemfikir olduğu varsayılmıştır (Tekin-İftar, 2018, s. 116). Araştırmaya ait gözlemciler arası güvenirlik verileri Tablo 9'da yer almaktadır.

3.9.3.2. Uygulama Güvenirliği Verilerinin Analizi

Gözlemci tarafından başlama düzeyi, öğretim, günlük yoklama, genelleme ve izleme oturumlarına ait video kayıtlarının izlenmesiyle elde edilen uygulama güvenirliği verileri ilgili formlar aracılığıyla kayıt altına alınmış ve uygulama güvenirliğinin belirlenmesi amacıyla kullanılan katsayı "(Gözlenen Davranış Sayısı / Planlanan Davranış Sayısı) x 100" formülü ile hesaplanmıştır (Tekin-İftar, 2018, s. 125 ve 126). Araştırmaya ait uygulama güvenirliği verileri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 9

Gözlemciler arası güvenirlik verileri

Katılımcı	Başlama Düzeyi	Öğretim	Günlük Yoklama	İzleme	Genelleme
Sabri	%100	%100	%100	%100	%100
Ömer	%100	%100	%100	%100	%100
Emre	%100	%100	%100	%100	%100

Tablo 10

Uygulama güvenirliği verileri

Katılımcı	Başlama Düzeyi	Öğretim	Günlük Yoklama	İzleme	Genelleme
Sabri	%100	%100	%92	%100	%100
Ömer	%100	%100	%100	%100	%100
Emre	%100	%100	%100	%100	%100

BÖLÜM IV

BULGULAR

Yapılan araştırma sonucu elde edilen verilerin analizi doğrultusunda ulaşılan bulgulara bu bölümde yer verilmiştir. Elde edilen bulgular a) katılımcılar ile ilgili bulgular ve b) araştırmanın sosyal geçerliği ile ilgili bulgular olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İzleyen başlıklarda araştırma sonucu elde edilen bulgular detaylı olarak açıklanmıştır.

4.1. Katılımcılara Ait Etkililik Bulguları

Araştırmada yer alan katılımcıların başlama düzeyi, öğretim, günlük yoklama, genelleme ve izleme oturumlarındaki siber zorbalıkla başa çıkmaya ilişkin becerileri ile ilgili hedef davranışlara yönelik olarak göstermiş oldukları performansları analiz edilerek videoyla model olmanın hedef davranışlar üzerindeki etkililiğine ilişkin bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların hedef davranışlara yönelik olarak göstermiş oldukları performans verileri Şekil 11'de gösterilmiştir. Grafikte (Şekil 11) düşey eksen hedef davranışların gerçekleştirilme yüzdesi, yatay eksende ise araştırma boyunca düzenlenen oturum sayısı gösterilmiştir. Katılımcıların genelleme verileri ise Şekil 12 ve 13'te yer almaktadır.

4.1.1. Videoyla Model Olmanın Sabri'nin Hedeflenen Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkililiğine İlişkin Bulgular

Sabri'nin başlama düzeyi oturumlarında "çevrimiçi ortamlarda bilgisayarı ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından kamera açması için zorlayıcı ve tehdit edici bir mesaj gönderildiğinde sergilemesi gereken güvenlik becerilerine" yönelik doğru tepki sergilemediği görülmüştür. Başlama düzeyi oturumlarının bitiminden sonra hedef davranışlara yönelik olarak ilk genelleme oturumu düzenlenerek genelleme ön-test verisi toplanmıştır. Genelleme ön-test oturumu verilerine göre Sabri'nin hedef davranışlara yönelik olarak doğru tepki göstermediği ve hedef becerileri farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyemediği belirlenmiştir. İlk genelleme oturumu ardından öğretim oturumlarına başlanmıştır. Öğretim oturumlarında birinci katılımcı olan Sabri ilk oturumda belirlenen güvenlik becerilerini içeren hedef davranışların hiçbirini sergileyemediği, sonraki altı oturum ise belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerinden üç tanesini sergilediği (siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme) görülmüştür. Sekizinci, dokuzuncu ve onuncu öğretim oturumlarında ise katılımcı belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği verisi elde edilmiştir (siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir

yetişkine bildirme). Katılımcının üç oturum üst üste belirlenen hedef davranışların tümünü sergilemesi ile birlikte öğretim oturumları bitirilmiştir. Öğretim oturumlarının bitiminden sonra hedef davranışlara yönelik olarak genelleme son-test oturumu düzenlenmiştir. Genelleme son-test oturumu verilerine göre Sabri'nin hedef davranışlara yönelik olarak tüm hedef becerileri sergilediği ve hedef becerileri farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyebildiği belirlenmiştir. Genelleme son-test oturumunun ardından birinci, üçüncü ve beşinci haftalarda izleme oturumları gerçekleştirilmiştir. İzleme oturumlarının tamamında katılımcının belirlenen siber zorbalıkla başa çıkma becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği görülmüştür.

4.1.2. Videoyla Model Olmanın Ömer'in Hedeflenen Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkililiğine İlişkin Bulgular

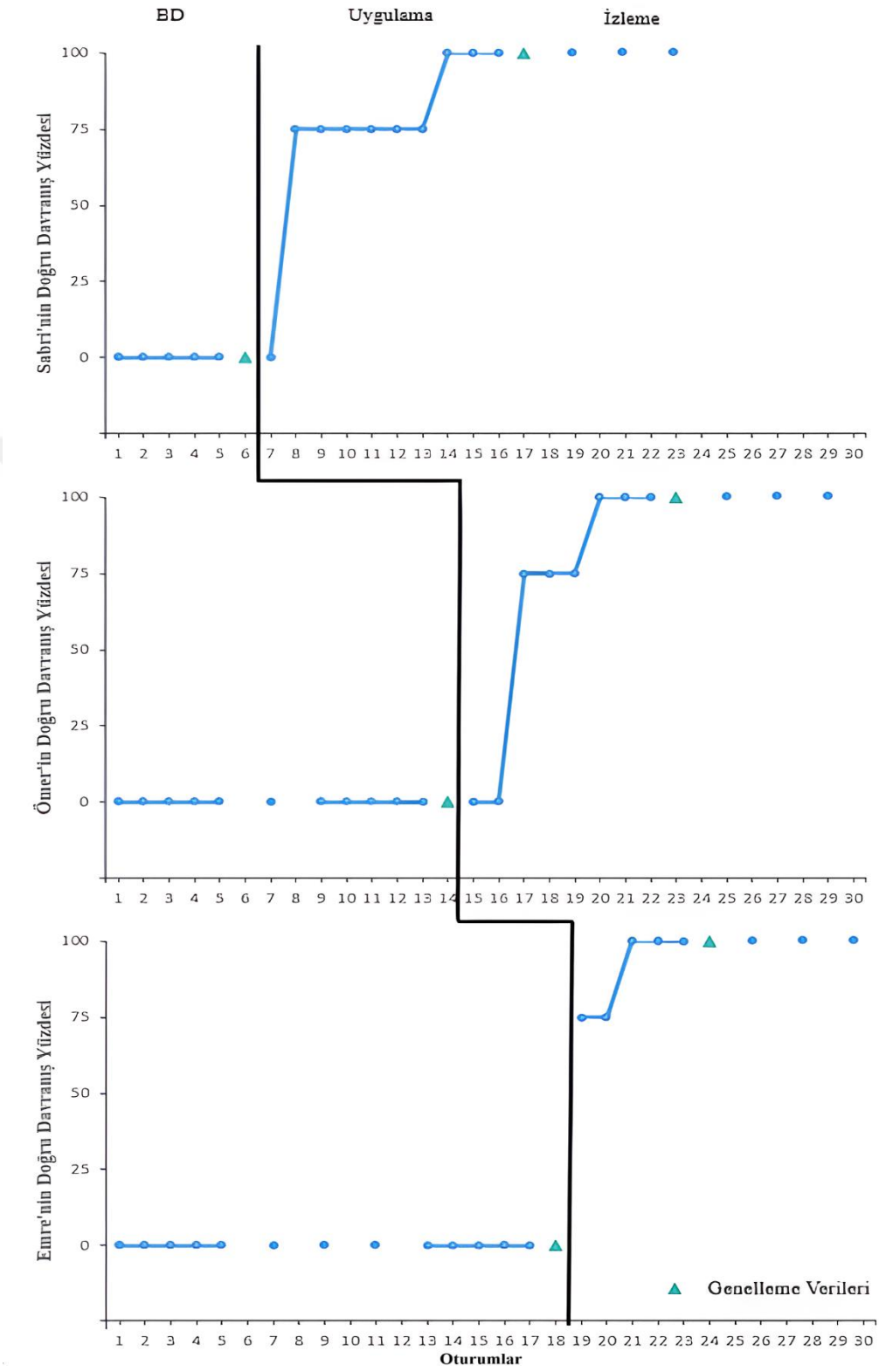
Ömer'in başlama düzeyi oturumlarında "çevrimiçi ortamlarda akıllı telefonu ile zaman geçirirken internette paylaştığı bir fotoğrafının altına kendisi ile alay eden bir yorum yapıldığında sergilemesi gereken güvenlik becerilerine" yönelik doğru tepki sergilemediği görülmüştür. Başlama düzeyi oturumlarının bitiminden sonra hedef davranışlara yönelik olarak ilk genelleme oturumu düzenlenerek genelleme ön-test verisi toplanmıştır. Genelleme ön-test oturumu verilerine göre Ömer'in hedef davranışlara yönelik olarak doğru tepki gösteremediği ve hedef becerileri farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyemediği belirlenmiştir. İlk genelleme oturumu ardından öğretim oturumlarına başlanmıştır. Öğretim oturumlarında ikinci katılımcı olan Ömer ilk iki oturum belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların hiçbirini sergileyemediği, sonraki üç oturum ise belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerinden üç tanesini sergilediği (siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme) görülmüştür. Altıncı, yedinci ve sekizinci öğretim oturumlarında ise katılımcı belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği verisi elde edilmiştir (siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme). Katılımcının üç oturum üst üste belirlenen hedef davranışların tümünü sergilemesi ile birlikte öğretim oturumları bitirilmiştir. Öğretim oturumlarının bitiminden sonra hedef davranışlara yönelik olarak genelleme son-test oturumu düzenlenmiştir. Genelleme son-test oturumu verilerine göre Ömer'in hedef davranışlara yönelik olarak tüm hedef becerileri sergilediği ve hedef becerileri farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyebildiği belirlenmiştir. Genelleme son-test oturumunun ardından birinci, üçüncü ve beşinci haftalarda izleme oturumları gerçekleştirilmiştir. İzleme oturumlarının tamamında katılımcının belirlenen güvenlik becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği görülmüştür.

4.1.3. Videoyla Model Olmanın Emre'nin Hedeflenen Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkililiğine İlişkin Bulgular

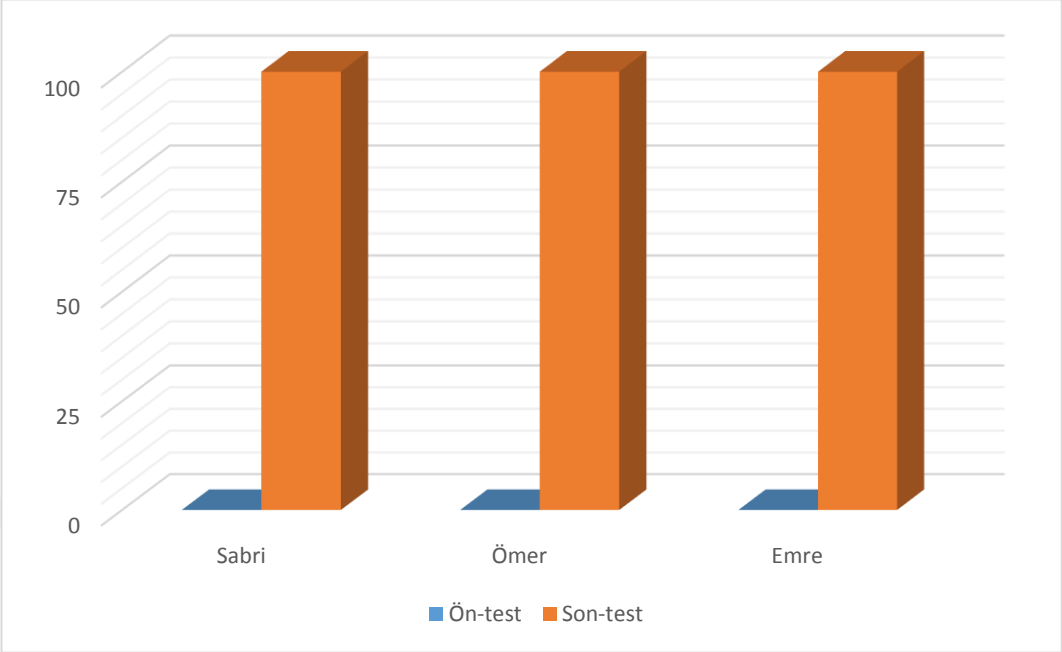
Emre'nin başlama düzeyi oturumlarında "çevrimiçi ortamlarda tableti ile zaman geçirirken kendisine tanımadığı bir kişi tarafından şantaj ve tehdit içeren mesaj gönderildiğinde sergilemesi gereken siber zorbalıkla baş etme becerilerine" yönelik doğru tepki sergilemediği görülmüştür. Başlama düzeyi oturumlarının bitiminden sonra hedef davranışlara yönelik olarak ilk genelleme oturumu düzenlenerek genelleme ön-test verisi toplanmıştır. Genelleme ön-test oturumu verilerine göre Emre'nin hedef davranışlara yönelik olarak doğru tepki gösteremediği ve hedef becerileri farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyemediği belirlenmiştir. İlk genelleme oturumu ardından öğretim oturumlarına başlanmıştır. Öğretim oturumlarında üçüncü katılımcı olan Emre ilk iki oturum belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerinden üç tanesini sergilediği (siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme) görülmüştür. Üçüncü, dördüncü ve beşinci öğretim oturumlarında ise katılımcı belirlenen siber zorbalıkla baş etme becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği verisi elde edilmiştir (siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, şikâyet etme, şikâyet etme nedenini işaretleme, yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme). Katılımcının üç oturum üst üste belirlenen hedef davranışların tümünü sergilemesi ile birlikte öğretim oturumları bitirilmiştir. Öğretim oturumlarının bitiminden sonra hedef davranışlara yönelik olarak genelleme son-test oturumu düzenlenmiştir. Genelleme son-test oturumu verilerine göre Emre'nin hedef davranışlara yönelik olarak tüm hedef becerileri sergilediği ve hedef becerileri farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyebildiği belirlenmiştir. Genelleme son-test oturumunun ardından birinci, üçüncü ve beşinci haftalarda izleme oturumları gerçekleştirilmiştir. İzleme oturumlarının tamamında katılımcının belirlenen güvenlik becerilerini içeren hedef davranışların tümünü sergilediği görülmüştür.

4.2. Sosyal Geçerlik Bulguları

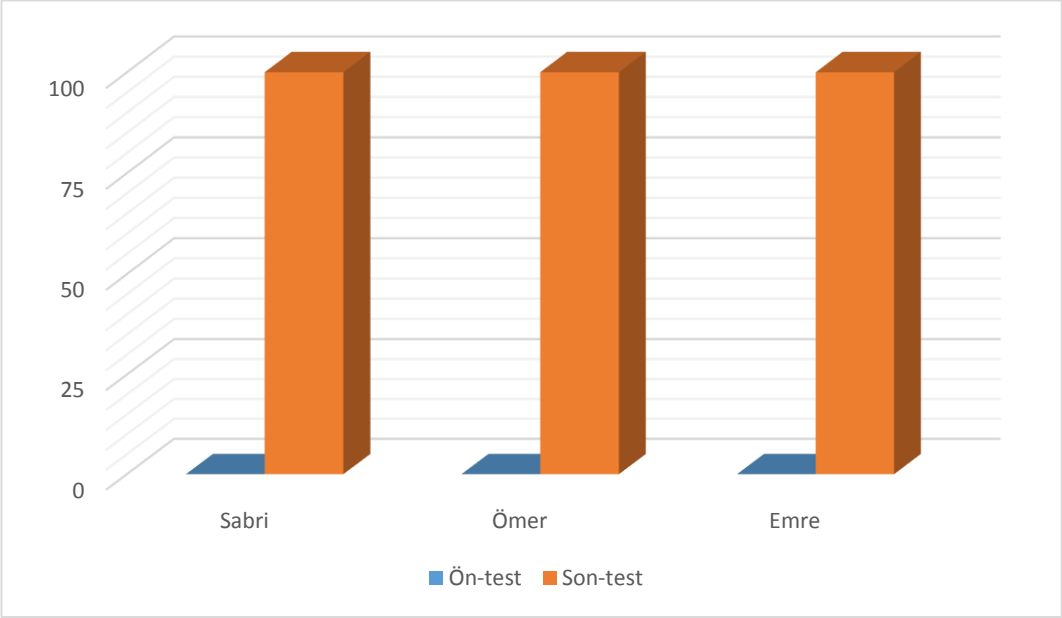
Araştırmanın önemine, etkililiğine, katılımcıların günlük yaşamına olan etkilerine yönelik olarak katılımcıların ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi yoluyla sosyal geçerlik verileri toplanmıştır. Sosyal geçerlik verileri toplanırken yüz yüze ebeveyn ve öğretmen görüşmesi yapılmıştır. Ebeveyn görüşmeleri Sabri'nin babasının işyerinde babasıyla, Ömer'in evinde annesiyle, yine aynı şekilde Emre'nin evinde ise babasıyla gerçekleştirilmiştir. Öğretmenler ile yapılan görüşmeler ise katılımcıların okullarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ebeveyn ve öğretmenlere araştırma sürecinde gerçekleştirilen oturumlara ve öğrenme sürecine dair bilgiler verilmiştir. Katılımcıların elde ettiği kazanımlar ebeveyn ve öğretmenlere yine bu görüşmelerde aktarılmıştır. Görüşmelerin

Şekil 11. Sabri, Ömer ve Emre isimli katılımcıların hedef siber zorbalıkla baş etme becerilerindeki başlama düzeyi (BD), uygulama, genelleme ve izleme oturumlarına ilişkin doğru davranış yüzdeleri.

Şekil 12. Katılımcıların kişiler arası genelleme ön-test ve son-test oturumlarındaki doğru tepki puanları.

Şekil 13. Katılımcıların araç-gereçler arası genelleme ön-test ve son-test oturumlarındaki doğru tepki puanları.

hemen ardından Ebeveyn Sosyal Geçerlik Formu (EK-8) ve Öğretmen Sosyal Geçerlik Formu (EK-9) ebeveyn ve öğretmenler tarafından doldurulmuştur. Bu formlar doldurulurken araştırmacı ortamda hazır bulunmuştur. İzleyen başlıklarda ebeveynlerden ve öğretmenlerden elde edilen sosyal geçerlik verilerine ait bulgulara yer almaktadır.

4.2.1. Katılımcıların Öğretmenlerinden Elde Edilen Sosyal Geçerlik Bulguları

Araştırmada katılımcı olarak yer alan OSB olan bireylerin sınıf öğretmenleri ile yapılan yüz yüze görüşmeler ve öğretmen sosyal geçerlik formlarından (EK-9) elde edilen verilere ait bulgular aşağıda yer almaktadır. Sosyal geçerlik bulguları incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin araştırmaya ait görüş ve düşüncelerinin olumlu olduğu görülmüştür.

Kendilerine yöneltilen kapalı uçlu sorulara öğretmenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında; tüm öğretmenler araştırmada öğretilmesi hedeflenmiş olan siber zorbalıkla baş etme becerilerinin araştırmaya katılan öğrencileri için önemli olduğunu, videoyla model olma ile hedeflenen davranışları öğrencilerinin öğrendiklerini, çalışılan becerilerin öğrencilerinin bağımsız yaşamına katkı sağlayacağını ve öğrencilerinin bu çalışmaya katılmış olmasından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden üçü videoyla model olma ile çalışılan siber zorbalık ile baş etme becerilerinin öğrencilerinin gelecek yaşamında sıkça kullanabileceği bir beceri olduğunu belirtirken, bir öğretmen ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerden üçü videoyla model olma ile bazı becerileri öğretebileceğini belirtirken, bir öğretmen ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Yine öğretmenlerden üçü öğrencilerinin henüz kazanmamış olduğu farklı davranışlara yönelik olarak benzer çalışmalara tekrar katılmasını isteyebileceğini belirtirken, bir öğretmen ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Toprak Öğretmen'e (Sabri'nin sınıf öğretmeni) yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; "*Yapılan çalışma ile öğrencisinde özgüven artışı olduğunu, öğrencisinin çalışma ile elde ettiği becerileri ailesi ile paylaştığını ve ailesinin bu durumdan memnun olduğunu*" ifade etmiştir. Toprak Öğretmen çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için "*Öğrenciyi değerli hissettirmesi ve özgüvenini arttırması*" sözlerini kullanmıştır. Toprak Öğretmen araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini ise *"Farklı çalışmalar yapılmalı."* sözleriyle ifade etmiştir.

Deniz Öğretmen'e (Sabri'nin sınıf öğretmeni) yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; "*Yapılan çalışma ile öğrencim siber zorbalığa maruz kaldığında yapması gereken davranışları öğrendiğinden dolayı mutlu olduğunu ve çalışmaya katıldığı*

için öğrencinin ailesinin memnun olduğunu" ifade etmiştir. Deniz Öğretmen çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için *"Çağımızın sorunlarından birine çözüm araması*" sözlerini kullanmıştır. Deniz Öğretmen araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini ise *"Çalışma öğrenciye ulaştı, öğrencinin davranışlarında somut değişim olacağı izlenimi verdi."* sözleriyle ifade etmiştir.

Bulut Öğretmen'e (Ömer ve Emre'nin sınıf öğretmeni) yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; "*Yapılan çalışma ile öğrencilerinin konu ile alakalı kendilerini ifade edebilme becerilerinde artış olduğunu ve öğrencilerinin ebeveynlerinin bu durumdan memnun olduğunu*" ifade etmiştir. Bulut Öğretmen çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için "*Sade ve yalın bir çalışma oluşu*" sözlerini kullanmıştır. Bulut Öğretmen araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini ise *"Çok olumlu bir çalışma süreci geçirdik. Çocuklarımızın elde ettiği olumlu kazanımlar oldu. Umut Bey'e çok teşekkür ederiz"* sözleriyle ifade etmiştir.

Çınar Öğretmen'e (Ömer ve Emre'nin sınıf öğretmeni) yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; "*Yapılan çalışma ile öğrencilerinin yaşamında olumlu değişikler gözlemlediğini ve öğrencilerinin aileleri ile yaptığı görüşmelerde ailelerin çocuklarının çalışmaya katıldığı için mutlu olduklarını*" ifade etmiştir. Çınar Öğretmen çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için "*Öğrencilerinin çalışma ile elde ettiği becerileri gelecek yaşamlarında sıkça kullanabilecekleri beceriler olması*" sözlerini kullanmıştır. Çınar Öğretmen araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini ise *"Çalışmanın öğrencilerinin konu ile ilgili olarak bağımsızlaşmaları için bir ön adım niteliğinde olduğunu düşünüyorum"* sözleriyle ifade etmiştir.

4.2.2. Katılımcıların Ebeveynlerinden Elde Edilen Sosyal Geçerlik Bulguları

Araştırmada katılımcı olarak yer alan OSB olan bireylerin ebeveynleri ile yapılan yüz yüze görüşmeler ve ebeveyn sosyal geçerlik formlarından (EK-8) elde edilen verilere ait bulgular aşağıda yer almaktadır. Sosyal geçerlik bulguları incelendiğinde ebeveynlerin araştırmaya ait görüş ve düşüncelerinin olumlu olduğu görülmüştür.

Kendilerine yöneltilen kapalı uçlu sorulara ebeveynlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında; tüm ebeveynler araştırmada öğretilmesi hedeflenmiş olan siber zorbalıkla baş etme becerilerinin araştırmaya katılan çocukları için önemli olduğunu, videoyla model olma ile hedeflenen davranışları çocuklarının öğrendiklerini, bu becerilerin çocuklarının gelecek yaşamında sıkça kullanabileceği beceriler olduğunu, çocuklarının bu çalışmaya katılmış

olmasından memnun olduklarını, çocuklarının henüz kazanmamış olduğu farklı davranışlara yönelik olarak benzer çalışmalara tekrar katılmasını isteyebileceklerini ve araştırma boyunca araştırmacının ebeveyn onam formunda (EK-1) yer alan prensiplere sadık kaldığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Ebeveynlerden biri videoyla model olma ile bazı becerileri öğretebileceğini belirtirken, iki ebeveyn ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

Birinci katılımcı olan Sabri'nin babasına yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; çocuğunun yapılan araştırma ile elde ettiği kazanımların çocuğun yaşamında olumlu değişikliklere yol açtığını *"Evet, internette kendisine küfür vb. edildiğinde bu olumsuz durumu bizlere bildirmesi"* sözleriyle ifade etmiştir. Çocuğunun araştırma ile elde ettiği kazanımların çevresindeki kişileri memnun ettiğini *"Tabi ki, anne ve babası olarak bize bu konuları anlatması hoşumuza gitti ve memnun olduk."* sözleriyle ifade etmiştir. Çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için *"Dar olan dünyasında farklı konular hakkında bilgi sahibi olması"* sözlerini kullanmıştır. Araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini *"Rutin yaşamında farklı ve günümüzde önem arz eden bu konularda bilgi sahibi olması çok olumlu ve yaşamında kendisine faydalı olacak şeyler olduğu kanaatindeyim"* sözleriyle ifade etmiştir.

İkinci katılımcı olan Ömer'in annesine yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; çocuğunun yapılan araştırma ile elde ettiği kazanımların çocuğun yaşamında olumlu değişikliklere yol açtığını *"İnternet kullanırken kötü davranışların zorba davranışların farkına varması"* sözleriyle ifade etmiştir. Çocuğunun araştırma ile elde ettiği kazanımların çevresindeki kişileri memnun ettiğini *"Anne ve baba olarak biz memnunuz, daha rahat hissediyoruz."* sözleriyle ifade etmiştir. Çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için *"İnternette çok zaman geçirdiği için çocuğumuzun işine yarayacak olması"* sözlerini kullanmıştır. Araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini *"İnternet ile ilgili bir çalışma olması çünkü her şey artık internet ile yapılıyor."* sözleriyle ifade etmiştir.

Üçüncü katılımcı olan Emre'nin babasına yöneltilen açık uçlu sorulara verdiği yanıtlara bakıldığında; çocuğunun yapılan araştırma ile elde ettiği kazanımların çocuğun yaşamında olumlu değişikliklere yol açtığını *"İnternette kötü şeyler ile karşılaştığında engellemeyi bilmesi"* sözleriyle ifade etmiştir. Çocuğunun araştırma ile elde ettiği kazanımların çevresindeki kişileri memnun ettiğini *"Ailesi olarak bizleri mutlu etti."* sözleriyle ifade etmiştir. Çalışmanın en beğendiği yönlerini ifade etmek için *"İnternette kendini korumayı öğrenmesi"* sözlerini kullanmıştır. Araştırma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerini *"Yeni şeyler öğrenmesi hoşumuza gitti."* sözleriyle ifade etmiştir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Bu araştırmada, OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin kazandırılması, kazandırılan siber zorbalıkla baş etme becerilerinin kalıcılığı, farklı kişi ve araç-gereçlere genellenebilirliği üzerinde videoyla model olmanın etkileri incelenmiştir. Araştırma yaşları 14 ile 16 arasında değişen üç erkek katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma öncesi belirlenen yedi farklı senaryo ve bu senaryolara göre geliştirilen video animasyonlar üzerinden üç katılımcı için uygun olan senaryo ve video animasyon seçilerek uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulama sürecinde öğretimi hedeflenen siber zorbalıkla baş etme becerileri; siber zorbayı çevrimiçi ortamda engelleme, siber zorbayı çevrimiçi ortamda şikâyet etme, şikâyet etme nedenini belirtme/işaretleme ve siber zorbalığa maruz kaldığını bir yetişkine bildirme becerileridir. Ayrıca araştırmada uygulama güvenirliği ve gözlemciler arası güvenirlik verileri ile araştırmada katılımcı olarak yer alan bireylerin ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin yapılan çalışma ile ilgili görüşlerinin yer aldığı sosyal geçerlik verileri incelenmiştir.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, videoyla model olmanın OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin kazandırılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Öğretim oturumları sonrası birinci, üçüncü ve beşinci haftalarda gerçekleştirilen izleme oturumları sonucu elde edilen bulgulara göre katılımcıların edindikleri siber zorbalıkla baş etme becerilerini sergilemeye devam ettikleri görülmüştür. Genelleme oturumlarında elde edilen bulgular ise katılımcıların edindikleri siber zorbalıkla baş etme becerilerini farklı kişi ve araç-gereçlere genelleyebildiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcıların öğretmenlerinin ve ebeveynlerinin araştırmaya yönelik olarak değerlendirmelerini içeren kişisel görüşleri ışığında elde edilen bulgular öğretmenlerin ve ebeveynlerin araştırmaya yönelik olumlu geri dönütlerde bulunduklarını ortaya koymuştur.

Alan yazında yapılan araştırmalar, OSB olan bireylere videoyla model olmanın sosyal beceriler (Acar, Tekin-İftar ve Yıkmış, 2017; Alcantara, 1994; LeBlanc ve diğerleri, 2003; Litras, Moore ve Anderson, 2010; Mechling ve Pridgen, 2005; Nikopoulos ve Keenan, 2006; Simpson, Langone ve Ayres, 2004; Terzioğlu, 2017; Turhan ve Vuran, 2015; Wert ve Neisworth, 2003), oyun becerileri (Besler, 2015; Blum ve diğerleri, 2010; Eriş, 2021; Kaptan, 2018; MacDonald ve diğerleri, 2005; Nikopoulos ve Keenan, 2004), iletişim becerileri

(Buggey, 2005; Nikopoulos ve Keenan, 2003; Sherer ve diğerleri, 2001), öz bakım becerileri (Drysdale ve diğerleri, 2014; Keen, Karen ve Cuskelly, 2007) ve güvenlik becerileri (Abadir ve diğerleri, 2021; Akmanoğlu, 2008; Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Kutlu, 2016; Rex, Marjorie ve Spector, 2018) gibi değişik becerilerin öğretiminde etkili olduğunu göstermektedir. Bu araştırma bulguları ile alan yazında yapılan yukarıda belirtilen araştırmaların bulguları arasında tutarlılık bulunmaktadır.

Ayrıca alan yazın taramasında OSB olan bireylere çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretimi ile ilgili sadece bir araştırmaya ulaşılmıştır (Zinicola, 2021). OSB olan bireylerin tipik gelişim gösteren akranlarına göre daha fazla çevrimiçi risk altında oldukları düşünülünce (Macmillan ve diğerleri, 2020) alan yazında konu ile ilgili daha fazla çalışma yapılması gerekliliği ortadır. Yapılan bu araştırma bu gerekliliğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın kalıcılık ve genelleme bulguları, katılımcıların hedef siber zorbalıkla baş etme becerilerini öğretim oturumları sonrası birinci, üçüncü ve beşinci haftalarda düzenlenen izleme oturumlarında koruduklarını ve hedef becerileri farklı kişi ile farklı araç-gereçlere genelleyebildiklerini ortaya koymuştur. Bu açıdan OSB olan bireylere yönelik beceri öğretiminde videoyla model olmanın kullanıldığı diğer araştırmalar (Acar, Tekin-İftar ve Yıkmış, 2017; Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Bellini ve Akullian, 2007; Blum ve diğerleri, 2010; Buggey, 2005; Genç-Tosun ve Kurt, 2014; Litras, Moore ve Anderson, 2010; MacDonald ve diğerleri, 2005; Nikopoulos ve Keenan, 2003; Sherer ve diğerleri, 2001) ile tutarlılık içindedir.

Araştırmanın sosyal geçerlik bulgularına bakıldığında hem katılımcıların ebeveynleri hem de katılımcıların öğretmenleri tarafından olumlu görüşler ifade edildiği görülmektedir. Bu açıdan da OSB olan bireylere yönelik beceri öğretiminde videoyla model olmanın kullanıldığı diğer araştırmalar (Abadir ve diğerleri, 2021; Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Eriş, 2021; Kaptan, 2018; Litras, Moore ve Anderson, 2010; Nikopoulos ve Keenan, 2003) ile tutarlılık içinde olduğu görülmektedir.

Araştırma ile elde edilen etkililik, kalıcılık, genelleme ve sosyal geçerlik verilerinin ve bulgularının alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca alanyazın taramasında OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerine ait herhangi bir çalışma bulunmadığı göz önüne alındığında yapılan bu araştırma ile alan yazına katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bu araştırma OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretimiyle ilgili ilk çalışma olması nedeniyle önem arz etmektedir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarına ve önerilere yer verilmektedir.

5.2.1. Sonuç

Teknolojinin ve çevrimiçi dünyanın sürekli geliştiği, değiştiği ve her geçen gün daha da fazla hayatımızın içine girdiği bu günlerde teknolojinin ve çevrimiçi dünyanın faydaları yanında zararları olduğu da unutulmamalıdır. Çevrimiçi dünyanın ve teknolojinin her ne kadar hayatımızı kolaylaştırması (örneğin; evde olmadan çevrimiçi olarak bulaşık makinesini çalıştırma), bilgiye erişimi daha olanaklı hale getirmesi (örneğin; ansiklopedi ciltlerinin arasında boğulmadan birkaç anahtar cümle ile çevrimiçi olarak istediğimiz tüm bilimsel verilere ulaşma) gibi avantajları olsa da çevrimiçi güvenlik yönünden riskleri (siber zorbalık, çevrimiçi dolandırıcılık, çevrimiçi taciz v.b.) olduğu gerçeği de yadsınamaz. Bu riskler sadece tipik gelişim gösteren bireyleri değil özel gereksinimi olan bireyleri de tehdit etmektedir. OSB olan bireyler tipik gelişim gösteren akranları gibi teknolojiye ve çevrimiçi dünyaya ilgi göstermektedir. Sadece ilgi göstermekle kalmayıp birer kullanıcı olarak yaşamlarına devam etmektedirler. Ancak teknolojiyi kullanan ve çevrimiçi dünyanın birer üyesi olan OSB olan bireylerin çevrimiçi güvenlik becerileri konusunda destek almaları elzemdir. Çağımızda geleneksel zorbalığın çevrimiçi olarak ortaya çıkan türü olan siber zorbalığa karşı savunmasız durumdaki bu bireylerin bağımsız ve güvenli bir şekilde çevrimiçi dünyada yer almaları için beceri öğretiminin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırma ile OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin etkili bir şekilde öğretilebildiği, öğretilen bu becerilerin kalıcılık ve genelleme durumlarında başarı elde edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma sonunda elde edilen sosyal geçerlik bulguları; çalışmanın, katılımcıların çevresindeki kişiler tarafından önemli ve faydalı bulunduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sırasında, öğretmen görüşmelerinde ve yapılan ev ziyaretlerinde katılımcıların, ebeveynlerin ve öğretmenlerin memnun olduklarının gözlemlenmesi ayrıca değerli görülmektedir. Bu araştırmanın OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretimine yönelik ilk çalışma olması ve alan yazında çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretimine yönelik yeterli araştırmanın olmaması alan yazındaki eksiklik olarak görülmekte ve araştırma bulgularının başka benzer araştırmalarla desteklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

5.2.2. Öneriler

Bu bölümde araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında uygulamaya yönelik ve ileride yapılacak olan araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

5.2.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. OSB olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin kazandırılmasında, uygulamacı olarak ebeveyn, bakıcı, sınıf öğretmeni veya akranların yer alması düşünülebilir.
2. Videoyla model olmanın kullanımına ilişkin ebeveynlere, öğretmenlere, bakıcılara ve akranlara yönelik olarak öğretim programları düzenlenebilir.
3. Siber zorbalıkla başa çıkmaya yönelik hazırlanan animasyonlar diğer gelişimsel yetersizliği olan bireylerin gelişimlerini desteklemek amacıyla kullanılabilir.

5.2.2.2. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Gelecekte yapılacak araştırmalarda siber zorbalıkla baş etme becerileri dışında farklı çevrimiçi güvenlik becerilerinin öğretimi planlanabilir.
2. Gelecekte yapılacak araştırmaların siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminin videoyla model olma dışında farklı bilimsel dayanaklı uygulamalar ile gerçekleştirilmesi planlanabilir.
3. Gelecekte yapılacak araştırmalarda siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminin farklı yaş gruplarındaki OSB olan bireylerle yürütülmesi planlanabilir.
4. Gelecekte yapılacak araştırmalarda siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminin farklı engel gruplarındaki bireylerle yürütülmesi planlanabilir.
5. Bu araştırmanın çıktılarından olan video animasyonlar aracılığıyla siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminin hem tipik gelişim gösteren bireyler için hem de OSB olan bireyler için sistemli ve düzenli olarak ülke çapında planlanması yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abadir, C. M., DeBar, R. M., Vladescu, J. C., Reeve, S. A., ve Kupferman, D. M. (2021). Effects of video modeling on abduction-prevention skills by individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Applied Behavior Analysis, 54*(3), 1139–1156. https://doi.org/10.1002/jaba.822

Acar Ç. ve Diken H. (2012). Otistik bozukluk gösteren çocuklara video model öğretim uygulamalarıyla yapılan çalışmaların incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 12*(04), 2719- 2738.

Acar, Ç., Tekin-Iftar, E., ve Yikmis, A. (2017). Effects of mother-delivered social stories and video modeling in teaching social skills to children with autism spectrum disorders. *The Journal of Special Education, 50*, 215- 226. https://doi.org/10.1177/0022466916649164

Akmanoğlu, N. (2008). *Otistik çocuklara kötü niyetli yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden kaçınmayı öğretme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Akmanoglu, N., ve Tekin-Iftar, E. (2011). Teaching children with autism how to respond to the lures of strangers. *Autism: The International Journal of Research and Practice, 15*(2), 205–222. https://doi.org/10.1177/1362361309352180

Akmanoğlu, N. ve Kurnaz, E. (2014). Otizmli çocukların eğitiminde yeni eğilimler: videoyla kendine model olma ve etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 15*(2) 63-77. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000199

Aksaray, S. (2011). Siber zorbalık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20* (2), 405-432. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4387/60297

Alcantara, P.R. (1994). Effects of videotape instructional package on purchasing skills of children with autism. *Exceptional Children, 61*, 40- 55.

American Psychiatric Association (2013). *The diagnostic and statistical manual of mental disorders 5* (DSM-V).

Arslan, E., Bütün, P., Doğan, M., Dağ, H., Serdarzade, C. ve Arıca, V. (2014). Çocukluk çağında bilgisayar ve internet kullanımı. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi, 4*(3), 195-201 doi:10.5222/buchd.2014.195

AutismSpeaks (2023). *Autism*. Erişim adresi: https://www.autismspeaks.org/autism-tatistics-asd#:~:Text=autism%20prevalence, diagned%20with%20autism%20than%20girls.

Baker, Ö., ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER), (27).*

Banda, D. R., Matuszny, R. M., ve Turkan, S. (2007). Video modeling strategies to enhance appropriate behaviors in children with autism spectrum disorders. *Teaching Exceptional Children, 39*(6), 47–52. https://doi.org/10.1177/004005990703900607

Baştürk, E. (2020). *Çevrimiçi riskler ve siber zorbalık: siber zorbalıkla mücadele*. Ankara: Elma Yayınevi.

Baştürk Akca, E. ve Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. AJIT-e: *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 8*(30), 7-19. https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.001.x

Beer, P., Hallet, F., Hawkins, C., ve Hewitson, D. (2017). Short research report: cyberbullying levels of impact in a special school setting. *International Journal of Emotional Education, 9*(1), 121-124.

Bellini, S., ve Akullian, J. (2007). A meta-analysis of video modeling and video self-modeling ınterventions for children and adolescents with autism spectrum disorders. *Exceptional Children, 73*, 264- 287. https://doi.org/10.1177/001440290707300301

Belsey, B. 2006. *Cyberbullying: An Emerging Threat to the "Always On" Generation*. Erişim adresi: https://billbelsey.com/?p=1827.

Besler, F. (2015). *Anneler tarafından sunulan video modelle öğretimin otizmli çocuklara oyun becerisi öğretmedeki etkililiği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Besler, F., ve Kurt, O. (2016). Effectiveness of video modeling provided by mothers in teaching play skills to children with autism. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 16*, 209-230. doi:10.12738/estp.2016.1.0273

Blum-Dimaya, A.S., Reeve, S.A., Reeve, K.F., ve Hoch, H. (2010). Teaching children with autism to play a video game using activity schedules and game-embedded simultaneous video modeling. *Education and Treatment of Children, 33*, 351- 370.

Buggey, T. (2005). Video self-modeling applications with students with autism spectrum disorder in a small private school setting. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 20*, 52- 63. https://doi.org/10.1177/10883576050200010501

Burnukara, P., ve Uçanok, Z. (2012). Okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığı ne ölçüde örtüşüyor. *Türk Psikoloji Dergisi, 27*(69), 81-96.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., ve Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, *26*(5), 1128–1135. https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.017

Carlile, K. A., DeBar, R. M., Reeve, S. A., Reeve, K. F., ve Meyer, L. S. (2018). Teaching help-seeking when lost to individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Applied Behavior Analysis, 51*(2), 191-206. doi: 10.1002/jaba.447

Charlop-Christy, M.H., Le, L.T., ve Freeman, K.A. (2000). A comparison of video modeling with ın vivo modeling for teaching children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 30*, 537-552.

Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011). Çocukların internet kullanımları ve onları bekleyen çevrim-içi riskler. Akademik Bilişim'11- XIII. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 645-652.

Çınar, E. (2022). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara hayali oyun becerilerinin öğretiminde video modelle öğretim yönteminin etkililiği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.

Çiftçi, H. (2018). Siber zorbalık davranışları ve siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(6), 887-897. doi:10.18506/anemon.414560

Çiftçi-Tekinarslan, İ. ve Öncül, N. (Ed.). (2018). *Özel eğitimde sosyal becerilerin öğretimi 2*. İstanbul: Vize Akdemik Yayıncılık

Didden, R., Scholte, R. H., Korzilius, H., De Moor, J. M., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lang, R., ve Lancioni, G. E. (2009). Cyberbullying among students with intellectual and developmental disability in special education settings. *Developmental Neurorehabilitation, 12*(3), 146-151. doi: 10.1080/17518420902971356

Dinç, E. S. (2020). Sosyal medya ortamlarında siber zorbalık: lise öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerinin incelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, *4* (1), 24-39. doi:10.17932/IAU.EJNM.25480200.2020.4/1.24-39

Drysdale, B.M., Lee, C.Y., Anderson, A., ve Moore, D.W. (2014). Using video modeling incorporating animation to teach toileting to two children with autism spectrum disorder. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 27*, 149-165. https://doi.org/10.1007/s10882-014-9405-1

Ekinci ve Kayapalı Yıldırım (2020). *Siber zorbalık*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Ekşi, H. (Ed.). (2012). *Kuram ve uygulamada eğitim bilimleri*. Ankara: Edam, 12(4), 2337-2970.

Eriş, İ. E. (2021). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklarda oyun oynama becerisinin kazandırılmasında video modelle öğretimin etkililiği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Executive Summary (2023). *Centers for disease control and prevention*. Erişim adresi: https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/pdf/2023Executive_Summary_508.pdf

Finkenauer, C., Pollmann, M. M., Begeer, S., ve Kerkhof, P. (2012). Brief report: examining the link between autistic traits and compulsive Internet use in a non-clinical sample. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *42*, 2252-2256. doi: 10.1007/s10803-012-1465-4.

Genç-tosun, D. ve Kurt, O. (2014). Otizm spektrum bozukluğu ve video modelle öğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *15* (03), 37-50. doi: 10.1501/Ozlegt_0000000213

Gillespie-Lynch, K., Kapp, S. K., Shane-Simpson, C., Smith, D. S., ve Hutman, T. (2014). Intersections between the autism spectrum and the internet: perceived benefits and preferred functions of computer-mediated communication. *Intellectual and Developmental Disabilities, 52*(6), 456-469. doi: 10.1352/1934-9556-52.6.456.

Graetz, J. E., Mastropieri, M. A., ve Scruggs, T. E. (2006). Show time: using video self-modeling to decrease ınappropriate behavior. *Teaching Exceptional Children, 38*(5), 43–48. https://doi.org/10.1177/004005990603800506

Gül ve Vuran, (2010). Sosyal becerilerin öğretiminde video model yöntemiyle yürütülen araştırmaların analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice, 10* (1), 217-274.

Güler, H., Şahinkayası, Y. ve Şahinkayası, H. (2017). İnternet ve mobil teknolojilerin yaygınlaşması: fırsatlar ve sınırlılıklar. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 186-207. doi: 10.31834/kilissbd.341511

Gültekin, U. ve Ünal, F (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu ve Siber Zorbalık ile İlgili Araştırmalara Yönelik Derleme Çalışması" (Ed. Ak, M.) *Otizm Araştırmalarında Güncel Eğilimler* içinde (163-178. ss). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Halisküçük, E. S. (2007). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere makarna pişirme becerisinin öğretiminde video modelinin etkililiği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Bolu.

Hedges, S. H., Odom, S. L., Hume, K., ve Sam, A. (2017). Technology use as a support tool by secondary students with autism. *Autism, 22*(1), 70-79. doi: 10.1177/1362361317717976

Hinduja, S., ve Patchin, J. W. (2005). Cyberbullying fact sheet. *Retrieved on November, 10*, 2010.

Holfeld, B., Stoesz, B., ve Montgomery, J. (2019). Traditional and cyber bullying and victimization among youth with autism Spectrum disorder: An investigation of the frequency, characteristics, and psychosocial correlates. *Journal on Developmental Disabilities, 24*(2), 61-76.

Honsberger, T. (2015). Teaching individuals with autism spectrum disorder safe pedestrian skills using video modeling with in situ video prompting. Florida Atlantic University.

Horzum, M. B. ve Ayas, T. (2013). Rehber öğretmenlerin sanal zorbalık fakındalık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(3), 195- 205.

Hume, K., Steinbrenner, J. R., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., ... ve Savage, M. N. (2021). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism: Third generation review. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 1*-20. doi: 10.1007/s10803-020-04844-2

Just, M., & Berg, T. (2017). Keeping children safe online: understanding the concerns of carers of children with autism. *In Human-Computer Interaction–Interact* 2017: 16th IFIP TC 13 International Conference, Mumbai, India, September 25–29, 2017, Proceedings, Part III 16 (pp. 34-53). Springer International Publishing.

Kaptan, S. (2018). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara video modelle öğretim yöntemiyle sosyodramatik oyun öğretimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Kaşıkcı, D. N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. *Eğitim ve Bilim, 39*(171), 230-243.

Kaygısız, E. G. (2020). Şiddetin e-hali: siber zorbalık. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi,* (4-5), 161-174.

Keen D., Brannigan K. L., Cuskelly M. (2007). Toilet training for children with autism: the effects of video modeling. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 19* (4), 291-303. https://doi.org/10.1007/s10882-007-9044-x

Koç, M., Horzum, M. B., Ayas, T., Aydın, F., Özbay, A., Uğur, E., ve Çolak, S. (2016). Sanal zorbalıkla baş etme ölçeği: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education, 6*(3), 116-128. http://dx.doi.org/10.19126/suje.281376

Korkmaz, A. (2016). Siber zorbalık: fiziksel den sanala yeni şiddet. *Kurgu, 24*(2), 74-85.

Kowalski, R. M., ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 22-30. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.017

Kowalski, R. M., ve Fedina, C. (2011). Cyber bullying in ADHD and Asperger Syndrome populations. *Research in Autism Spectrum Disorders*, *5*(3), 1201-1208. https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.01.007

Kowalski, R. M., ve Toth, A. (2018). Cyberbullying among youth with and without disabilities. *Journal of Child and Adolescent Trauma, 11*(1), 7-15. doi: 10.1007/s40653-017-0139-y

Kuo, M. H., Orsmond, G. I., Coster, W. J., ve Cohn, E. S. (2014). Media use among adolescents with autism spectrum disorder. *Autism*, 18(8), 914-923. doi: 10.1177/1362361313497832

Kutlu, M. (2016). *Otizmli bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin yalnız sunumuyla video modelle birlikte sunulmasının karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

LeBlanc, L. A., Coates, A. M., Daneshvar, S., Charlop-Christy, M. H., Morris, C., ve Lancaster, B. M. (2003). Using video modeling and reinforcement to teach perspective-taking skills to children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *36*(2), 253–257. https://doi.org/10.1901/jaba.2003.36-253.

Li, Q. (2007). New bottle but old wine: a research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior, 23*, 1777-1791. https://doi.org/10.1016/j.chb.2005.10.005

Litras, S., Moore, D. W., ve Anderson, A. (2010). Using video self-modelled social stories to teach social skills to a young child with autism. *Autism Research and Treatment*, 2010, 1-9. doi: 10.1155/2010/834979

Liu, T. L., Hsiao, R. C., Chou, W. J., ve Yen, C. F. (2021). Social anxiety in victimization and perpetration of cyberbullying and traditional bullying in adolescents with autism spectrum disorder and attention-deficit/hyperactivity disorder. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(11), 5728. doi: 10.3390/ijerph18115728

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., ve Ólafsson, K. (2010). Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries. EU Kids Online, Deliverable D4. EU Kids Online Network, London, UK.

MacDonald, R.P., Clark, M., Garrigan, E.M., ve Vangala, M. (2005). Using video modeling to teach pretend play to children with autism. *Behavioral Interventions*, *20*, 225-238. https://doi.org/10.1002/bin.197

Macmillan, K., Berg, T., Just, M., ve Stewart, M. E. (2020). Are autistic children more vulnerable online? Relating autism to online safety, child wellbeing and parental risk management. In *NordiCHI '20: Proceedings of the 11th Nordic Conference on Human-Computer Interaction: Shaping Experiences, Shaping Society [14]* Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3419249.3420160

Macmillan, K., Berg, T., Just, M., ve Stewart, M. E. (2022). Online safety experiences of autistic young people: an ınterpretative phenomenological analysis. *Research in Autism Spectrum Disorders*, *96*, [101995]. https://doi.org/10.1016/j.rasd.2022.101995

MacMullin, J. A., Lunsky, Y., ve Weiss, J. A. (2016). Plugged in: electronics use in youth and young adults with autism spectrum disorder. *Autism*, 20(1), 45-54. doi: 10.1177/1362361314566047

Maenner, M. J., Shaw, K. A., Bakian, A. V., Bilder, D. A., Durkin, M. S., Esler, A., Furnier, S. M., Hallas, L., Hall-Lande, J., Hudson, A., Hughes, M. M., Patrick, M., Pierce, K., Poynter, J. N., Salinas, A., Shenouda, J., Vehorn, A., Warren, Z., Constantino, J. N., DiRienzo, M., … Cogswell, M. E. (2021). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years- *Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network*, 11 Sites, United States, 2018. Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries (Washington, D.C.: 2002), 70(11), 1–16. https://doi.org/10.15585/mmwr.ss7011a1

Mazurek, M. O. (2013). Social media use among adults with autism spectrum disorders. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1709-1714. doi: 10.1177/1362361314566047

Mazurek, M. O., ve Wenstrup, C. (2013). Television, video game and social media use among children with ASD and typically developing siblings. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*, 1258-1271. doi: 10.1007/s10803-012-1659-9

Mechling, L.C., Pridgen, L.S., ve Cronin, B.A. (2005). Computer-based video ınstruction to teach students with ıntellectual disabilities to verbally respond to questions and make purchases in fast food restaurants. *Education and Training in Developmental Disabilities, 40*, 47-59. https://doi.org/10.1177/00224669060390040401

Mechling, L.C. (2005). The Effect of Instructor-Created Video Programs to Teach Students with Disabilities: A Literature Review. *Journal of Special Education Technology, 20*, 25- 36. https://doi.org/10.1177/016264340502000203

Neupane, A., Satvat, K., Saxena, N., Stavrinos, D., ve Bishop, H. J. (2018, December). Do social disorders facilitate social engineering? A case study of autism and phishing attacks. *In Proceedings of the 34th Annual Computer Security Applications Conference* (pp. 467-477). https://doi.org/10.1145/3274694.3274730

Nikopoulos, C.K., ve Keenan, M. (2003). Promotıng social initiation in children with autism using video modeling. *Behavioral Interventions, 18*, 87-108. https://doi.org/10.1002/bin.129

Nikopoulos, C. K., ve Keenan, M. (2004). Effects of video modeling on social initiations by children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis, 37(*1), 93–96. https://doi.org/10.1901/jaba.2004.37-93

Nikopoulos, C. K., ve Keenan, M. (2006). Using video modeling to teach complex social sequences to children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 37(4), 678–693. https://doi.org/10.1007/s10803-006-0195-x

Nikopoulos, C. K. (2007). Use of video modeling to increase generalization of social play by children with autism. *The Journal of Speech and Language Pathology–Applied Behavior Analysis, 2*(2), 195–212. https://doi.org/10.1037/h0100222

Olçay, S., Saral, D. Ve Polatoğlu, Y. (2021). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler: aileler için rehber kitapçık.* Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Müdürlüğü: Ankara, ISBN: 978-975-11-5495-8

Olweus, D., ve Limber, S. P. (2010). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiatry, 80*(1), 124. doi: 10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x

Özerk, K. ve Özerk, M. (2020). *Otizm ve otizm spektrum bozukluğu*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: Ankara, ISBN 978-975-1153-22-7

Patchin, J. W., ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice, 4*(2), 148-169. doi:10.1177/1541204006286288

Rex, C., Charlop, M. H., ve Spector, V. (2018). Using video modeling as an anti-bullying ıntervention for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 48*(8), 2701–2713. https://doi.org/10.1007/s10803-018-3527-8

Sherer, M., Pierce, K. L., Paredes, S., Kisacky, K. L., Ingersoll, B., ve Schreibman, L. (2001). Enhancing conversation skills in children with autism via video technology. Which is better, "self" or "other" as a model? *Behavior Modification*, *25*(1), 140–158. https://doi.org/10.1177/0145445501251008

Sigafoos, J., O'Reilly, M. ve Cruz, B. (2013). *Video model ve video ipuçlu uygulamalar nasıl kullanılır?* (Çev. Topbaş, S ve Eylikeder-Tekin, S). Ankara: Detay Yayıncılık.

Simpson, A., Langone, J., ve Ayres, K.M. (2004). Embedded video and computer based instruction to improve social skills for students with autism. *Education and Training in Developmental Disabilities, 39,* 240-252.

Smith, P. K. ve Slonje, R. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal Of Psychology*, *49*(2), 147-154. doi: 10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x

Staksrud, E., ve Livingstone, S. (2009). Children and online risk: powerless victims or resourceful participants? *Information, Communication & Society, 12*(3), 364-387. https://doi.org/10.1080/13691180802635455

Strom, P. S., ve Strom, R. S. (2006). Cyberbullying by adolescents: a preliminary assessment. *The Educational Forum, 70,* 21-32. doi:10.1080/00131720508984869

TACA, (2023). *Autism Prevalence*. Erişim adresi: https://tacanow.org/press-reelease/autism-walence-is-now-1-in-36/

Tanrıkulu, İ. (Ed.). (2020). *Siber zorbalık*. Ankara: Anı Yayınları

Tekin-İftar, E. (Ed.). (2018). *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek-denekli araştırmalar*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Terzioğlu, I. (2017). *Otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciye tablet bilgisayar ile sunulan video modelle öğretimin sosyal becerilerin kazandırılmasındaki etkililiği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Bolu (No: 451145)

Triantafyllopoulou, P., Clark-Hughes, C., ve Langdon, P. E. (2021). Social media and cyber-bullying in autistic adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-9. doi: 10.1007/s10803-021-05361-6

Turhan C., Vuran S. (2015). Otizm spektrum bozukluğu gösteren çocuklara sosyal beceri öğretiminde sosyal öykü ve video model uygulamalarının etkililik ve verimlilikleri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 7(2), 294- 315. https://dx.doi.org/10.20489/intjecse.31495

Türk, B. ve Şenyuva, G. (2021). Şiddet sarmalı içinden siber zorbalık: bir gözden geçirme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10),* 462-479. https://doi.org/10.21733/ibad.901032

Ulusal Otizm Merkezi (NAC), (2019). *Ulusal standartlar projesi: bulgular ve sonuçlar özet raporu*. (Çev. Tekin-İftar, E.). Erişim adresi: https://www.tohumotizm.org.tr/wp-content/uploads/2019/10/Nac_Raporu_2019.pdf

Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., ve Schellens, T. (2011). Long-term study of safe internet use of young children. *Computers ve Education, 57*(1), 1292-1305. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.01.010

Van Schalkwyk, G. I., Marin, C. E., Ortiz, M., Rolison, M., Qayyum, Z., McPartland, J. C., ... ve Silverman, W. K. (2017). Social media use, friendship quality, and the moderating role of anxiety in adolescents with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 47*, 2805-2813. doi: 10.1007/s10803-017-3201-6

Vollrath, T. L., Cook, K. T. ve Ganz, J. B. (2015). *Görsel destekler nasıl geliştirilir ve uygulanır?* (Çev. Topbaş, S ve Eylikeder-Tekin, S). Ankara: Detay Yayıncılık.

Vuran, S., ve Sönmez, M. (2008). Sosyal geçerlik kavramı ve Türkiye'de özel eğitim alanında yürütülen lisansüstü tezlerde sosyal geçerliğin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *9*(01), 55-67. doi:10.1501/Ozlegt_0000000114

Wert, B.Y., ve Neisworth, J.T. (2003). Effects of video self-modeling on spontaneous requesting in children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions, 5*, 30-34. https://doi.org/10.1177/10983007030050010501

Willard, N. (2007). Educator's guide to cyberbullying and cyberthreats. *Center for Safe and Responsible Use of The Internet*, *17*, 2009.

Wright, M. F. (2017). Parental mediation, cyber victimization, adjustment difficulties, and adolescents with autism spectrum disorder. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 11*(1). https://doi.org/10.5817/CP2017-1-6

Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Başa çıkma stratejileriyle okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yiğit, M. F., ve Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(2), 13-49.

Zinicola, J. (2021). *Behavioral skills training to teach online safety responses to youth with autism spectrum disorder*. (Yüksek lisans tezi). Rollins Scholarship Online veri tabanından erişildi. https://scholarship.rollins.edu/mabacs_thesis/32/

EKLER

EK-1. EBEVEYN ONAM FORMU

Sayın Ebeveyn,

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL ile Yüksek Lisans öğrencisi Umut GÜLTEKİN'in işbirliğiyle otizm spektrum bozukluğu olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerini videoyla model olma ile öğretimine ilişkin bir araştırma gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Çocuğunuzun yer alacağı bu çalışma, "Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere siber zorbalıkla baş etme becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği" adıyla, Kasım 2022 -Haziran 2023 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır. Çalışmada etkililiği kanıtlanmış olan videoyla model olma yöntemi kullanılacaktır.

Çalışmada öğrenciye ve ebeveyne dair kimlik bilgilerine yer verilmeyecektir. Ebeveyn tarafından verilen cevaplar ve öğrenci performansı gizli kalacak olup sadece araştırmacı tarafından değerlendirilecektir. Çalışmada çocuk için risk teşkil edecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Eğer öğrencinin rahatsız olacağı durumlar gelişirse, durumun araştırmacı ile paylaşılması yeterli olacaktır. Bununla birlikte çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çocuğunuzun çalışmada yer almasına ilişkin karar tamamen size aittir. Çalışmaya katılmayı reddedebileceğiniz gibi çalışmalar devam ederken ayrılma kararı da alabilirsiniz. Çalışmaya katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecek olup durum kişiselleştirilmeyecektir.

Formu imzalamadan önce öğrenmek istediğiniz şeyler olursa ya da çalışma sırasında ve sonrasında çalışma ile ilgili bilgi edinmek için formun altında paylaşılan iletişim bilgilerinden bizlere telefon ya da e-posta ile ulaşıp bilgi edinebilirsiniz.

Araştırmacılar:	**letişim Bilgileri:**
Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL	E-posta: Gsm:
Umut GÜLTEKİN	E-posta: Gsm:

Formda verilen bilgileri dikkate alarak, çalışmaya benim ve çocuğumun katılmasını gönüllü olarak kabul ediyorum.

Ebeveyn Adı-Soyadı :
Öğrenci Adı-Soyadı :
Tarih :
İmza :

EK-2. SİBER ZORBALIK İLE BAŞ ETME BECERİLERİ KONTROL LİSTESİ

Değerli Veli;

Bu kontrol listesi, çocuğunuzun siber zorbalık ile baş etme becerilerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Sizlerin dolduracağı bu kontrol listesi sayesinde çocuğunuzun siber zorbalık ile baş etme becerilerine yönelik performanslarını belirlemek amaçlanmaktadır.

Yönerge: Kontrol listesini doldururken çocuğunuzun yerine getirebildiği beceriler için "Evet" sütununu, yerine getiremediği beceriler için ise "Hayır" sütununu işaretleyiniz. Eğer açıklama yapılması gerekiyorsa "Açıklama" sütununa not ediniz.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Sıra No	Beceriler	Evet	Hayır	Açıklama
1	Çevrimiçi ortamlarda kendisinin veya ailesinin kişisel bilgileri (kimlik numarası, kredi kartı bilgileri v.b.) istendiğinde durumu ailesine bildirir mi?			
2	Çevrimiçi ortamlarda kendisinin veya ailesinin adres ve telefon numarası istendiğinde durumu ailesine bildirir mi?			
3	Çevrimiçi ortamlarda tehdit içerikli bir mail, mesaj ya da konuşma ile karşılaştığında durumu ailesine bildirir mi?			
4	Çevrimiçi ortamlarda kendisi veya ailesi hakkında küçük düşürücü söylenti çıkarıldığını fark ettiğinde ailesine bildirir mi?			
5	Çevrimiçi ortamda kendisine veya ailesine küfür veya hakaret edildiğinde durumu ailesine bildirir mi?			
6	Tanımadığı kişilerden gelen mesajları, arkadaşlık isteklerini veya mailleri ailesine bildirir mi?			
7	İnternet sitelerinde maruz kaldığı cinsel içerikleri tanıdığı bir yetişkine bildirir mi?			
8	Çevrimiçi ortamlarda kendisine lakap takıldığında durumu ailesine bildirir mi?			
9	Ailesinin veya kendisinin fotoğraflarını ya da videolarını izin almadan çevrimiçi ortamlarda paylaşır mı?			

10	Tanımadığı kişilerce kendisinden internet veya telefonuna ait şifreleri istendiğinde durumu ailesine bildirir mi?			

Yukarıda sıralanan siber zorbalık ile baş etme becerilerinden sizin için öncelikli olan 3 (üç) tanesini önem sırasına göre sıralayınız.

1-
……
……

2-
……
……

3-
……
……

EK-3. ÖNKOŞUL BECERİLER FORMU

Sıra No	Önkoşul Beceriler	+/-
1	Motor becerilerini bağımsız olarak yerine getirme	
2	Üç ya da daha fazla kelimeden oluşan yönergeleri anlama ve yerine getirme	
3	Bir etkinlik için 5 dakika süre ile dikkatini toplayabilme	
4	Cümle okuma becerisine sahip olma	
5	Bilişim teknolojileri cihazlarını (Bilgisayar, Tablet bilgisayar veya cep telefonu v.b.) kullanarak çevrimiçi ortamlarda bulunma becerisine sahip olma	
6	En az 5 dakika süre ile gösterilen bir videoyu izleme becerisine sahip olma.	

EK-4. ÖĞRETİM OTURUMLARI VERİ KAYIT FORMU

Oturum: **Toplam Süre:**

Tarih: **Uygulamacı:**

Hedef Davranış	**.../…/…..**	**.../…/…..**	**.../…/…..**	**.../…/…..**	**.../…/…..**
1. Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme					
2. Şikâyet etme					
3. Şikâyet etme nedenini işaretle					
4.Yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme					

Doğru Tepki Sayısı:		**Yanlış Tepki Sayısı:**	
Doğru Tepki Yüzdesi:		**Yanlış Tepki Yüzdesi:**	

Katılımcının Tepkisi: Doğru tepki ise +, yanlış tepki ise – koyulacaktır.

EK-5. BAŞLAMA DÜZEYİ, GÜNLÜK YOKLAMA, İZLEME VE GENELLEME OTURUMLARI VERİ KAYIT FORMU

Oturum: **Toplam Süre:**

Tarih: **Uygulamacı:**

Hedef Davranış	**.../…/….**	**.../…/….**	**.../…/…..**	**.../…/….**	**.../…/….**
1. Siber zorbalık yapan kişiyi engelleme					
2. Şikâyet etme					
3. Şikâyet etme nedenini işaretle					
4.Yaşadığı olumsuz olayı bir yetişkine bildirme					

Doğru Tepki Sayısı:		**Yanlış Tepki Sayısı:**	
Doğru Tepki Yüzdesi:		**Yanlış Tepki Yüzdesi:**	

Katılımcının Tepkisi: Doğru tepki ise +, yanlış tepki ise – koyulacaktır.

EK-6. ÖĞRETİM OTURUMLARI UYGULAMA GÜVENİRLİĞİ VERİ KAYIT FORMU

Gözlemci:

Gözlenen Oturum:

Gözlem Tarihi:

Sıra No	**Uygulama Güvenirliği Basamakları**	+/-
1	Öğretim için gerekli olan araç-gereçlerin hazırlaması	
2	Dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması	
3	Videoyu başlatma ve katılımcının videonun tamamını izlemesini sağlama	
4	Video kaydını izleme davranışının pekiştirmesi	
5	Beceri yönergesinin sunulması	
6	Yanıt aralığı süresi bekleme	
7	Katılımcının tepkilerine uygun geribildirimde bulunulması	
8	Katılımcının çalışmaya katılımının pekiştirilmesi	

EK-7. BAŞLAMA DÜZEYİ, GÜNLÜK YOKLAMA, GENELLEME VE İZLEME OTURUMLARI UYGULAMA GÜVENİRLİĞİ VERİ KAYIT FORMU

Gözlemci:

Gözlem Tarihi:

Gözlenen Oturum:

Sıra No	**Uygulama Güvenirliği Basamakları**	**+/-**
1	Yoklama oturumu için gerekli araç-gereçlerin hazırlanması	
2	Dikkat sağlayıcı ipucunun sunulması	
3	Beceri yönergesinin sunulması	
4	Yanıt aralığı süresi bekleme	
5	Katılımcının tepkilerine uygun geribildirimde bulunulması	
6	Katılımcının çalışmaya katılımının pekiştirilmesi	

EK-8. EBEVEYN SOSYAL GEÇERLİK FORMU

Sayın veliler, formda uygulamacının çocuğunuzla gerçekleştirdiği "Siber Zorbalık ile Baş Etme Becerisi" çalışmasına dair sorular yer almaktadır. Bu form sizin çalışma hakkındaki görüşlerinizi belirlemek üzere hazırlanmıştır. Formda toplamda 13 soru bulunmaktadır. Bu soruların 8 tanesi kapalı uçlu, diğerleri açık uçludur. Formun ilk kısmında görüşlerinizi belirtmek için ilgili bölümü (x) şeklinde işaretleyiniz. Açık uçlu soruları ise soruların yanlarında verilen boşluklara yazarak cevap veriniz. Düşünceleriniz araştırmanın sosyal geçerlik verileri için önem teşkil etmektedir.

Katkılarınız için teşekkür ederiz.

Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL Umut GÜLTEKİN

Sorular	Evet	Kararsızım	Hayır
1. Bu çalışmada öğretilmesi hedeflenmiş olan siber zorbalıkla baş etme becerisinin çocuğunuz için önemli olduğunu düşünüyor musunuz?			
2. Çocuğunuzun videoyla model olma yöntemiyle kendisi için hedeflenen davranışı öğrendiğini düşüyor musunuz?			
3. Yapılan çalışmada videoyla model olma yöntemiyle çalışılan siber zorbalık ile baş etme becerisi, çocuğunuzun gelecek yaşamında sıkça kullanabileceği bir beceri midir?			
4. Videoyla model olma yöntemini kullanarak kendinizin de çocuğunuza bazı becerileri öğretebileceğinizi düşünüyor musunuz?			
5. Çalışılan becerinin çocuğunuzun bağımsız yaşamına katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?			
6. Çocuğunuzun bu çalışmaya katılmasından memnun musunuz?			
7. Çocuğunuzun henüz kazanmamış olduğu farklı davranışlarla ilgili benzer bir çalışmaya tekrar katılmasını düşünür müsünüz?			
8. Araştırmaların çalışma süresi boyunca veli katılım formunda yazılan prensiplere sadık kaldığını düşünüyor musunuz?			
Alttaki sorulara, yanlarındaki boşluklara düşüncelerinizi yazarak cevap veriniz.			
9. Bu becerinin edinimi, çocuğunuzun yaşamında olumlu değişikliklere yol açtı mı? Yanıtınız evet ise bunları birkaç cümle ile sıralayabilir misiniz?			

10. Çocuğunuz öğrenmiş olduğu bu beceriyi günlük yaşamında kullandığını gözlemlediniz mi? Bu soruya yanıtınız hayır ise, öğrendiği bu beceriyi gerçekleştirmesi için çocuğunuza hiç fırsat verdiniz mi?	
11. Çocuğunuzun öğrendiği bu beceri, öğrencinizin çevresindeki kişileri memnun etti mi?	
12. Bu çalışmanın en beğendiğiniz yönlerini yazar mısınız?	
13. Varsa çalışma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerinizi yazar mısınız?	

EK-9. ÖĞRETMEN SOSYAL GEÇERLİK FORMU

Sayın öğretmenler, formda uygulamacının öğrencinizle gerçekleştirdiği "Siber Zorbalık ile Baş Etme Becerisi" çalışmasına dair sorular yer almaktadır. Bu form sizin çalışma hakkındaki görüşlerinizi belirlemek üzere hazırlanmıştır. Formda toplamda 12 soru bulunmaktadır. Bu soruların 7 tanesi kapalı uçlu, diğerleri açık uçludur. Formun ilk kısmında görüşlerinizi belirtmek için ilgili bölümü (x) şeklinde işaretleyiniz. Açık uçlu soruları ise soruların yanlarında verilen boşluklara yazarak cevap veriniz. Düşünceleriniz araştırmanın sosyal geçerlik verileri için önem teşkil etmektedir.

Katkılarınız için teşekkür ederiz.

Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL Umut GÜLTEKİN

Sorular	Evet	Kararsızım	Hayır
1. Bu çalışmada öğretilmesi hedeflenmiş olan siber zorbalıkla baş etme becerisinin öğrenciniz için önemli olduğunu düşünüyor musunuz?			
2. Öğrencinizin videoyla model olma yöntemiyle kendisi için hedeflenen davranışı öğrendiğini düşüyor musunuz?			
3. Yapılan çalışmada videoyla model olma yöntemiyle çalışılan siber zorbalık ile baş etme becerisi, öğrencinizin gelecek yaşamında sıkça kullanabileceği bir beceri midir?			
4. Videoyla model olma yöntemini kullanarak kendinizin de öğrencinize bazı becerileri öğretebileceğinizi düşünüyor musunuz?			
5. Çalışılan becerinin öğrencinizin bağımsız yaşamına katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?			
6. Öğrencinizin bu çalışmaya katılmasından memnun musunuz?			
7. Öğrencinizin henüz kazanmamış olduğu farklı davranışlarla ilgili benzer bir çalışmaya tekrar katılmasını düşünür müsünüz?			
Alttaki sorulara, yanlarındaki boşluklara düşüncelerinizi yazarak cevap veriniz.			
8. Bu becerinin edinimi, öğrencinizin yaşamında olumlu değişikliklere yol açtı mı? Yanıtınız evet ise bunları birkaç cümle ile sıralayabilir misiniz?			
9. Öğrencinizin öğrenmiş olduğu bu beceriyi günlük yaşamında kullandığını gözlemlediniz mi? Bu soruya yanıtınız hayır ise, öğrendiği bu beceriyi gerçekleştirmesi için çocuğunuza hiç fırsat verdiniz mi?			

10. Öğrencinizin öğrendiği bu beceri, öğrencinizin çevresindeki kişileri memnun etti mi?	
11. Bu çalışmanın en beğendiğiniz yönlerini yazar mısınız?	
12. Varsa çalışma ile ilgili olumlu/olumsuz düşüncelerinizi yazar mısınız?	

EK-10. VİDEO ANİMASYON DEĞERLENDİRME KONTROL LİSTESİ

Öğretmen Adı:

Hedef Davranış:

Video Animasyon Değerlendirme Kontrol Listesi			
		EVET	**HAYIR**
1	Video animasyonun içeriği (çizim, renklendirme, ortam v.b.) uygun olarak düzenlenmiş mi?		
2	Animasyon senaryosu belirlenen hedef davranışa uygun şekilde oluşturulmuş mu?		
3	Kazandırılması hedeflenen davranış animasyonda uygun şekilde sergileniyor mu?		
4	Hedef davranış video animasyonun başından sonuna açık olarak yer alıyor mu?		
5	Video animasyon, hedeflenen becerinin videoyla model olma yöntemiyle öğretiminde kullanılabilecek özellikte mi?		

EK-11. ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Umut GÜLTEKİN		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Özel Eğitim.		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül	PDR	2005
Tez Başlığı	Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Siber Zorbalıkla Baş Etme Becerilerinin Öğretiminde Videoyla Model Olmanın Etkililiği.		
Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Füsun ÜNAL		
Akademik Eserler			
Ünal, F., Uğurlu Akbay, H. E., Yıldırım Doğru, S. S., Arvas, E. ve Gültekin, U. (2021). Zihinsel yetersizliği olan bireylere günlük yaşam becerilerinin öğretiminde artan bekleme süreli öğretim yönteminin etkililiği. *Journal of International Education Science,* 8 (29), 162-186.			
Gültekin, U. ve Ünal, F. (2021). *Otizm Spektrum Bozukluğu ve Siber Zorbalık ile İlgili Araştırmalara Yönelik Derleme Çalışması*. 1. Otizm Araştırmaları Sempozyumunda sunulan sözlü bildiri, Konya.			
Gültekin, U. ve Ünal, F (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu ve Siber Zorbalık ile İlgili Araştırmalara Yönelik Derleme Çalışması" (Ed. Ak, M.) *Otizm Araştırmalarında Güncel Eğilimler* içinde (163-178. ss). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.			
Gültekin, U., Ünal, F. ve Uğurlu Akbay, H. E. (2023). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Olarak Üniversite Ortamlarında Yapılan Akademik Uyarlamalar*. 2. Otizm Araştırmaları Sempozyumunda sunulan sözlü bildiri, Konya.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

EK-12. UYGULAMA İZİNLERİ

T.C.
AYDIN VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-74083975-605.01-63514743 14/11/2022
Konu : Umut GÜLTEKİN'in
Araştırma İzni

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: a) Milli Eğitim Bakanlığının 2020/2 Sayılı Araştırma İzinleri Genelgesi.
b)Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliğinin 31.10.2021 tarih ve E-62303152 sayılı yazısı.

İlgi (b) yazıda; Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliği Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı Özel Eğitim Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi Umut GÜLTEKİN'in *"Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Siber Zorbalıkla Başetme Becerilerinin Öğretiminde Video Model Yönteminin Etkililiği"* konulu tez çalışması kapsamında, ilimiz Efeler ilçesi Özel Eğitim Uygulama Merkezi, Resmi Ortaokul, Resmi Anadolu Lisesi, Resmi RAM, İmam Hatip Ortaokulu, İmam Hatip Anadolu Lisesi, Resmi Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde çalışma yapma isteği, Milli Eğitim Bakanlığı 2020/2 sayılı genelgesi doğrultusunda incelenmiş olup, inceleme sonucunda; **çalışmanın 2022-2023 eğitim- öğretim yılı içerisinde (Covid-19 pandemi sürecinde okullar kapalı olursa çevrimiçi) okul idaresinin gözetiminde ve denetiminde uygun göreceği zamanlarda ve** mühürlü anketin kullanılarak **yapılması müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.**

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

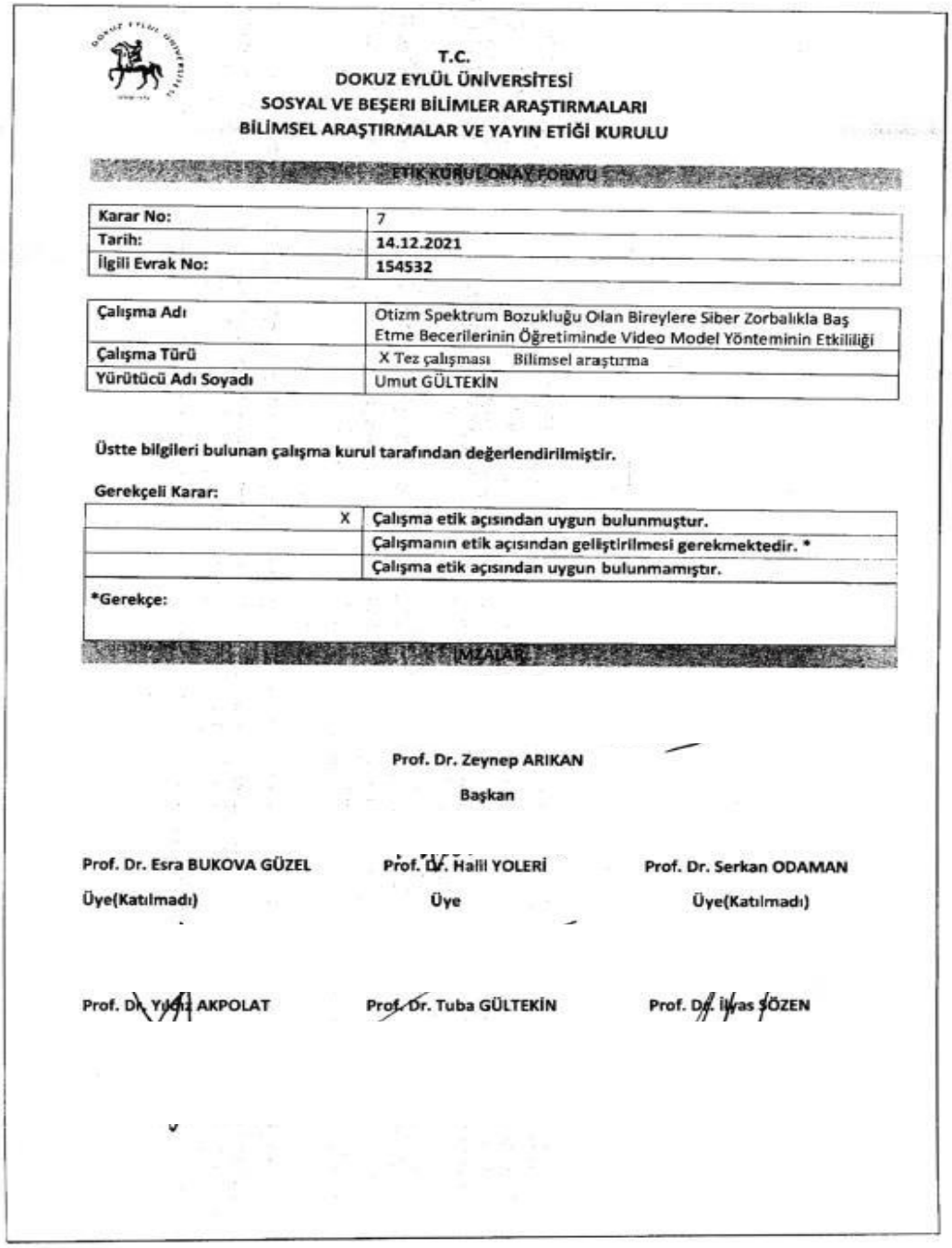
Seyfullah OKUMUŞ
İl Milli Eğitim Müdürü

OLUR
Dr. Mehmet GÖDEKMERDAN
Vali a.
Vali Yardımcısı

Eki:
1-İlgi (b) yazı ve ekleri
2-Değerlendirme Raporu (1 adet)

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Adres : Meşrutiyet Mh. Kültür Cd. No:20 Efeler/AYDIN
Belge Doğrulama Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys
Bilgi için: Ayşegül UCA
Unvan : Programcı
Telefon No : 0 (...)
E-Posta: y...309@meb.gov.tr
İnternet Adresi: https://aydin.meb.gov.tr/ Faks:(...)
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr
Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evrakuzerinde.meb.gov.tr adresinden 9681-de1e-33c9-b271-bdbe kodu ile teyit edilebilir.

EK-13. ETİK İZİN

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR VE YAYIN ETİĞİ KURULU

ETİK KURUL ONAY FORMU

Karar No:	7
Tarih:	14.12.2021
İlgili Evrak No:	154532

Çalışma Adı	Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Siber Zorbalıkla Baş Etme Becerilerinin Öğretiminde Video Model Yönteminin Etkililiği
Çalışma Türü	X Tez çalışması Bilimsel araştırma
Yürütücü Adı Soyadı	Umut GÜLTEKİN

Üstte bilgileri bulunan çalışma kurul tarafından değerlendirilmiştir.

Gerekçeli Karar:

X	Çalışma etik açısından uygun bulunmuştur.
	Çalışmanın etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir. *
	Çalışma etik açısından uygun bulunmamıştır.
*Gerekçe:	

İMZALAR

Prof. Dr. Zeynep ARIKAN
Başkan

Prof. Dr. Esra BUKOVA GÜZEL — Üye(Katılmadı)
Prof. Dr. Halil YOLERİ — Üye
Prof. Dr. Serkan ODAMAN — Üye(Katılmadı)

Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT
Prof. Dr. Tuba GÜLTEKİN
Prof. Dr. İlyas ÖZEN

